

79773

T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İşletmecilik Bölümü

SERBEST BÖLGELER

Yüksek Lisans Tezi

H.Şenay AKARSU

7592

Danışman : Prof.Dr. Ahmet KIZIL

İstanbul - 1992

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

KISALTMALAR	xiii
TABLOLAR	x
GRAFİKLER.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELER HAKKINDA

GENEL BİLGİLER

1.1. TANIMI VE EVRİMİ	4
1.1.1. Tanımı	4
1.1.2. Evrimi	6
1.1.2.1. Genel Evrimi	6
1.1.2.2. Türkiye'deki Evrimi.....	7
1.1.2.2.1. 1920-1980 Arasındaki Dönem	8
1.1.2.2.2. 1980 Sonrası Dönem..	11
1.2. SERBEST BÖLGE ÇEŞİTLERİ	13
1.2.1. Serbestlik Açısından Çeşitleri	13
1.2.1.1. Açık Serbest Bölgeler	13
1.2.1.2. Kapalı Serbest Bölgeler	14
1.2.2. Faaliyet Konusu Açısından Çeşitleri	14

1.2.2.1. Serbest Ticaret Bölgeleri	14
1.2.2.2. Serbest Üretim Bölgeleri	17
1.2.2.3. Serbest ihracat Bölgeleri	18
1.2.2.4. Serbest Liman, Serbest Çevre, Serbest Antrepo	19
1.2.2.5. Yatırım Bölgeleri	22
1.2.2.6. Makiladoralar	22
1.2.2.7. Gümrüksüz Satış Mağazaları	23
1.2.2.8. Serbest Sigortacılık Bölgeleri.	23
1.2.2.9. Serbest Bankacılık	24
1.3. FAYDALARI VE SAKINCALARI	28
1.3.1. Faydaları	28
1.3.2. Sakıncaları	29

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA SERBEST BÖLGELER

2.1. DÜNYA TİCARETİNDE YERİ VE DAĞILIMI	31
2.1.1. Genel Olarak	31
2.1.2. Sanayileşmiş Ülke Ekonomilerindeki Yeri	32
2.1.2.1. ABD’de Serbest Bölgeler	32
2.1.2.2. AET Üyesi Dört Sanayileşmiş Ülkedeki Uygulama	34
2.1.2.2.1. AET’nin Getirdiği Düzenlemeler	34

2.1.2.2.2. Almanya'da Serbest	
Bölgeler	36
2.1.2.2.3. İngiltere'de Serbest	
Bölgeler	39
2.1.2.2.4. Fransa'da Serbest	
Bölgeler	39
2.1.2.2.5. İtalya'da Serbest	
Bölgeler	40
2.1.2.3. Japonya ve Kanada'da Serbest	
Bölgeler	42
2.1.2.3.1. Japonya'da Serbest	
Bölgeler	42
2.1.2.3.2. Kanada'da Serbest	
Bölgeler	46
2.1.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Serbest	
Bölgeler	46
2.2. DÜNYADA SERBEST BÖLGELERE UYGULANAN TEŞVİKLER ..	49
2.2.1. İngiltere'de Uygulanan Teşvikler	50
2.2.2. Almanya'da Uygulanan Teşvikler	51
2.2.3. İtalya'da Uygulanan Teşvikler	52
2.2.4. Fransa'da Uygulanan Teşvikler	54
2.2.5. İspanya'da Uygulanan Teşvikler	55
2.2.6. Yunanistan'da Uygulanan Teşvikler	57
2.2.7. Güney Kore'de Uygulanan Teşvikler	59
2.2.8. Sri Lanka'da Uygulanan Teşvikler	59
2.2.9. Mısır'da Uygulanan Teşvikler	60

2.2.10.Ürdün'de Uygulanan Teşvikler	61
2.2.11.Suriye'de Uygulanan Teşvikler	61
2.2.12.Lübnan'da Uygulanan Teşvikler	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER

3.1. MEVZUAT	66
3.1.1. Kanunla Yapılan Düzenlemeler	66
3.1.1.1. Serbest Bölgeler Kanunu	66
3.1.1.2. D.P.T. Kuruluş ve Görevleri Hakkında K.H.K.....	72
3.1.1.3. Bankalar Kanununda Yapılan Değişiklik	72
3.1.1.4. 1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanundaki Düzenleme	74
3.1.2. Kararname, E.i.Y.K.K. Kararı, Y.P.K. Kararları	74
3.1.2.1. Kararnameler	74
3.1.2.2. E.i.Y.K.K.'nun 85/22 Sayılı Kararı	80
3.1.2.3. Y.P.K. Kararları	80
3.1.3. Yönetmelikler	81
3.1.4. Tebliğler	82

3.2. SERBEST BÖLGELERİN ÖRGÜTSEL YAPISI	82
3.2.1. Merkez Örgütü	83
3.2.2. Taşra Örgütü	85
3.2.2.1. Bölge Müdürlükleri	85
3.2.2.2. Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü	86
3.2.2.3. Gümrük Muhafaza Müdürlüğü	86
3.2.2.4. Serbest Bölge Emniyet Amirliği	86
3.2.2.5. Bölge işleticisi	86
3.3. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞ VE ÇALIŞMA ESASLARI	88
3.3.1. Kuruluşa ilişkin Esaslar	88
3.3.2. Yönetim Esasları	89
3.3.3. İşletme Esasları	90
3.3.4. Faaliyetlerin Tespiti ve izin ile ilgili Esaslar	91
3.3.5. Çalışma ve Sosyal Güvenlikle ilgili Esaslar	92
3.3.6. Mal Giriş, Çıkış ve Üretimine ilişkin Esaslar	92
3.3.7. Kambiyo, Bankacılık ve Sigortacılık ile ilgili Esaslar	93
3.3.8. Kuruma, Güvenlik ve denetim ile ilgili Esaslar	95
3.4. ÜLKEMİZDEKİ SERBEST BÖLGELER HAKKINDA GENEL BİLGİLER	97
3.4.1. Kurulu ve Kurulma Aşamasına Gelmiş Serbest Bölgelerimiz	97

3.4.1.1. Mersin Serbest Bölgesi	97
3.4.1.2. Antalya Serbest Bölgesi	102
3.4.1.3. Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi	105
3.4.1.4. Ege-Gaziemir Serbest Bölgesi ..	108
3.4.1.5. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi	110
3.4.1.6. İstanbul-Trakya Serbest Bölgesi	112
3.4.1.7. Ataköy Kıyı Bankacılığı Merkezi	114
3.4.1.8. Trabzon Serbest Bölgesi	114
3.4.2. Genel Değerlendirme	120
3.5. TÜRKİYE'DE SAGLANAN TEŞVİKLER	127
3.5.1. Serbest Bölgelere Uygulanan Teşvikler ..	127
3.5.2. Kıyı Bankacılığına Sağlanan Teşvikler ..	132
3.6. SERBEST BÖLGELERİ TESİS VE GELİŞTİRME FONU	133
3.6.1. Fonun Kuruluş Amaçları	133
3.6.2. Fonun Kaynakları	134
3.6.3. Yıllara Göre Gelir, Gider Karşılaştırması	135

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ

SERBEST BÖLGELERİN KARŞILAŞTIRMASI

4.1. YÖNETİM MODELLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI ...	139
4.1.1. Shannon Serbest Bölgesinin Yönetim Modeli	139
4.1.2. Masan Serbest Bölgesinin Yönetim Modeli ..	143

4.1.3. Masan ve Shannan Yönetim Modelleri ile Türkiye'deki Yönetim Modellerinin Karşılaştırması.....	146
4.2. DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ SERBEST BÖLGELERİN İSTİHDAM AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI	147
4.3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELERE GELEN YERLİ VE YABANCI SERMAYENİN KARŞILAŞTIRMASI ...	149
4.4. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELERE SAGLANAN TEŞVİKLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA	150
SONUÇ	152
BİBLİYOGRAFYA	156

KISALTMALAR

A.E.T.	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
ASBAŞ	: Antalya Serbest Bölge işleticisi Anonim Şirketi
D.P.T.	: Devlet Planlama Teşkilatı
ESPAŞ	: Ege Serbest Bölgesi Kurucu ve işleticisi Anonim Şirketi
E.İ.Y.K.K.	: Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu
G.A.P.	: Güney Doğu Anadolu Projesi
H.D.T.M.	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
H.U.M.K.	: Hukuk Usulu Muhakemeleri Kanunu
İ.A.V.	: İktisadi Araştırmalar Vakfı
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi
İSBAŞ	: İstanbul-Trakya Serbest Bölgesi Kurucu ve işleticisi Anonim Şirketi
İ.S.K.İ.	: İstanbul Su Kanalizasyon İdaresi
İ.T.O.	: İstanbul Ticaret Odası
İ.T.S.O.	: İskenderun Ticaret ve Sanayi Odası
K.H.K.	: Kanun Hükmünde Kararname
MESBAŞ	: Mersin Serbest Bölge işleticisi Anonim Şirketi
R.G.	: Resmi Gazete

S.B.G.M.	: Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü
TAYSEB	: Toros Adana / Yumurtalık Serbest Bölge- si Kurucu ve işleticisi Anonim Şirketi
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TRANSBAŞ	: Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve işleti- cisi Anonim Şirketi
Y.P.K.	: Yüksek Planlama Kurulu

TABLOLAR

- Tablo-1 : Dünyada Başlıca Serbest Ticaret Bölgeleri
- Tablo-2 : Başlıca Serbest Çevreler
- Tablo-3 : Dünyadaki Başlıca Serbest Antrepolar
- Tablo-4 : Kalkınmakta Olan Ülkelerde Serbest Bölgeler
- Tablo-5 : Serbest Bölgelere Tevik Sağlayan Ülkeler
- Tablo-6 : Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Organizasyon Şeması
- Tablo-7 : Serbest Bölge Kuruluş ve işletme Modelleri, işletici Kuruluşların Sermaye Yapısı
- Tablo-8 : Bölgeler Bazında Yatırım Harcamaları (30.11.1991 itibariyle)
- Tablo-9 : Kullanıcıların Faaliyet Konularına Göre Dağılımı
- Tablo-10 : Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (30.11.1991 itibariyle)
- Tablo-11 : Ticaret Hacminin Yıllara Göre Dağılımı
- Tablo-12 : Shannon Serbest Üretim Bölgesi Yönetim Şeması
- Tablo-13 : Masan Serbest Bölgesi Yönetim Şeması

GRAFİKLER

- Grafik-1 : Yıllara Göre Toplam Mal Giriş-Çıkışı
- Grafik-2 : Bölgelere Göre Ticaret Hacmi
- Grafik-3 : Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı
- Grafik-4 : Kullanıcıların Faaliyet Konularına Göre Dağılımı
- Grafik-5 : SBTG Fon'unun Gelir Çeşitlerine Göre Gerçekleşmesi
- Grafik-6 : SBTG Fon'unun Gider Çeşitlerine Göre Gerçekleşmesi

GİRİŞ

insanlık aleminin evrimsel süreci içerisinde ortaya çıkan medeniyetin, temelinde ekonomik ilişkiler yatmaktadır.

Günümüzde milletler ailesi içerisinde, üye olarak bir ülkenin başarısı ve başarısızlığı diğer bir ifade ile kalkınmışlığı, refahı ya da geri kalmışlığı tamamen ekonomik ilişkilerdeki etkinliği ile değerlendirilmektedir.

Yine günümüzde bir ülkenin içe dönük kapalı bir ekonomik yapı ile, uluslar arası iktisadi ilişkilerini geliştirmeden, uluslararası iktisadi ilişkiler üzerinde etkin bir konuma ulaşmadan kalkındığını veya geliştiğini söylemek mümkün değildir.

Uluslararası iktisadi hayattaki rekabete, mücadeleye dayalı bu ortam, ulusların kalkınma strateji ve politikalarını belirlerken yeni arayışlara yöneltmekte, buda ülke ekonomilerinde kalkınmanın bir aracı olarak yeni modellerin yaratılması veya başka ülkelerde uygulanmış ve başarılı olmuş sistemlerin ülke ekonomisine kazandırılması

şeklinde olmaktadır.

Ülkemiz de milletler ailesinin onurlu bir üyesi olarak evrimsel sürece uyum sağlamak, ekonomik ve siyasi ilişkiler açısından bütünleşen yeni dünya düzeni içerisinde layık olduğu yeri almak ve bu yeni yapıyla entegrasyonunu sağlamak amacıyla 1980'li yıllarda gerek siyasi ve gerekse ekonomik ilişkilerinin yöneldiği hedeflerde köklü değişiklikler yapmıştır.

Yapısal değişiklikler beraberinde yeni arayışları getirmiştir. Ortaya çıkan ekonomik problemlerin çözümü için yeni yöntemlerin bulunması, ülke ekonomisinde yeni modellerin denenmesi gibi konular kamunun ilgili kesimlerinde tartışma konusu yapılmış ve fikir birliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Konuya bu açıdan bakıldığında, o dönemin gündeme getirilen konularından biride serbest bölgeler olmuştur. Gerçi uluslararası ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin bir aracı olarak serbest bölgeler Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarından itibaren ülkenin gündemine gelmiştir. Aralıklı dönemlerle uygulamaya dönük birkaç girişimde yapılmıştır. Fakat amaçların iyi anlaşılamayışı yada şartların gerçekçi bir şekilde değerlendirilemeyışı, belkide ülke ekonomik yapısına uygun modelin bulunamayışı sebebiyle bu

girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bu gün ülkemizin serbest bölgeler konusunda kısa zaman içerisinde önemli yol katettiği söylenebilir. Ülkemizin coğrafi konumu ve dünyadaki siyasi ve ekonomik yeniden yapılanma durumu ve bu sürecin ülkemize sağladığı avantajları da nazara alarak serbest bölgelerin ileride ülke ekonomimize önemli katkılarının olacağını söylemek mümkündür.

Yüksek Lisans Tezi çerçevesinde yapılan bu çalışmada birinci amaç; bilimsel bir araştırmanın gerektirdiği metodolojik kuralları çalışmada başarılı bir şekilde uygulamaktır. Bu amacın dışında iddialı bir yaklaşım yoktur, zira akademik yelpaze içerisinde konumuz, iddialı bir yaklaşımda uygun değildir.

Çalışmada konu dört bölümde incelendi. Birinci bölümde serbest bölgeler konusunda açıklayıcı genel bilgiler verilmeye çalışıldı. ikinci bölümde dünyadaki uygulama, üçüncü bölümde ise Türkiye'de ki uygulama hakkında bilgi verildikten sonra, dördüncü bölümde de Dünyadaki ve Türkiye'deki serbest bölgelerin karşılaştırılması yapıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM
SERBEST BÖLGELER HAKKINDA
GENEL BİLGİLER

1.1. TANIMI VE EVRİMİ

Serbest bölgeler kavramı, yaşadığımız yüzyılda gittikçe gelişen uluslararası ticari ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Eski devirlerde de serbest bölge ile ilgili bazı uygulamalara raslamaktayız. Fakat tarihteki bu örnekler, bugünkü anlamda serbest bölge olarak nitelendirilemez. Öncelikle, bu bölümde serbest bölge tanımları yapıldıktan sonra, serbest bölgelerin dünyadaki ve Türkiye'deki tarihi gelişimi kısaca anlatılacaktır.

1.1.1. Tanımı

Serbest bölge kavramının çok değişik tanımlamaları yapılmaktadır. Bir tanıma göre; "serbest bölge, milli sınırları içinde yer almakla birlikte o ülkenin gümrük sınırları dışında tutulması kabul edilen, her türlü gümrük ve diğer dış ticaret mevzuatına ya kısmen ya da tamamen tabi olmayan, kendi kuruluş ve işleyiş kanunları ile sı-

nırları kesin olarak tespit edilmiş sahadır" (1).

1976 yılı Eylül ayında Brüksel'de imzalanmış olan "Gümrük işlemlerinin Basitleştirilmesi ve Uyumlu Hale Getirilmesi için Uluslararası Antlaşma" da; "serbest bölge, bir devletin topraklarının bir parçası olan ancak bu bölgeye giren malların, ithalat vergi ve resimleri söz konusu olduğu zaman genellikle o devletin gümrük alanı dışında saydığı ve bu malların normal gümrük kontrolüne tabi tutulmadıkları bölgelerdir" (2) şeklinde tanımlanmıştır.

Diğer bir tanıma göre de; "serbest bölgeler, bir ülkenin siyasi hudutları içinde olmakla birlikte gümrük hudutları dışında sayılan, seçilmiş sınai ve ticari faaliyetlerin ülkenin diğer kesimlerine göre daha çok teşvik edildiği, bürokrasinin en aza indirilmeye çalışıldığı bölgelerdir" (3).

Yukarıda verilen tanımları da dikkate alarak serbest bölgeyi şu şekilde tanımlayabiliriz; bulunduğu

(1) Ahmet İncekara, Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler Mevzuatı, İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 1986, s. 19.

(2) İ.T.O., Ekonomi Yayınları Dizisi, Serbest Bölge Tanımı-Dünyada-Türkiye'de, No: 14, İstanbul: Ekim 1983, s. 9.

(3) D.P.T. Serbest Bölgeler Başkanlığı, Serbest Bölgeler Hakkında Sorular ve Cevapları, No: 8, Mart 1990, s.1.

Ülkenin siyasi hudutları içinde olmakla beraber sınırları fiziki ve polisiye tedbirlerle kontrol altına alınan ve önceden belirlenen ticari ve sınai faaliyetlerin, o ülkenin dış ticaret kurallarına tabi olmaksızın serbestçe yapıldığı ve genellikle teşvik ve muafiyetlerin sağlandığı sahadır.

1.1.2. Evrimi

Serbest bölgelerin tarihi gelişimi incelenirken konu iki yönden ele alınabilir. ilk olarak serbest bölge kavramının ortaya çıkışı ve tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evrimi genel olarak anlatıldıktan sonra, ikinci olarak da ülkemizdeki tarihi gelişimi açıklanacaktır.

1.1.2.1. Genel Evrimi

Tarihte ilk serbest şehirlerin Kartaca ve sur şehirleri olduğu sanılmaktadır (4).

M.. III yüzyılda Rodos'un, transit ticaretiyle zenginleşmiş bir liman olduğu bilinmektedir (5).

(4) Resmiye Hacıbekiroğlu, "Serbest Bölgeler" (Basılmamış Doktora Tezi, istanbul niversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), s. 8.

(5) a.g.e., s. 9.

Roma imparatorluğu döneminde deniz yoluyla, yoğun ve düzenli bir ticaret gerçekleştirilmiştir. Doğuda Antakya, İskenderiye batıda Marsilya, Akdeniz’de Putoeli transit limanları deniz yoluyla Roma’ya ticari hizmet sağlayan tüccarlara çeşitli ayrıcalıklar tanımıştır (6).

İngiltere 1705 yılında Cebelitarık’ı, Fransa 1762 yılında Dunkirki’yi, 1784 yılında ise Bayonne ve Lorient’i serbest şehre dönüştürmüştür. Venedik’de 1830 yılında Avusturya tarafından serbest şehir haline getirilmiştir (7).

Uluslararası standartlarda ilk serbest bölge 1959 yılında İrlanda’nın Shannon hava limanında kurulmuştur. Günümüzde ise A.B.D., İngiltere, Macaristan, Yugoslavya, Suudi Arabistan, Hindistan, Çin gibi çeşitli siyasi rejimlerle idare edilen seksenden fazla ülkede 480 civarında serbest bölge vardır.

1.1.2.2. Türkiye’deki Evrimi

Serbest bölge kurma çalışmaları Cumhuriyetin kuruluş yılları ile birlikte Türkiye’nin gündemine girmiştir.

(6) a.g.e.,

(7) a.g.e., s. 11.

Osmanlı devleti döneminde ise kayda değer bir çalışma yapılmamıştır. Serbest bölgelerin Türkiye'deki tarihi süreci incelerken konu iki zaman diliminde incelenecektir. Birinci zaman diliminde Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar geçen dönemdeki çalışmalar, ikinci zaman diliminde de 1980 yılından sonraki çalışmalar ele alınacaktır. 1980 yılını baz alarak iki dönem arasında ayırım yapılmasının sebebi, serbest bölge faaliyetleriyle ilgili olan, Türkiye'nin bu tarihte aldığı ekonomik kararlarla kalkınma stratejisinde yaptığı köklü değişikliktir. Türkiye 24. Ocak. 1980 tarihinde ithal ikamesine dayalı kalkınma modelinden vazgeçerek, ihracata yönelik kalkınma modeline geçmiştir. Buna bağlı olarak da serbest bölgeler konusu Türkiye'nin gündemine girmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye'de serbest bölgelerin oluşturulması hususunda önemli mesafeler alınmıştır.

1.1.2.2.1. 1920-1980 Arasındaki Dönem

Türkiye'de serbest bölge kurma çalışmalarıyla ilgili ilk girişim 1920'li yıllarda başlamıştır. Bu yıllarda Türkiye esas olarak dışarıya tarım ürünleri ve maden satarak dışarıdan mamül sanayi maddeleri alan bir ülke konumundaydı. 1910-1927 yılları arasında İstanbul'a uğrayan gemi tonajında % 45 azalma olmuş ve bu durumun nedenlerinin araştırılması için İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası

tarafından oluşturulan bir komisyon görevlendirilmiştir.

Bu komisyon 11.Aralık.1926 ve 1927 yıllarında, Türkiye'de bilhassa İstanbul'da bir serbest bölge kurulması gerekliliği konusunda iki ayrı rapor hazırlamıştır. T.B.M.M. bu komisyonun sunduğu raporlar doğrultusunda 22.6.1927 tarihinde ilk serbest bölgeler kanununu kabul etmiştir (8).

1927 yılında serbest bölgeler kanununun çıkarılması ile ilk girişim A.B.D. menşeyli Fort Motor Company şirketiyle imzalanan bir sözleşme ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu uygulama ile, bu şirkete, Türkiye'ye satacağı otomobil, kamyon ve traktörleri monte edebilmesi için Tophane rıhtımında serbest bölge muafiyetlerinden faydalanma imkanları getirilmiştir.

Fakat uygulamada, konunun mahiyetinin yeterince anlaşılmamış olması, bu uygulamanın o zamanın şartlarında ülke ekonomisine getireceği katkının iyi değerlendirilememiş olması ve sistemin işlemesi için zaruri olan, bürokrasinin ve idari tasarrufların azaltılmaması sebebiyle girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

(8) 1132 sayılı "Serbest Mıntıka Kanunu", R.G. s. 637 (19.7.1927).

1927 yılındaki başarısızlıkla sonuçlanan ilk girişimden sonra, 1946 yılında 4893 sayılı kanun ile, doğuda üretilen halı ve kilimlerle hayvan postlarının transit olarak Türkiye'ye ithal edilmesi ve gerek işlenerek gerekse işlenmeksizin ihraç edilebilmesi için serbest bölge kurulması kararlaştırılmış fakat uygulamada yürütülememiştir (9).

1950 ve daha sonrası yıllar Türkiye'de ekonomik yapının devletçilikten, daha liberal bir yapıya dönüşmeye başladığı dönemdir. Gerçekten 1950 yılı Türkiye'nin siyasal model olarak tek partili bir dönemden çok partili bir döneme geçtiği ve ekonomide yeni atılım ve arayışlara girdiği bir dönemin başlangıcıdır. Bu konjüktüre bağlı olarak serbest bölge konusu yeniden Türkiye'nin gündemine girmiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda 29.Aralık.1953 tarih ve 6209 sayılı yeni serbest bölgeler kanunu eskisinin kaldırılması ile yürürlüğe girmiştir.

6209 sayılı kanunu 4093 sayılı kanundan ayıran iki önemli özellik vardır. Birincisi, eski kanun hükümete sa-

(9) Hüsnü Erkal ve Rezan Tatlıdıl, Serbest Bölgelerde Uygulanacak Tesvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi, Ankara: TOBB Yayını, No: 175, 1990, s. 39.

dece istanbul'da serbest bölge kurma yetkisi vermekte iken, yeni kanun hükümete istenilen yerde ve genişlikte serbest bölge kurma yetkisi vermektedir. ikinci yenilik ge-tiren husus ise, yeni yasanın, uygulamayla ilgili durumun takdirini hükümet bırakması ve bu konuları kararnamelerle düzenleme yetkisini hükümete vermesidir.

Bu kanunla ilgili tek uygulama iskenderun'da bir serbest bölge kurulmasına ilişkin kararnamedir. Bu uygulamada kısa bir süre sonra başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1.1.2.2.2. 1980 Sonrası Dönem

1980 tarihinin önemini ve Türkiye'nin kalkınma stratejisind yapmış olduğu değişiklik daha önce de belirtilmişti. 1980'li yıllara gelindiğinde Türkiye Ekonomisi bir darboğaza girmiş, ödemeler dengesi büyük oranda alayhte açıklar vermeye başlamışdı. Ülke önemli döviz problemleriyle karşı karşıya kalmış ve kalkınma durmuştu.

Ülke ekonomisine kalkınma ivmesinin yeniden kazandırılması, daha önemlisi döviz probleminin halledilerek, bozulan ödemeler dengesinin yeniden tesis edilmesi amacıyla, köklü ekonomik reformların yapılması kaçınılmaz hale gelmişti.

Zamanın iktidarı 24.Ocak.1980 tarihinde ekonomik radikal tedbirler alarak, ülke ekonomisinin bozuk yapısından kurtarmak, iyileştirici tedbirler almak yoluna gitmiştir. Bu kararlar ülke tarihinde 24 Ocak kararları adıyla yerini almıştır.

Alınan bu tedbirler sayesinde ülke ekonomisi yoluna sokulmuştur. Problemler bitmemiş fakat kriz aşılmıştır. Bu tedbirlerin en önemli özelliği de ülke kalkınma modelinin değiştirilmesi ile ithal ikamesi modelinden, ihracata yönelik kalkınma modeline geçilmesidir.

işte ülke ekonomisinin yeni kalkınma arayış ve hamlelerine girdiği bu önemde serbest bölgeler konusu yeniden Türkiye'nin gündemine gelmiş ve kamunun geniş kesimlerinde tartışma konusu olmuştur.

1983 yılının ilk yarısında çalışmalar başlamış, 31.Kasım.1983 tarihinde Mersin ve Antalya limanlarının serbest bölge olarak kabul ve ilan edilmiş ve bu alışmalar 29.Mayıs.1984 tarihinde bu bölgelerin hudutlarının Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenmesi ile sonuçlanmıştır. 18.Haziran.1984 tarihinde Serbest Bölgeler Başkanlığı kurulması ve Devlet Planlama Teşkilatına bağlanması yönünde Kanun Hükmünde Kararname ıkarılmıştır.

Ancak, yapılan detaylı çalışmalar sonucunda 6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun ihtiyaçlara cevap vermediği görölerek, günün şartlarına uygun yeni bir kanun için çalışmalar başlatılmış ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu 15.6.1985 tarih ve 18785 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

1.2. SERBEST BÖLGE ÇEŞİTLERİ

Serbest bölge çeşitleri iki açıdan sınıflandırılabilir. Konu ilk olarak serbestlik açısından, ikinci olarak da faaliyet konuları açısından ele alınarak çeşitleri anlatılacaktır.

1.2.1. Serbestlik Açısından Çeşitleri

Bu kritere göre serbest bölgeler faaliyet konuları açısından ikiye ayrılabilir:

1.2.1.1. Açık Serbest Bölgeler (Open Free Zone)

Açık serbest bölgeler, her türlü ticari ve sınai faaliyetlerin, herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan yapı-

labildiği serbest bölgelerdir (10).

1.2.1.2. Kapalı Serbest Bölgeler (Closed Free Zone)

Kapalı serbest bölgelerde faaliyet konularına sınır getirilmiştir. Sınır dışında kalan ticari ve sınai faaliyetlere ülkenin dış ticaret rejimi uygulanmaktadır (11).

1.2.2. Faaliyet Konusu Açısından Çeşitleri

Bu yönden serbest bölgeleri şu şekilde sınıflandırabiliriz;

1.2.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Zone)

Bu çeşit bölgelerde ithalat ve ihracata yönelik faaliyetler yürütülür. Bu bölgelerde malların depolanması, paketlenmesi, sergilenmesi, karıştırılması, ayıklanması, elenmesi, saflaştırılması şekil değiştirmesi gibi değişik işlemler yapılmaktadır. Mallar ev sahibi ülkeye sokulmadıkça gümrük dışı sayılır. Bu bölgelerin en önemli işlemi reexport ve transit taşımacılıktır.

(10) İlhan Tekeli ve Selim ilkin, Dünyada ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü, Ankara: Yurt Yayınları No: 16, Kasım 1987, s. 11.

(11) a.g.e., s. 11.

Reexport işlemi; bir ülkeden ithal edilen malın, bir başka ülkeye ihraç edilmesidir. Bu işlemi yapan ülke ihracatçı ülkenin malını ithal etmekte ambalajını, markasını değiştirmekte menşe şahadetnamesi düzenliyerek ihraç etmektedir. Bu işlemi yapan ülke mal üzerinden belli bir komisyon almaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde bu türden serbest bölgeler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Tablo-1 de gösterilmiştir.

TABLO-1

DÜNYADA BAŞLICA SERBEST TİCARET BÖLGELERİ

Ülke	Serbest Ticaret Bölgesi
Avusturya	Graz, Linz, Solbad Hall, Viyana
Almanya	Bremen, Bremerhaven, Cuxhaven, Emden, Hamburg, Kiel
İtalya	Trieste, Venedik
İsveç	Gothenburg, Malmo, Stockholm
Bahama Adaları	Büyük Bahama Adası
Bermuda	İrlanda Adası
Hollanda Antilleri	Aruba, Cracao
Paraguay	Conception, Asuncion, Encarnation, Villeta
Tayvan	Kaosiung
Hong Kong	Ülkenin Tamamı
İran	Bandan Shahpur
Malezya	Labvan Adası
Ryuku Adaları	Naha
Tayland	Bankok
Danimarka	Kopenhag, Hanko, Helsinki, Turku
Cebelitarık	Ülkenin Tamamı
Yunanistan	Pire, Selanik
İrlanda	Shanon
İspanya	Barselona, Cadiz, Vigo
Yugoslavya	Belgrad, Koper, Split, Novi Sad, Rijeka
Kolombiya	Barranquilla
Meksika	Coatzacoalcos, Salina Cruz
Panama	Colan
Uruguay	Colonia
Bahreyn	Mina Sulman
Hindistan	Kalkuta, Kandig
Lübnan	Beyrut
Pakistan	Karaçi
Singapur	Ülkenin Tamamı
Yemen	Aden

Kaynak : İ.T.S.O., Serbest Bölgeler ve İskenderun'un Ekonomik Yapısı, İskenderun: 1989, ss. 103, 165-193.

1.2.2.2. Serbest Üretim Bölgeleri (Free Production Zone)

Bu tür bölgelerde, dış pazarlarda rekabet gücü yüksek yatırımlara, ucuz işgücü temini, vergi kolaylıkları ve teşvikler verilerek bölgeye yatırım yapmaları temin edilmektedir.

Serbest üretim bölgesi, 1960'lı yıllardan sonra serbest ticaret ve organize sanayi bölgesinin bir araya geldiği yeni bir serbest bölge çeşididir. Serbest üretim bölgesinde yüksek kapasiteli üretim tesisleri kurulur. Burada üretilen mallar diğer ülkelere ihraç olunur. Bu yatırımları genellikle çok uluslu şirketler yapmaktadır.

Serbest üretim bölgeleri, kapalı serbest bölgeler niteliğindedir. Gelişmekte olan ülkelerde, yabancı yatırımcıları çekmek ve sanayileşmeyi geliştirmek, ihracatı arttırmak amacıyla kurulan serbest üretim bölgelerine "Güney Tipi Serbest Üretim Bölgesi", gelişmiş ülkelerde ise ihracat amacı gütmeyen, yerli sermayenin yabancı sermayeye karşı korunmasını sağlamak, gelişmekte olan ülkelere giden isdihamın bir bölümünü geriye çekmek amacıyla kurulan serbest üretim bölgelerine "Kuzey Tipi Serbest Üretim Böl-

gesi" denilmektedir (12)

Dünyadaki bazı serbest üretim bölgeleri ise şunlardır; İrlanda; Shannon, Mısır; Alexandria, Port Said, Cairo, Suez, Hindistan; Kanada, Sta. Curuz, Endonezya; Jakarta, Bantam Island, Ürdün; Akabe, Mauritius; Port Luis, Meksika; Costzacoslos, Meksika Sınır Sanayileri, Panama; Colon, Filipinler; Bataan, Macton, Sri Lanka; Katunayeke, Kore Cum.; Masan, İri (13).

Yukarıda isimlerini saydığımız serbest üretim bölgelerine A.B.D., Fransa, İtalya, Almanya, Kanada, Japonya, İsviçre menşeyli yabancı sermaye yatırım yapmaktadır. Yapılan yatırımlar ise; Tıbbi cihaz, makina montaj, tekstil, petro kimya, elektronik, gıda işleme, ecza ürünleri, optik gibi sanayi dallarında yoğunlaşmaktadır.

1.2.2.3. Serbest ihracat Bölgesi (Export Processing Zone)

Serbest ihracat bölgesi, gelişmekte olan ülkelerin dış piyasada rekabet edebilecek sınai ürünlerini üretmek

(12) Hacıbekiroğlu, a.g.e. ss. 41-42-43.

(13) Engin Erdoğan, Serbest Bölgeler ve Türkiye'de Bir Model Denemesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 110, Eskişehir: 1985, s. 18.

amacıyla uyguladıkları bir modeldir. Serbest üretim bölgelerinden farkı şudur; sadece dünya pazarlarına yönelik üretim yapan firmalara açık ve üretimin tümü ihracata yöneliktir. Genel olarak serbest ihracat bölgelerinde elektronik, metal ürünleri, ecza ürünleri, fotoğraf ürünleri, hassas makina, kauçuk ürünleri, saat ve montaj işleri yapılmaktadır.

ihracata yönelik ilk serbest bölge uygulaması, 1958 yılında İrlanda'nın Shannon havalimanı çevresinde kurulmuştur. 1966 yılında Kore'de, Pakistan'da, Endonezya'da, Bangladeş'de ve El Salvador'da kurulmuştur (14).

1.2.2.4. Serbest Liman, Serbest Çevre, Serbest Antrepo

1. Serbest Liman (Free Port)

Ülkenin belli bir limanı sınırları belirlenerek ve alt yapı hizmetleri takviye edilerek; ihracat, ithalat, reexport işlemleri yapılır. Bu limanı her bayraktaki ülke gemisi rahatça kullanır. Bu yolla antrepo hizmetleri ve transit taşımacılık geliştirilmeye çalışılır.

(14) Hacıbekiroğlu, a.g.e. s. 44.

Bir şehir görünümü alan bu limanların en başarılı örnekleri; Hong Kong, Singapur, Bahama adaları, Kolombiya'nın San Anders limanlarıdır (15).

ii. Serbest Çevre (Free Perimeter)

Ülkenin belli bölgelerinde yerel tüketim ihtiyaçlarının yurt içi ticari faaliyetlerle karşılanamaması nedeniyle, gümrüksüz ithalatın gerçekleştirildiği sınırlanmış bölgelerdir. Bu uygulama genellikle gelişmekte olan ülkelerde görülür (16). Dünyadaki belli başlı serbest çevreler Tablo-2'de gösterilmiştir.

TABLO-2

BAŞLICA SERBEST ÇEVRELER

Ülke	Serbest Çevre
Arjantin	Tierra Del Fuego
Şili	Pisagua, Iquique, Chiloe, Aysen, Magallanes
Meksika	Baja California, Sonora, Quintana Roo
Paraguay	Leroto
Peru	Madre de Dios, San Martin, Amazonas

Kaynak: Serbest Bölgeler ve İskenderun'un Ekonomik Yapısı, İskenderun: 1989, ss. 174-175-180-186.

(15) Huriye Aklar, "Serbest Bölgeye Teorik Bir Yaklaşım ve Mersin Serbest Bölgesi", (Basılmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), s. 7.

(16) Şengezer, Serbest Bölgeler, İGEME, Ankara: 1988, s.6.

iii. Serbest Antrepo (Borded Wrehouse)

Dış ülkelerden getirilen ve emtianın geçici süre ile muhafaza altına alındığı, gümrük idarelerinin denetiminde olan fakat gümrük vergilerinin alınmadığı, uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunan kapalı yerlerdir (17). Dünyadaki bellibaşlı serbest antrepolar Tablo-3 de gösterilmiştir.

TABLO-3
DÜNYADAKİ BAŞLICA SERBEST ANTREPOLAR

Ülke	Serbest Antrepo
Belçika	Entwerp, Grend, Brüksel, Ostend
İtalya	Brogge-Zeebrugge, Zaventem Havalimanı Bari, Cenova, Imperial, Leghorn, Napoli, Palermo. Bölgelerinde toplanmış 800 serbest antrepo vardır.
Hollanda	Rotterdam'da 4 umumi, 270 özel, 1220 fiktif serbest antrepo vardır.
İspanya	Alica, Bilbao, Pasajes, Santarder, La Curuna, Huelva, Sevilla, Malage, Valencia
İsviçre	8 adet federal, çok sayıda özel serbest antrepo vardır.
Japonya	52 S.Antrepo alanı, 1358 S.İndirme-Bindirme Antreposu, 654 S.Gümrüklü Antrepo, 1250 S.Antrepo fabrikası nevinden serbest antrepolar vardır.

Kaynak : İ.T.S.O., Serbest Bölgeler ve İskenderun'un Ekonomik Yapısı, İskenderun: 1989, ss. 110-111-195-221-223-228.

1.2.2.5. Yatırım Bölgeleri (Enterprise Zone)

Bu bölgeler ekonomik bakımdan geri kalmış alanlarda yatırımları arttırmak ve kalkınmayı sağlamak için firmalara özel teşviklerin verildiği yatırım alanlarıdır. Yabancı firmalardan ziyade yerli firmalara yöneliktir. İlk olarak 1977 yılında İngiltere'de denenmiştir (18).

1.2.2.6. Makiladoralar

Meksika'nın A.B.D. sınırında kurdukları serbest üretim bölgelerinin küçük örnekleridir. Meksika firmaları, ürettikleri malların girdilerini A.B.D.'den almakta, montaj ve üretim işlerini tamamladıktan sonra yeniden A.B.D.'ye ihraç etmektedirler. Her iki ülkede gümrük vergisi almamaktadır. Meksika'da Amerika sınırında bu türden 470'den fazla sınır bölgesi fabrikası vardır. Bu alanda yapılan toplam yatırım 1. Milyar Dolar civarındadır (19).

(18) Aklar, a.g.e., s. 7.

(19) F.Fröbel, J.Heinrichs ve O.Kreye, Uluslararası Yeni İş Bölümü ve Serbest Bölgeler, cev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge Yayınları, Mart 1982, s.114

1.2.2.7. Gümrüksüz Satış Mağazaları (Duty Free Shop)

Gümrüksüz satış mağazaları genellikle hava limanı civarlarında kurulmaktadır. Burada içki, sigara, dayanıklı tüketim malları satılmaktadır. Ticari hacimleri küçümsemeyecek boyutlara ulaşabilmektedir. Örnek olarak; 1990 yılında İstanbul ve Ankara illerinde bulunan 21 Gümrüksüz satış mağazasında, 28.000 adet renkli televizyon, 47.000 adet çamaşır makinası, 34.000 adet bulaşık makinası, 24.000 adet müzik seti daha birçok dayanıklı tüketim malının satışı gerçekleşmiştir (20).

1.2.2.8. Serbest Sigortacılık Bölgeleri (Insurance Zone)

Serbest sigortacılık, serbest bölgelerdeki sigortacılık faaliyetlerini ifade etmektedir. Sigortacılık bölgelerinde amaç serbest bölge faaliyetleri çerçevesinde olan ya da büyük ticari risklerin karşılanmasıdır (21).

(20) Hanife Şenyüz, "Gümrüksüz Satış Mağazalarına ilgi", Dünya Gazetesi, Dünya Gazetesi 24.5.1991.

(21) Yakup Koçak, Serbest Bölgeler ve Kıyı Bankacılığı, İGEME, Ankara: Şubat 1988, ss. 3-4.

1.2.2.9. Serbest Bankacılık (Off-Shore Banking)

Serbest bölge faaliyetleri ile kıyı bankacılığı işlemleri arasında önemli benzerlikler vardır. Serbest bölge faaliyetlerinde malların serbest dolaşımı esas alınırken, kıyı bankacılığında paranın serbest dolaşımı esas alınmıştır. Uluslararası para piyasalarında dolaşan para bu bölgeye serbestçe giriş ve çıkış yapabilmektedir.

İkinci dünya savaşından sonra 1950'li yıllarda sanayileşmiş ülkelerde uygulanan yüksek vergi politikaları ve sıkı denetim sebebiyle çok uluslu şirketler alternatif yatırım alanları arayışına girmiştir. Özellikle Karayip-ler'de sömürge niteliğindeki yada ülkeleri çokuluslu şirketlere vergi kolaylıkları ve gizlilik sağlamışlardır. Böylece buralarda deniz aşırı bankacılık merkezlerinin "Off-Shore Banking Centers" ilk örnekleri oluşmuştur. Singapur ve Honkong gibi uzakdoğu ülkeleride uluslararası sermaye piyasasına girebilmek için kıyı bankacılığı faaliyetlerini başlatmışlardır.

1970'li yıllarda petrol krizi sonunda petrol ihracatçısı arap ülkelerinin elinde biriken fonlar Avrupa ve Orta Doğu pazarında ticaret hacminin önemli ölçüde artmasına sebep olmuştur. Ortadoğuda meydana gelen para birikimi ile özellikle Bahreyn ve Küveyt gibi ülkeler bu parayı

toplamak amacıyla bankacılık ve sermaye piyasası ile ilgili liberal düzenlemeler yapmışlardır.

1979 yılında yabancı bankaları ülkesine davet eden Bahreyn büyük taleple karşılaşmış beş yıl içinde ülkede kurulan kıyı bankalarının sayısı 52'ye ulaşmış ve bu sayı ile sınırlandırılmıştır. Bu bankalarda mevduat miktarı 1981 yılında 39 Milyar A.B.D. dolarını aşmıştır (22).

Kıyı bankacılığı, sağlanan vergi kolaylıkları ve hızlı çalışma temposu nedeniyle hızlı bir gelişme göstermiştir. Bugün Londra, New York, Zürih, Frankfurt gibi uluslararası finans merkezleri ile Bahreyn, Lüksemburg, Hong Kong, Singapur, Bahama Adaları gibi off-shore bankacılık merkezleri arasında önemli bir fark yoktur (23).

1985 yılı itibariyle off-shore bankacılık sektöründe 2.5 Trilyon A.B.D. doları miktarında bir birikime ulaşılmıştır (24).

(22) Tansu Çiller, Serbest Bölgeler ve Dünyadaki Uygulama. İ.A.V., Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, İstanbul: 1982, s. 17.

(23) Yakup Koçak, Serbest Bölgeler ve Kıyı Bankacılığı. İGEME Dış Ticaret FORUM, Ağustos 1987, s. 28.

(24) A.Gürol Bilgi, "Serbest Bölgeler ve Mersin Serbest Bölgesi", Dünya Gazetesi, 21.7.1990.

Kıyı Bankacılığı faaliyetlerinin yürütüldüğü ülkeler ve banka sayıları şöyledir; Bahama; 263 banka aktif miktarı 70 Milyar \$, Bahreyn; 37 Banka aktifler 21 Milyar \$, Cayman adaları; 260 banka, aktifler 12 Milyar \$, Hong Kong; 200 banka, aktifler 11 Milyar \$, Panama; 66 banka, aktifler 7 Milyar \$, Singapur; 66 banka, aktifler 17 Milyar \$, Hollanda Antilleri; 43 banka, Filipinler; 17 banka, aktifler 1 Milyar \$ (25).

i. Bankacılık Faaliyetleri

Kıyı bankacılığında iki temel fonksiyon vardır. Bu fonksiyonlardan biri uluslararası sermaye piyasasında kredi arzı ve taleplerinin karşılandığı pazar işlevi, diğeri ise uluslararası sermaye piyasasına tahvil ihracı faaliyetleridir.

ii. Kıyı Bankacılığından Beklentiler

Kıyı bankacılığı faaliyetlerine ortam sağlayan ülkelerin beklentilerini şu şekilde sıralanabilir; ucuz kredi alma imkanı, bilgi transferi, yabancı sermaye girişi, ülke tanıtımı, uluslararası piyasayla entegrasyon ve

(25) Cem Alpar, Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, Dost Kitabevi, Ankara: 1985, s. 38.

istihdamı arttırmaktır (26).

iii. Kıyı Bankacılığının Ortak Özellikleri

Kıyı bankacılığı faaliyetlerini düşünen bankaların yer seçimi yaparken aradıkları ortak özellikler şunlardır (27):

- Ülkenin güveninirliği ve taahhütlerine bağlılığı,
- Uygun sosyal ve ekonomik çevre,
- Bürokrasi azlığı,
- Hesap gizliliği,
- Vergisizlik,
- Kur kontrolü olmaması,
- Karşılık ayırma yükümlölüklerinin azlığı,
- Sağlanan garantiler (kâr ve sermaye transferi, millileştirme, savaş hali gibi).

(26) Yalçın Alaybeyoğlu, Kıyı Bankacılığı ve Serbest Bölgelerde Yapılan Diğer Bankacılık Hizmetlerinin Tabi Olduğu Esaslar, Ankara: 1991, s. 3.

(27) a.g.e.,

1.3. FAYDALARI VE SAKINICALARI

1.3.1. Faydaları

Serbest bölgelerin kurulmasındaki temel amaç, ülkenin ihracatının istikrarlı bir şekilde arttırmak ve teknoloji girişiyle dış pazarlarda rekabet gücü elde etmektir. Temel amaç bu olmakla birlikte bu faaliyetlerin ülke ekonomisine sağlayacağı çeşitli faydalar vardır. Bu faydaları kısaca şu şekilde sıralanabilir (28):

- Sanayi malları ihracatının ve bu yolla sağlanan döviz gelirlerinin arttırılması,
- Ülkeye yabancı sermaye girişinin hızlanması,
- Ülkeye yeni teknolojilerin ve know-how bilgilerinin daha az döviz sarfıyla girmesi, bu yolla döviz tasarrufu,
- İstihdamın arttırılması, yetişkin insan gücünde artış sağlanması,
- Ülkedeki hammadde kaynaklarının ve ara mallarının üretiminde kullanılması ile katma değer yaratılması,
- İthalatın ucuzlatılması,
- Bankacılık, kambiyo rejimi ve benzeri konularda

(28) S.B.G.M., Serbest Bölge Çalışmaları, Eylül 1991, s.1.

alınan kararların ülke genelinde uygulanmadan önce denenme imkanı.

1.3.2. Sakıncaları

Serbest bölge faaliyetlerinin ülke ekonomisine katkıları olduğu gibi sakıncalı etkileride olabilmektedir. Fakat yaptıkları katkılar sakıncalı etkilerinden daha fazladır. Üstelik başarılı bir serbest bölge çalışması ile bu sakıncalı etkileri minimuma indirmek mümkündür. Sakıncalı etkileri şu şekilde sıralanabilir :

- ithalat baskısı yaratabilmektedir; genel olarak serbest bölgelerde sağlanan vergi ve gümrük muafiyetleri ileride ihraç edilmek amacı ile de olsa ithalatı cazip kılabilir.
- Yabancı yatırımcılar, teşviklerin daha fazla olduğu bölgelere kayabilmekte, ülke içine daha az yabancı sermaye girişine sebep olabilmektedir.
- Dış pazarlarda rekabet yaratabilmektedirler, bölgede faaliyet gösteren firmalar, ülke içindeki firmalarla dış pazarlarda rekabet edebilmektedirler.

- Çevre kirliliği yaratabilmektedirler.
- Bazı kanun dışı faaliyetlerinde yapıldığı görülebilmektedir (29).

(29) Hüseyin Şahin, Serbest Bölge, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 3, 1991, ss. 81-82.

İKİNCİ BÖLÜM
DÜNYADA SERBEST BÖLGELER

2.1. DÜNYA TİCARETİNDE YERİ VE DAĞILIMI

2.1.1. Genel Olarak

Serbest bölge uygulamaları 1970'li yıllardan sonra büyük bir gelişme göstermiştir. 1970 yılında dünyada 131 serbest bölge mevcutken, 1980 yılında bu sayı 362'ye ulaşmıştır (30). Günümüzde ise serbest bölge sayısı 480'e yükselmiştir (31).

1980 yılı verilerine göre yıllık 1.6 Trilyon A.B.D. doları olan dünya ticaretinin % 9'u serbest bölgeler üzerinden gerçekleştirilmiştir (32).

(30) Nuh Kuşçulu, "Serbest Bölge, Reexport ve Switch Muameleleri" 2. Türkiye İktisat Kongresi Tebliği, İzmir: 2-7 Kasım 1981, s. 123.

(31) İlhan Baltacıoğlu, Serbest Belgeler ve Kıyı Bankacılığı, İstanbul: 1991, s. 1.

(32) Kuşçulu, a.g.e., s. 125.

Serbest bölgelerde bugün için ticaret hacmi 500 Milyar ABD doları civarındadır (33).

Dünya ticaretindeki yeri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra konu iki değişik yönden daha incelenecektir. İlk olarak sanayileşmiş ülkelerdeki uygulama, ikinci olarakta gelişmekte olan ülkelerdeki uygulama hakkında kısaca bilgi verilmeye çalışılacaktır.

2.1.2. Sanayileşmiş Ülke Ekonomilerindeki Yeri

Bu bölümde G-7 olarak tanımlanan A.B.D., İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Kanada ve Japonya gibi sanayileşmiş yedi ülkenin serbest bölge uygulamaları incelenecektir.

2.1.2.1. A.B.D.'de Serbest Bölgeler

Sanayileşmiş ülkeler içerisinde en yaygın serbest bölge uygulaması A.B.D.'nde görülmektedir. Bu gün için A.B.D.'nde 123 serbest bölge bulunmaktadır (34).

(33) İ.T.O., Kıyı Bankacılığı, Yayın No: 1992-6, s.37.

(34) Timuçin Sanalan, "Serbest Bölgelerimiz ve İleriye Yönelik Bekleyişler", İGEME Dış Ticaret FORUM, Temmuz 1987, s. 8.

1934 yılında çıkarılan bir kanunla A.B.D.'nin 300 şehrinde serbest bölge kurma imkanı getirilmiştir. A.B.D.-nin 1979 yılı dış ticaretinin % 1'i serbest bölgelerde gerçekleştirilmiştir (35).

Günümüzde dünyada 480 civarında serbest bölge bulunduğu nazara alınacak olursa, dünyadaki serbest bölgelerin dörtte birinin A.B.D.'nde bulunduğu görülmektedir. Bu bölgeler genellikle serbest ticaret ve serbest liman konularında yoğunlaşmıştır. Zira 1991 yılına kadar serbest bölgelerde üretim faaliyetlerine müsaade edilmediğinden, serbest üretim ve ihracat bölgeleri A.B.D.'nde uygulama alanı bulamamıştır (36).

Bu bölgelerin belli başlıları şunlardır: Miami, New York, San Francisco, New Orleans, Mc. Allen, Kansas City, California, Chicago, Florida, Boston, New Bedford, Honolulu, Puerto Rico (37).

(35) İhsan Ağaçhan, Dünyada Serbest Bölgeler ve Türkiye, İstanbul: Mayıs 1983, s. 8.

(36) S.B.G.M. 1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Yayın No: 1, 1991, s. 3.

(37) İTO, Serbest Bölge Tanımı - Dünyada - Türkiye'de, Ekonomi Yayınları Dizisi, İstanbul: Ekim 1983, s. 25.

2.1.2.2. A.E.T. Üyesi Dört Sanayileşmiş Ülkedeki Uygulama

Diğer sanayileşmiş ülkeler olan İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'nın A.E.T. üyesi oldukları daha önce belirtilmişti. Konumuz topluluk üyesi olan bu dört sanayileşmiş ülkedeki uygulamalardır. AET Topluluk üyelerini bağlayıcı şekilde serbest bölge konusunda düzenlemeler yapmaktadır. Bu nedenle konuyu ikiye ayırarak A.E.T.'nin belirlediği uygulama esaslarını inceledikten sonra, dört sanayileşmiş ülkedeki uygulamalar hakkında kısaca bilgi verilecektir.

2.1.2.2.1. A.E.T.'nin Getirdiği Düzenlemeler

Avrupa Ekonomik Topluluğu 4.Mart.1969 tarihinde çıkardığı Avrupa Konseyi Direktifinde, serbest bölgelerin çalışma esaslarını ana hatlarıyla belirtmiştir. Buna göre;

- i. Üye ülkelerdeki serbest bölgelerle ilgili kanun, tüzük, ve yönetmelikler topluluk kapsamına alınmıştır.
- ii. Toplulukta serbest bölge tanımı, gümrük vergileri, tarımsal vergiler, kotalar ve benzeri sınırlamaların uygulanmadığı belli bölgeler olarak

kabul edilmiştir.

- iii. Miktarı, orjini, sevkiyatı, teslim yeri ne olursa olsun her türlü malın serbest bölge içine girişi mümkündür. Ancak, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile ilgili bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Bununla birlikte hangi serbest bölgelere hangi malların giremeyeceğinin tespiti hakkı üye ülkelerin yetkili makamlarına bırakılmıştır.
- iv. Serbest bölgelerde yapılan olan temel faaliyetler yükleme, boşaltma, transit yükleme, depolama, işleme olarak belirtilmiştir.
- v. Üye ülkeler kendi serbest bölgelerinin kontrolü için sistem kurabilirler.
- vi. Malların serbest bölge içinde kaldığı süre kısıtlanamaz. Ancak gerekli olduğu takdirde kısıtlama yetkisi üye ülkelere bırakılmıştır.
- vii. Serbest bölgede kısmen üretilen yada işlem gören malların serbest bölgedeki mülkiyeti vergiden muaf olarak değiştirilebilir veya transit ticareti yapılabilir. Ancak bu malla yarın iç pazara getirilmek istenmesi durumunda firmanın orjini

hangi ülke olursa olsun gümrük ve benzeri vergiler alınacaktır.

viii. ye ülkelerin serbest bölgeler ile ilgili talepleri Avrupa Komisyonu'na bildirilecek ve komisyon gelişmelerden diğeri ülkeleri haberdar edecektir.

Avrupa Ekonomik Topluluğunda serbest bölge uygulamalarına ilişkin değışiklikler konsey direktifiyle karara bağlanacaktır (38).

2.1.2.2.2. Almanya'da Serbest Bölgeler

Almanya'da altı serbest bölge bulunmaktadır. Bunlar: Bremen, Bremerhaven, Cuxhaven, Emden, Hamburg ve Kiel'dir.

Alman ekonomisi ileri derecede gelişmiş ve sanayileşmiştir. Alman ekonomisi için dış ticaret önemli yer tutmaktadır. Dünya ticaretinde A.B.D.'nden sonra ikinci sırada gelmektedir. Almanya'da nakliye şebekesi çok gelişmiştir. Ülkede 16.000 km. otoyol, 34.000 km. demiryolu ile bütün noktalardan komşu ülkelerin nakliye sistemine bağılıdır. Kanal taşımacılığı da önemli yer tutmaktadır. Kanal

(38) Erkan ve Tatlıdıl, a.g.e., s. 17.

taşımacılığının önemli iç anasuları; Ren, kolları ve kanal şebekeleri Ruhr havzasını kuzey deniz limanlarına bağlar. Uluslararası nakliyeciliği de geliştirmiştir, ülkede 11 uluslararası hava limanı vardır (39).

Bremen ve Bremerhaven limanlarındaki uluslararası ticareti yaklaşık 240 gemicilik şirketi yürütmektedir.

i. Bremen Serbest Bölgesi: 184 Hektar alana sahiptir. 24 Milyon m² iskele sundurmaları, uzun vadeli depolamalar için 17.223.000 m² alan ve 625.000 m² soğuk depolama alanları bulunmaktadır (40).

ii. Bremerhaven Serbest Bölgesi : Bremerhaven limanının büyük bir kısmını kapsar. Bölge yaklaşık 699 Hektardır. Yaklaşık 10.220.000 m² lik örtülü depolama alanı ile 23.225.000 m²'lik açık depolama alanı bulunmaktadır (41).

iii. Cuxhaven Serbest Bölgesi : Kuzey Denizi ile Elbe nehrinin birleştiği yerde serbest bir limandır.

(39) i.T.S.O., a.g.e., s. 202.

(40) a.g.e., s. 203.

(41) a.g.e., s. 204.

nehirinin birleştigi yerde serbest bir limandır. Serbest Bölge 55 Hektarlık iki ayrı bölgeden meydana gelmektedir. 7500 m² örtülü depolama alanı mevcuttur (42).

iv. Emden Serbest Bölgesi : Kuzey Denizi kıyılarında önemli bir serbest limandır. Emden limanı aktarma merkezi olarak Ruhr havzası ve diğer endüstriyel merkezlere ithal demir cevheri ulaştırır. Yılda ortalama 3.500 gemi, 6.000 Mavna limana giriş yapmaktadır. Yaklaşık 225 hektarlık bir alanı kapsar, 465 m² kapalı, 12.078.000 m² açık depolama alanı mevcuttur (43).

v. Hamburg Serbest Bölgesi : Hamburg serbest bölgesi önemli bir serbest liman işlevi görür. Bölgede yaklaşık 60 Milyon m² lik alanda çok sayıda depolar yerleştirilmiştir. Ayrıca 74 transit sundurma 76.200.000 m² alandadır. Hububat, petrol, tropik meyvalar, işlenmemiş tütün, kahve, balık, yağ, kereste, kömür ve diğer ürünlerin işleminden geçirilmesi için değişik imkanlar sağ-

(42) a.g.e., s. 205.

(43) a.g.e., s. 206.

lanmıştır (44).

vi. Kiel Serbest Bölgesi : Bölge Baltık denizine bakan serbest bir limandır. Birçok Alman ve yabancı gemioilik şirketi Kiel'e ve buradan yapılan transit nakliyatı gerçekleştirir. Bölgede depolama ve kanal sistemine bağlı olarak transit nakliyat yapılmaktadır. Bölgede imalat ve üretim imkanı yoktur (45).

2.1.2.2.3. İngiltere'de Serbest Bölgeler

Bu ülkedeki serbest bölgeler de daha çok serbest liman ve serbest ticaret bölgesi niteliğindedir. Ülkenin belli başlı serbest bölgeleri şunlardır : Belfast, Cardiff, Liverpool, Prestwick, Birmingham, Southhaption - dur (46).

2.1.2.2.4. Fransa'da Serbest Bölgeler

Fransa'da serbest bölge uygulaması pek yaygın değildir. Ülkenin belli başlı iki serbest bölgesi Gex ve

(44) a.g.e., s. 208.

(45) a.g.e., s. 209.

(46) i.T.O. Serbest Bölge Tanımı Dünyada-Türkiye'de, s. 27.

Haute-Savdi İsviçre sınırına yakın serbest Antrepo niteliğindedir.

2.1.2.2.5. İtalya'da Serbest Bölgeler

İtalya'nın Trieste ve Venedik olmak üzere iki serbest bölgesi vardır.

i. Trieste Serbest Bölgesi : Trieste kuzeydoğu İtalya'da bir liman şehridir. Trieste serbest ticaret limanı (punti franchi) adı altında toplanmış ve birbirine demir yolları ile bağlantılı dört ayrı bölgeden meydana gelmiştir. Eski ve yeni serbest bölgeler (Punti Franchi Vecchio e Nuovo) ana ticaret liman alanının iki büyük kısmından oluşur 538,800 m² toplam alanından 473.800 m² si örtülü depolardır. Trieste serbest bölgesi içinde özel işlem alanları şunlardır.

"Servola Serbest Kereste Bölgesi" (Punto Franko Scalo Legname di Servola) ; serbest liman niteliğindedir, kereste depolama, imalat ve nakliye işleri yapılır. 92.900 m² toplam alanın 59.500m² si örtülü alandır.

"San Sabba Serbest Sıvı Yağ Bölgesi" (Punto Fran-

co Oil Minerali di S. Sabba) ; Bölgede öncelikle madeni yağ ve türevleri depolanır.

"Zaule Endüstriel Serbest Bölgesi" (Punto Franco Industriale di Zaule); Trieste Endüstriel liman isimli büyük bir endüstriel kalkınma alanının bir parçasıdır. 288.000 m² toplam alanı olup 90.000m² si yeni endüstriel faaliyetler için ayrılmıştır.

ii. Venedik Serbest Bölgesi : Yaklaşık 26.000 m² alanı olan Venedik Serbest Ticaret Bölgesinin 21.500 m² örtülü depolama alanıdır. Bölgede ticari emtianın depolanması için 8, deniz navlun depolaması için 3 depo, şarap ve yağ depolaması için 4 depo vardır.

iii. Genel Depolar (Magazzini Generali) : A.B.D.'ndeki depolara benzer dış orjinli ithal mallar buralarda depolama, seçilme, paketleme, karıştırma ve işleme gümrük vergisi ödenmeden yapılır. Eğer mallar buradan İtalya pazarına sokulursa vergilendirilir. İtalya'da 800 kadar genel depo işletilmektedir.

iv. Serbest Depolar (Depositi Franchi) : Genel depolardan daha sınırlı imkanları mevcuttur. Yalnızca

liman bölgelerinde bulunur. Bu depolarda paketleme işlemleri vergisiz yapılır. İmalata izin verilmmez. Başlıca 10 adeat olan depolar Bari, Cenova, Imperia, Leghorn, Napoli, Palermo limanlarında bulunmaktadır (47).

2.1.2.3. Japonya ve Kanada'da Serbest Bölgeler

2.1.2.3.1. Japonya'da Serbest Bölgeler

Japonya Asya'nın doğu kıyısında yer alan bir ada ülkesidir. Dört büyük ve 1.000 küçük adacıktan oluşur. Ülkenin yüzölçümü 382.200 km² dir, nüfusu 100 Milyon'dur.

Japonya dünyanın önde gelen endüstrileşmiş ülkelerinden biridir. Japonya'da kara, deniz ve hava ulaşım sistemleri gelişmiş bir düzeydedir. Japon ticaret filosu dünyanın dördüncü büyük filosudur.

Japonya'da serbest bölgeler, serbest antrepoculuk üzerine kurulmuş ve gelişmiştir. Antrepo sistemi beş ayrı katagoriye ayrılmıştır. Bunlar antrepo alanları, indirme ve bindirme antrepoları, gümrük antrepoları, antrepo fabrikaları ve antrepo sergi yerleridir. Antrepo işletici ve

(47) İ.T.S.D., a.g.e., ss. 220-221.

kullanıcıları genellikle özel kişi ve firmalardır.

Antrepolar Japon gümrük bürolarının kural ve denetimine tabidirler ve Maliye Bakanlığı'nın denetiminde faaliyet gösterirler. Beş değişik tür antrepo sisteminde malların depolanmak ve tekrar satılmak üzere içeri girmesine izin verilir ve bazı durumlarda gümrük ödemeksizin, içindekilerin kontrolüne, paketlemeye, ayırma ve sergilemeye izin verilir. Mallar Japon gümrük bölgesine sokulduğunda gümrük vergisi alınır. Japonya'nın sekiz gümrük bölgesinde Tokyo, Yokohama, Osaka, Kobe, Nagoya, Moji, Nagasaki ve Hakodate'de antrepolar mevcuttur (48).

- i. Serbest Antrepo Alanları : Serbest antrepo alanları hükümet tarafından, yerel kamu kuruluşlarınca veya Japonya milli demiryolu idaresince yönetilir. Bu alanlarda yabancı mallar yüklenir, indirilir, nakledilir veya depolanır. Depolama süresi en fazla bir aydır. Burada mallar gümrük idaresinden izin alınmak kaydıyla kontrol, paketleme, ayıklama işlemleri yapılabilir, sergilenabilir, malın cinsini değiştirebilecek faaliyetler yapılabilir. Japonya'da 52 adet serbest

(48) a.g.e., s. 109.

antrepo alanı mevcuttur (49).

ii. İndirme-Bindirme Antrepoları : Gümrük yetkililerinin onayladığı yabancı emtianın yüklendiği veya geçici olarak depolandığı gümrük formalitelerinin kolaylaştırıldığı alanlardır. Depolama süresi azami bir aydır. Japonya'da özel şahıslara ait 1358 bu türden serbest antrepo mevcuttur. Bunların 477 si sahiplerinin kullanımına aittir, geriye kalanları kiralama suretiyle kullanılmaktadır (50).

iii. Gümrük Antrepolar : Gümrük antrepoları gümrüklerce onaylanmış ve yabancı emtianın azami iki yıl depolanabileceği antrepolardır. Mallar gümrük kontrolünde antrepoya alınır. Burada yükleme, boşaltma, nakletme ve depolama faaliyetleri yürütülür. Bütün gümrük antrepolarının sahipleri özel kişilerdir. Bunların sayıları 654'dür. 284 tanesi sahiplerine tahsisli olup diğerleri kiraya verilerek kullanılmaktadır (51).

(49) a.g.e., s. 110.

(50) a.g.e.,

(51) a.g.e., s. 111.

iv. Serbest Antrepo Fabrikaları : Gümrük idaresince onaylanmış yabancı kökenli malların montaj veya imal edildiği yerlerdir. Üretim amacıyla yabancı emtia azami iki yıl süreyle bölgede depolanabilir.

Japonya'da 1250'den fazla antrepo fabrikası vardır. Hepsi sahiplerinin kullanımına tahsis edilmiştir, başkalarına kiralanamaz. Bu fabrikalar imalat için yabancı parça ithal eden firmalarca kurulmuştur. Bu fabrikalar ihracata yönelik olarak faaliyet gösterirler. Japonya'ya ithal edilirse gümrük vergisi alınır. Japonya'ya ithal edilen mallar hem yabancı, hemde yerli malzeme içeriyorsa sadece kullanılan yabancı malzemeden vergi alınır (52).

v. Antrepo Sergi Alanları : Antrepo sergi alanları Japonya'da 1967 yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Burada yabancı emtia sergilenmektedir.

2.1.2.3.2. Kanada'da Serbest Bölgeler

Kanada'da serbest bölgelerle ilgili kayda değer bir çalışma yoktur.

2.1.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Serbest Bölgeler

Serbest bölge uygulamalarına en yaygın şekilde gelişmekte olan ülkelerde raslanmaktadır. Serbest bölgelerin 2/3'ü bu ülkelerde kurulmuştur. Kalkınmakta olan ülkelerin karşılaştıkları üç temel sorun teknoloji, istihdam ve döviz problemidir.

Serbest bölgelerin gelişmekte olan ülkelerde yaygın şekilde kurulmasının sebeplerinden birisi; kalkınmakta olan ülkeler istihdam sorunlarını çözmek için yatırım yapmak, uluslararası ticarete rekabet edebilmek için yeni teknolojiler kullanmak zorundadır. Fakat bu iki önemli problemi halletmek için döviz ihtiyaçları vardır. Ülke kaynakları sınırlı olduğundan yabancı sermaye girişini hızlandırmak durumundadırlar.

Serbest bölgeler, kalkınmakta olan ülkelerin bu önemli problemlerine belli bir ölçüde cevap verebildiği için bu ülkelerde yaygın uygulama alanı bulabilmıştır.

Diğer bir sebebi ise 19. yüzyılın ikinci yarısında sanayileşmiş ülkelerdeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla kârı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmesidir (53).

Çok uluslu şirketler üretim faktörlerini ve teknolojiyi uluslararası düzeyde dolaştırmaya başlamışlardır. Ulaşım ve haberleşme teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, mal nakillerini kolaylaştırmıştır. Üretim teknolojilerinde görülen ilerleme ile üretim sürecinde yapısal değişimler ortaya çıkmıştır. Böylece çok uluslu şirketlerin üretimlerinin tamamını veya bir kısmını, ucuz işgücü ve hammadde vs. sebeplerle kalkınmakta olan ülkelere kaydırmalarına sebep olmuştur (54).

Günümüzde kalkınmakta olan ülkelere bulunan serbest bölgelerin bir bölümü çeşitleri ile birlikte Tablo-4 de gösterilmiştir.

(53) Cem Alpar, Cok Uluslu Sirketler ve Ekonomik Kalkinma, Ankara : Turan Kitabevi, 3. Baskı, 1980, s. 3.

(54) Taner Berksoy, Az Gelismis Ülkelerde ihracata Yönelik Sanayilesme, istanbul : Belge Yayınları, 1982, s.132.

TABLO-4

KALKINMAKTA OLAN ÜLKELERDE SERBEST BÖLGELER

Ülke Adı	S.B.Sayısı	S.B.Türü
Singapur	Ülkenin Tamamı	Serbest Liman
Hong Kong	Ülkenin Tamamı	"
Panama	1	ihracat işlem Merkezi
Bahama	2	Serbest Liman
Hindistan	4	ihracat işlem Merkezi
Angola	1	Transit Bölge
İran	1	"
Tanzanya	4	"
Arjantin	18	"
Brezilya	6	ihracat işlem Merkezi
Dominik Cum.	6	"
Kore	2	"
Malezya	10	"
Suriye Arap Cum.	3	"
İsrail	2	ihracat i.M., Serbest Liman
Tunus	Ülkenin Tamamı	ihracat işlem Merkezi
Kolombiya	8	3. ihracat i.M. 5. Transit Bölge
Ürdün	1	ihracat işlem Merkezi
El Salvador	2	"
Mauritius	Ülkenin Tamamı	"
Guatemala	2	"
Senegal	1	"
Haiti	1	"
Liberya	1	"
Bolivya	1	Transit Bölge
Şili	6	"
Jameika	1	ihracat işlem Merkezi
Fildişi Sahilleri	1	"
St. Lucia	1	"
Endonezya	3	"
Nikaragua	1	"
Togo	1	"
Honduras	2	"
Çin Halk Cum.	4	"
Mozambik	2	Transit Bölge

Kaynak : Resmiye Hacıbekiroğlu, "Serbest Bölgeler", (Başılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), ss. 29-30.

2.2. DÜNYADA SERBEST BÖLGELERE UYGULANAN TEŞVİKLER

Teşvik kelimesinin sözlük anlamı, isteklendirme-
dir (55). Serbest bölgelerle, teşvik konusu içiçedir. Ser-
best bölge tarifinde de görüldüğü gibi, bu bölgelerde ül-
kenin dış ticaretle ilgili mevzuatı uygulanmamakta, bunun
yanında bazı kolaylıklarda sağlanmaktadır. Teşvik tedbir-
leriyle ulaşılacak istenilen amaç bölgeyi yatırım ve ticari
faaliyetler açısından cazip hale getirmek kelimenin içeri-
ğinden de anlaşılacağı gibi yatırımcıları bu bölgeye gel-
meye isteklendirmektir.

Teşviklerin türü ülkeden ülkeye farklılıklar gös-
termektedir. Bütün ülkelerde uygulanan teşvikleri irdele-
mek çalışmanın kapsamını aşar. Bu nedenle bu bölümde sana-
yileşmiş ve kalkınmakta olan ülkelere örnekler verile-
cektir. Diğer ülkelerin de serbest bölgelere sağladıkları
teşvikler ise Tablo-5'de gösterilmiştir.

Türkiye'de serbest bölgelere uygulanan teşvikler
ise çalışmanın üçüncü bölümünde ayrı bir başlık altında
daha detaylı olarak incelenecektir.

(55) Ayhan Öney, İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü, An-
kara : Turan Kitabevi, 3. Baskı, 1978, s. 313.

2.2.1. İngiltere'de Uygulanan Teşvikler

İngiltere'de serbest bölgelere getirilen mallardan bölgede bulunduğu müddet içinde gümrük vergisi ve katma değer vergisi alınmamaktadır. Bölgede bulunan mallar bölge içerisinde el değiştirdiğinde, katma değer vergisi alınmaktadır. Ülke genelinde uygulanan tüm vergi ve çalışma mevzuatı serbest bölgelerde de geçerliliğini korumaktadır. Ülke genelinde katma değer vergisi ortalama oranı % 6'dır. Bölgeye getirilen mallar üretimde kullanılması halinde gümrük vergisi alınmaktadır. Genel olarak uygulanan teşviklerin yanı sıra diğer teşvikleri şu şekilde sıralanabilir :

- i. Sürekli mal yüklenmesi yapan ihracatçı firmalar için gümrükte "Özel Teminat Hesabı" açılarak işlemlere hızlilik sağlanmakta ve ithalat işlemleri bir ay içerisinde kapatılabilmektedir.
- ii. Avrupa Ekonomik Topluluğunun tarım ürünleri dış ticaretinde uyguladığı "Fark Giderici Vergi" serbest bölgelerde söz konusu değildir.
- iii. İngiliz serbest bölgelerinin ihracatçılara sağladığı faydalar, % 50 den fazlası İngiltere'de üretilen malların menşe şahadetnamesi düzenlemek

suretiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu'na serbestçe giriş yapabilmektedir.

- iv. Kalkınma alanı olarak belirlenen bölgelere yapılacak yatırımlara, yatırım harcamalarının % 15'i veya yaratılan her iş için 5.000 A.B.D. doları teşvik sağlanmaktadır (56).

2.2.2. Almanya'da Uygulanan Teşvikler

Almanya'daki serbest bölgelerde öncelikle bölgeye giren mallardan gümrük vergisi, katma değer vergisi, ithalat vergisi, tüketim vergisi alınmamaktadır.

Bölgede arsa satın almak yasaktır. Bina inşaatı ve uzun süreli kiralama izne bağlıdır. Diğer teşvikleri şöyle sıralanabilir:

- i. Kömür, demir ve çelik havzalarında, bu sanayiye bağımlılığı azaltacak türdeki sanayilere özel teşvikler uygulanmaktadır. Bunlar arazi tahsisi, % 41-42 oranındaki borcun topluluk kredi olanaklarından karşılanması ile istihdam olanaklarından yararlanma biçimlerindedir.

(56) Erkal ve Tatlıdil, a.g.e., ss. 22-23.

- ii. Federe teşvik alanına yapılacak yatırımlara Nurnberk Federal çalışma bürosu tarafından % 20'ye kadar düşük faizli kredi verilmektedir.
- iii. Araştırma geliştirme amacıyla kullanılan taşınır malların % 50'sini ve binaların % 30'unu kapsayan özel amortisman tahsisatı uygulanmaktadır.
- iv. Almanya A.E.T.'ye üye olduğu için, diğer topluluk üyesi ülkelere ihraç edilen mallar için gümrük vergisi alınmamaktadır.
- v. Serbest bölgelerden yapılan ihracatlardan katma değer vergisi alınmamaktadır.
- vi. işletme sermayesi 200.000 A.B.D. dolarından ve aktifleri 48.000 A.B.D. dolarından fazla olmayan işletmelerin hızlandırılmış amortismanlarının % 10'u yeni iş alanlarına kaydırılmaktadır (57).

2.2.3. italya'da Uygulanan Teşvikler

italya'da serbest bölgelere gelen mallar gümrük vergisi, resim ve harçlardan muaftır. Bozuk mallar hiçbir

(57) a.g.e., ss. 18-19.

vergi ödenmeden imha edilebilir. Ancak bölge içinde tüketilen inşaat malzemesi, makina, büro malzemesi ve diğer malzemeler için gümrük vergisi ödenir.

Serbest bölge kiracılarından ihracatçı olmayanlar, ihracatçı olanlara nazaran % 14 daha fazla kira ödemektedir.

Firmaların kârları gelir ve kurumlar vergisi olarak % 25 Federal vergi ve % 15 oranında yerel vergiye tabidirler. Bölgelere sağlanan diğer teşvikler şöyle sıralanabilir:

- i. Trieste serbest bölgesine yeni kurulacak üretim yatırımlarının kurumlar vergisinden % 50, yerel gelir vergisinden 10 yıl muaftır.
- ii. Güneydeki az gelişmiş Mezzogiorno bölgesine yapılacak endüstriyel yatırımlar yerel vergiden 10 yıl muaftır. Ayrıca yatırım oranına göre % 35-50 arasında nakit yardım, yerel gelir vergisinden % 70'ine kadar muafiyet tanınmıştır.
- iii. Araştırma geliştirme giderlerinin % 80'ine kadar olan borçların % 4.3 faiz ile devlet tarafından finanse edilmesi ve araştırma geliştirme gider-

lerinin % 40'ına kadar sübvansiyon sağlanmaktadır.

iv. italya'nın bütününde sermaye malı alımları katma değer vergisinden muaftır.

v. italya A.E.T. üyesi olduğundan mal ve hizmet ihracatında topluluk üyesi diğer ülkelere gümrüksüz giriş hakkı bulunmaktadır (58).

2.2.4. Fransa'da Uygulanan Teşvikler

Bu ülkede gelir vergisi yönünden serbest bölgelerde bulunan firmalar % 25 vergiye tabidir. Firmalar gümrük vergisi, istihsal vergisi, satış ve tüketim vergisinden muaftır. Diğer teşvikler şöyledir :

i. Fransız yatırım teşvikleri yasası çerçevesinde serbest bölgelerde yapılacak yeni yatırım ve mevcut tesisleri geliştirmede kredi tahsisi yapılmakta ve diğer teşviklerden faydalanmaktadır.

(58) İSBAS, Aylık Bülten, İstanbul : Yıl. 1, Sayı. 8, Kasım 1991, ss. 23-24.

- ii. Fransa A.E.T. üyesi olduğundan topluluk üyesi diğer ülkeler ile olan ticari ilişkilerinde gümrük vergisi alınmamaktadır.
- iii. ihracat, kredi sigortası ve ithalat-ihracat kredileri kullanabilmektedirler (59).

2.2.5. İspanya'da Uygulanan Teşvikler

İspanya'da serbest bölge niteliğinde 22 alan bulunmaktadır. Bu ülkede bölgelere mal giriş ve çıkışı gümrük vergisinden muaftır. Bölge içerisinde mallar altı yıl gümrüksüz depolanabilir. İzin alınarak bu süre uzatılabilir. Diğer teşvikler ise şunlardır :

- i. Maliye Bakanlığı'nın izni alınmak suretiyle yerli, yabancı veya ortak girişimciler, tüm vergilerden % 99 vergi muafiyeti sağlanmaktadır.
- ii. Yatırım firmaları gelir vergisinin tamamından ve yerel verginin bir kısmından muaftır.
- iii. ihracat firmasına vergi dışı ihtiyatlar ile % 40

oranında hızlandırılmış amortisman uygulanmaktadır.

- iv. Resmi kredilerin dağıtımında birinci derecede serbest, bölge firmaları tercih edilmektedir.
- v. Sermaye gelirlerinin % 25'inin iki yıl içinde yeniden yatırıma dönüştürülmesi ve gelecek iki yıl içinde de sermaye gelirlerinin yatırımda kullanılacağı bir plan ile vergi dairelerine beyan edilmesi halinde sermaye geliri vergisinden tamamen muaf sayılır.
- vi. İspanyol firmalarının kurdukları yabancı ortaklıklarda % 25'ten fazla paya sahip olmaları durumunda ise izne bağlı olmaksızın sermaye ve ihtiyaçlarının beş misli tutarında kredi alabilirler.
- vii. Verimli yatırımlardan enerji üreten firma ve kuruluşlar ile bazı petrol rafinerileri, kimya, gemi inşa, telekomünikasyon projelerinde kredilerin vergilendirilmesinde % 95 vergi muafiyeti tanınmaktadır.
- viii. İspanya A.E.T. üyesi olduğundan bu ülkeden

diğer topluluk üyesi ülkelere yapılan ihracatta gümrük vergisi alınmamaktadır (60).

2.2.6. Yunanistan'da Uygulanan Teşvikler

1982 yılında ülkenin bölgesel ve ekonomik kalkınmasıyla yatırım teşvik unsurlarının geliştirilmesiyle ilgili hükümlere değinen 1967 tarihli kanun değiştirilerek yerine 1262/1982 sayı ve tarihli kanun getirilmiştir. 1982 yılında yeni kanunla alınan tedbirler ile dört değişik teşvik türü getirilmiştir ;

- Yatırım Bağışları
- Faiz oranlarında sübvansiyon
- Vergilendirilemez gelir
- Özel takdirler.

Yunanistan'da bu teşviklerin geçerli olduğu dört imtiyaz bölgesine ayrılmıştır. "A" bölgesi yatırımcı katkısının en az % 30 oranında olması şartıyla çevre kirlenmesini azaltan projeler gibi özel projeler % 30 oranında bağış veren Atina ve Selanik'i kapsayan bölgedir. "B" bölgesi enaz % 35 oranında yatırımcı katkısı olmak şartıyla % 10 ile % 25 arasında değişen yatırım bağışının verildiği

(60) a.g.e., ss. 27-28.

bir bölgedir. Bu bölgeye Yunanistan'ın doğusu, Peleponnes ve Girit'in kuzeyi girmektedir. "C" bölgesi Girit'in kuzeyi hariç diğer iç bölgelerde % 15 ile % 40 arasında değişen yatırım bağışının verildiği bölgedir. "D" bölgesi ise Arnavutluk, Yugoslavya, Bulgaristan ve Türkiye'ye komşu kuzey kısımları ve Ege Denizinin doğusunda bulunan adaları içerir. Bu bölgede toplam yatırımda enaz % 15 oranında yatırıma katkısının bulunması halinde % 20 ile % 50 arasında değişen bağış verilir.

Yatırım bağışlarından hiçbir vergi, resim ve harç alınmaz. 400 Milyon Drahmiye (6.48 Milyon \$) kadar olan yatırımlara yukarıdaki oranlarda karşılıksız bağış verilir. 400 ila 600 milyon Drahmi arasındaki yatırımlara % 50 oranında karşılıksız bağış verilir. 600 Milyon Drahmiyi aşan yatırımlarda bağış devletin yatırım şirketinin sermayesine katılım şeklinde olur.

Vergilendirilmeyen gelirler; yeni bir yatırım ve üretimi gerçekleştirmeleri şartıyla A-B, C-D bölgelerinde kurulacak veya taşınacak firmaların, 31.12.1992'ye kadar kârlarından vergi alınmaz (61).

(61) İSBAŞ, Aylık Bülten, İstanbul : Yıl. 1, Sayı. 6, Eylül 1991, ss. 21-22-24.

2.2.7. Güney Kore’de Uygulanan Teşvikler

Bu ülkede Masan ve Iri serbest bölgelerinde beş yıla kadar gelir, kurumlar, gayrimenkul, kazançtan muafiyet sağlanmaktadır. Sonraki üç yılda % 50 indirim sözkonusudur. İthalat vergileri ile ihracat gelirleri üzerinden ödenen işletme vergilerinde muafiyet vardır.

Firmalar sadece ihracat için üretim kollarında faaliyet gösterebilirler. Firmaların ihracat değerinin en az % 20’sini döviz cinsinden sağlamaları, yüksek teknoloji uygulamaları ve emek yoğun sanayi dallarını seçmeleri gerekmektedir (62).

2.2.8. Sri Lanka’da Uygulanan Teşvikler

Gelir vergisi mükellefiyeti beş yıl, bazı hallerde 10 yıl muafiyet tanınmaktadır. Bundan sonra 15 yıla kadar ayrıcalıklı vergi uygulanmaktadır. Sri Lanka dışı satışlarda % 2, Sri Lanka içi satışlarda % 5 ve teknik hizmet ödemelerinde % 10 vergi ödenmektedir. Yerel para biriminin dışında gizli banka hesabı uygulamasına izin verilmektedir. Genel olarak firmaların ürettikleri malların % 10’dan fazlasının yerel pazarlarda satışı yasaklanmıştır. Serbest

(62) Erkal ve Tatlıdil, a.g.e., ss. 34-35.

bölgelerdeki yabancı hazır giyim kuruluşlarının Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ihracatına kota uygulaması sebebiyle izin verilmemektedir (63).

2.2.9. Mısır'da Uygulanan Teşvikler

Serbest bölgelerdeki yabancı ve arap yatırımcılarını düzenleyen 1974 tarihli kanuna göre serbest bölgelerde faaliyette bulunan şirketler gümrük vergileri, ihracat vergileri, gelir vergilerinden muaf tutulmuştur. Yine serbest bölge şirketleri döviz kontrolleri ile ilgili uygulamanın dışında tutulmaktadır. Ayrıca yerli-yabancı ortaklığı ile faaliyet gösteren firmaların ödedikleri faizler vergi matrahlarından düşülmektedir.

Daha önce sekiz yıla kadar tanınan vergi muafiyeti 15 yıla çıkarılmıştır. Serbest bölgelerde üretilip Mısır'a ihraç edilen mallar % 50 vergiden muaftır, ancak bu mallarda enaz % 40 Mısır kaynaklı katkı sağlanması gerekir (64).

(63) a.g.e., s. 35.

(64) S.B.B., Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No: 2, Aralık 1990, s. 101.

2.2.10. Ürdün'de Uygulanan Teşvikler

Yabancı firmalara Ürdün'ün dışında sağladıkları gelirleri için ve çalıştırdıkları personelin yabancı uyruklu olan kesimi için % 100 vergi muafiyeti tanınmıştır.

Oniki yıl süreyle vergi muafiyeti vardır. Bina ve ekipman inşaatı için arazi, ruhsat harcı ve inşaat vergilerinde muafiyet uygulanır. Sermayenin yurt dışına çıkarılması, faiz ve kârların transferi için garanti verilmektedir.

On yıldan fazla süre için kira sözleşmesi yapanlara bir yıl kira vermeden çalışma imkanı, on yıl için ise iki yıl kira vermeden çalışma imkanı tanınır.

Serbest bölgelere getirilen mal ve araçlar gümrük vergisinden, resim ve harçlardan muaf tutulur. Çeşitli yabancı firmaların bölge bürolarında sosyal hizmetler vergisinden muaftır (65).

2.2.11. Suriye'de Uygulanan Teşvikler

Bölge kullanıcıları, gümrük resminden, satış ve

(65) a.g.e., ss. 133-134.

damga resminden ve kurumlar vergisi dahil bütün vergilerden muaftır. Bölgede çalışan işçiler gelir vergisi ödemezler, bölgede kambiyo kontrolü yoktur, ithal lisanlısı aranmaz. Bölge kullanıcıları ihracat yaptıkları diğer Arap Ortak Pazarı üyeleri ve Suriye'nin ticaret antlaşması yaptığı Arap ülkelerinin koydukları düşük gümrük oranlarından yararlanırlar. Bölgede üretilen ve enaz % 40 yerli katkı (malzeme ve işgücü) ihtiva eden mallara Suriye menşe şahadetnamesi verilir. Kıyı ötesi bankaları, dışarıdaki kazançları için beş yıldan yedi yıla kadar gelir vergisinden muaftır (66).

2.2.12. Lübnan'da Uygulanan Teşvikler

1972 ve 1977 ihracatı geliştirme planı çerçevesinde, ihracata yönelik ölçü aletleri üreten ve yerli hammadde kullanan firmalar on yıl yada daha uzun bir zaman için vergiden muaftır. Vergiden muaf olunan devrede firmalar amortisman hesabı tutmazlar. Vergi muafiyetinden yararlanmayan firmalara dört yıl için gayrimenkul mal varlıklarının ve yeniden yaratılmış kârlarının % 50'si oranında hızlandırılmış amortismanına tabi olmasına izin verilir.

27/80 nolu kanuna göre, personeli için inşa edilen

(66) İSBAŞ, Aylık Bülten, İstanbul : Yıl. 1, Sayı. 7, Ekim 1991, ss. 24-25.

konut veya teçhizat yatırımlarından ötürü, sınai bir şirket net kârının % 50'sinden % 75'ine kadar vergiden muaf tutulur.

Zararlar, zararın olduğu yılı takiben ilk üç yıl içinde gelirden düşülebilir.

Serbest bölgede yer alan firmalar Beyrut'da açacakları iş merkezleri için, eğer bu merkezler pazarlama ve idari işler dışında herhangi bir faaliyette bulunmazlar ve ödeme kabul etmeyip, ödeme yapmazlarsa, kurumlar vergisi ödemezler.

iki tip kuruluş Off-Shore ile Holding kuruluşları vergi muafiyetinden yararlanabilirler. Off-Shore kuruluşları veya Off-Shore faaliyetlerinde bulunan, Lübnan dışında ticari işlemler yapan veya gümrükten muaf bölgede reexport amaçlı mal depolayan şirketler 10.000 Lübnan Paundu ödeyerek, gelir ve kurumlar vergisinden % 100'lük muafiyete hak kazanırlar (67).

(67) S.B.E. Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No: 2, Aralık 1990, ss. 84-85.

TABLO-5

SERBEST BÖLGELERE TEŞVİK SAĞLAYAN ÜLKELER

Ülke	Sağladığı Teşvikler
Belize	1. 10 yıl vergi muafiyeti akabinde imtiyazlı süre. 2. Sermaye malları ve ve teçizatların gümrük vergisinden muafiyeti. 3. CIM vergisi hariç, bölgede üretilen malların hertürlü vergiden muafiyeti.
Kolombiya	1. ithal edilen hammaddelerin vergiden muafiyeti, 2. ihraç edilen malların katma değerinin % 5-12 oranında vergi kredi sertifikası 3. Yatırımcı ülkedeki enflasyon korumak amacıyla günlük kur ayarlamaları.
Dominik Cumhuriyeti	1. ithalatta gümrük vergisinden muafiyet, 2. 20 yıl süre ile hertürlü vergiden muafiyet
El Salvador	1. Firmaların üretimlerinin enaz %80'inin Orta Amerika Ortak pazarının dışına ihraç edilmesi halinde 10 yıl süre ile gelir vergisinden muafiyet 2. ithal edilen hammaddenin vergiden muafiyeti. 3. Pazar oranının % 2-3'ü altında tercihli ihracat kredisi
Haiti	1. ithal edilen makina ve teçizatın 10 yıl süreyle gümrük vergisinden ve diğer vergilerden muafiyeti, 2. ithal edilen malzemenin gümrük vergisinden muafiyeti.

(TABLO - 5 DEVAM)

Hindistan	1. ithal edilen sermaye mallarının ve hammaddenin gümrük vergisinden muafiyeti, 2. Kandla'da sabit sermaye yatırımlarının % 10'u küçük işletmelere, % 15'i büyük işletmelere nakit sübvansiyon, 3. 10 yıl süreyle kârın % 20 oranında gelir vergisinden muafiyet.
İrlanda	1. ithal edilen malzemenin gümrük vergisinden muafiyeti, 2. Taşınmaz mülkün % 35 oranında ve eğitim harcamalarının % 100 oranında karşılıksız kira indirimi.
Jameika	1. Gelir vergisinden 10 yıl muafiyet, 2. ithal edilen malzeme, makina ve teçhizat için gümrük vergi indirimi.
Liberya	1. Makine, teçhizat ve malzemenin gümrüksüz ve vergisiz ithali, 2. ithalat ve ihracat vergilerinden muafiyet, 3. Borç ve finansman temininde yardım, 4. Kurumlar vergisinden 5 yıl süreyle muafiyet.
Malezya	1. ithal edilen malzeme ve teçhizatın gümrük vergisinden muafiyeti, 2. Üretim tipine, ihracata ayrılan mal loranına göre farklı teşvikler, 8 yıla varan vergi muafiyeti.

Kaynak : 1. İSBAŞ, Aylık Bülten, İstanbul: Yıl: 1, Sayı: 3, 1991, ss. 8-9-10-11.
 2. Hüsnü Erkal ve Rezan Tatlıdıl, Serbest Bölgelerde Uygulanacak Tesvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi, TOBB Yayınları, Ankara: 1990, ss. 36-37-38.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER

3.1. MEVZUAT

Bu bölümde serbest bölgeler konusunda yapılan hukuki düzenlemeler incelenecektir. Hukuki kararların niteliğini göz önünde bulundurarak konu üç kısımda ele alınacaktır. Birinci olarak kanun yoluyla yapılan düzenlemeler, ikinci olarak Kararname, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu kararı ve Yüksek Planlama Kurulu kararları, üçüncü olarak da bu güne kadar çıkarılan yönetmelikler ve tebliğler incelenecek.

3.1.1. Kanunlarla Yapılan Düzenlemeler

3.1.1.1. Serbest Bölgeler Kanunu

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu 6.6.1985 tarihinde kabul edilerek, 15.6.1985 tarih ve 18785 sayılı R.G. de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Serbest Bölgeler Kanunu dört bölüm, onbeş madde ve

geçici iki maddeden oluşmaktadır.

Genel Hükümler Başlığını taşıyan birinci bölüm, dört maddeden oluşmaktadır. Birinci maddede kanunun amaç ve kapsamı açıklanmıştır. İkinci maddede ise, serbest bölgelerin yer ve sınırlarının tespitine Bakanlar Kurulunun yetkili olduğu belirtilmiştir. Maddenin ikinci fıkrası ile serbest bölgelerin kamu kurum ve kuruluşlarınca yerli veya yabancı, gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına ve işletilmesine Bakanlar Kurulunca izin verileceği belirtilmektedir. Görüleceği gibi bu madde ile serbest bölgelerin yer ve boyutlarının tespiti ile işletme modeli konusunda Bakanlar Kuruluna geniş takdir yetkisi tanınmaktadır.

Üçüncü maddede ise; kanunun uygulanmasında "işletici, kullanıcı ve döviz" gibi kavramların kanuni açıklaması yapılmıştır. Faaliyet konuları başlığını taşıyan dördüncü madde ise, serbest bölgelerde yürütülecek sınai, ticari ve hizmetlerle ilgili faaliyetlerin seçiminin Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kuruluna ait olduğu belirtildikten sonra, fiyat, kalite ve standartlarla ilgili mevzuat ile kamu kurum ve kuruluşlarına verilen yetkilerin serbest bölgelerde uygulanmayacağı hükmü getirilmiştir.

Serbest bölgelerin düzenlenmesi başlığını taşıyan ikinci bölüm 5, 6 ve 7'nci maddelerden meydana gelmekte-

dir.

Beşinci madde; "Bölgenin Düzenleme Esasları" başlığını taşımaktadır. Maddenin birinci fıkrası ile serbest bölge ilan edilen yerlerde ihtiyaç duyulacak arazi ve tesislerin kamulaştırma yoluyla sağlanabileceğini, ikinci fıkrası ile, bölgede faaliyette bulunmak için Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar'lığından ruhsat almak zorunluluğunu, üçüncü fıkrası ile, bölgede arazi kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesini, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili diğer izinler ve ruhsatların bölge müdürlüğünce verileceği ve denetleneceği, dördüncü fıkrası ile, bölgelerin asayiş hizmetlerinin polis tarafından yerine getirileceği hükmünü getirmiştir.

Altıncı madde; "Muafiyet ve Teşvikler" başlığını taşımaktadır. Bu madde ile serbest bölge kullanıcılarına sağlanan kolaylıklar düzenlenmiştir. Buna göre, bölgeler gümrük hattı dışında sayılmıştır. Bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat uygulanmamaktadır. İşletici ve Kullanıcılar Bakanlar Kurulunca belirlenecek teşviklerden yararlanılabileceklerdir. Bölgedeki faaliyetler dolayısıyla elde edilen kazanç ve iratlar, Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinde ve kambiyo mevzuatına göre tevsik edildiğinde, gelir ve kurumlar vergisinden muaf olacaktır.

Yedinci madde; bölgelerin kurulması, bakım ve onarımı, geliştirilmesi, araştırma, eğitim ve sosyal tesislerin kurulması amacıyla T.C. Merkez Bankası nezdinde "Serbest Bölgeler Tesis ve Geliştirme Fonu" adı altında bir fon kurulması hükmünü getirmiş ve müteakip fıkralarda fonun gelir kaynaklarını ve gider usul ve esaslarını belirtmiştir.

"Mal ve Hizmetler" başlığını taşıyan üçüncü bölüm 8 ve 9'ncu maddelerden oluşmaktadır.

Sekizinci madde; "Bölgedeki Mallar" başlığını taşımaktadır. Serbest bölge ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında, yine serbest bölge ile diğer ülkeler arasındaki ticari ilişkiler düzenlenmektedir. Buna göre; serbest bölge ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaret, dış ticaret rejimine tabi tutulmuştur. Serbest bölge ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasındaki ticari ilişkiler ise dış ticaret rejiminin uygulanmayacağı belirtilmiştir. Serbest bölgeler ile Türkiye'nin diğer yerleriyle yapılan ticarete bedeli 500 A.B.D. dolarının altında olan Türkiye mahreçli mallar, isteğe bağlı olarak ihracat işlemine tabi tutulmayabilir.

Dokuzuncu madde "Kambiyo ve Hizmetler" başlığını taşımaktadır. Bu madde ile; Serbest bölgelerle ilgili her-

türlü ödemenin döviz ile yapılacağını ancak Türk Parası ile yapılmasınada Bakanlar Kurulu'nun karar verebileceğini, bölgedeki gemi ve liman hizmetlerinin işletici tarafından yapılabileceği yada kamu kuruluşlarına, gerçek veya tüzel kişilere yaptırabileceği belirtilmiştir.

"Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Kaldırılan ve Uygulanmayan Hükümler, Yönetmelikler" başlığını taşıyan dördüncü bölüm 10, 11, 12 ve 13'ncü maddelerden meydana gelmiştir.

Onuncu madde "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Esasları" başlığını taşımaktadır. Bu madde ile; bölgede faaliyet gösterecek iş yerlerinde yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılabileceği, bölgede T.C. Sosyal Güvenlik Mevzuatı hükümlerinin uygulanacağı hükmünü getirmiştir.

Onbirinci madde ile; 6209 sayılı eski serbest bölgeler kanunun yürürlükten kaldırılmıştır.

Onikinci madde ile; diğer kanunların serbest bölgeler kanununa aykırı hükümlerinin uygulanmayacağı hükmü getirilmiştir.

Onüçüncü madde "Uygulama Yönetmeliği" başlığını taşımaktadır. Bu madde ile kanunda düzenlenmesi yönetmeliğe

bırakılan konularla, serbest bölgelerde faaliyette bulunacak işleticilerin oluşum tarzı, görev, yetki ve sorumlulukları ve kullanıcılara verilecek faaliyet ruhsatları ve iptal edilmeleri, kullanıcıların sınai ve ticari sicillerinin tutulması, fona yapacakları ödemeler serbest bölge ile ilgili faaliyetlerin tabi olacağı esaslar, bölgeye giriş için verilecek izin belgesi ile görev kartları, ikamet izni ve çalışma esasları ve serbest bölgelerin işletilmesine dair diğer hususların yönetmeliklerle düzenleneceği belirtilmiştir.

Kanunun geçici birinci maddesi ile; serbest bölgelerin faaliyete geçmesinden itibaren 10 yıl süreyle 2822 sayılı kanunun grev ve lokavt ile arabuluculuk hükümlerinin uygulanmayacağı ve bu süre içinde toplu iş sözleşmesi üzerinde çıkacak menfaat uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulunca karara bağlanır hükmü getirilmiştir.

Geçici ikinci madde ile; Serbest Bölgeler Kanununun bir serbest bölge için, o serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren uygulanacağı, faaliyete geçiş tarihinin ise, o serbest bölgenin alanını çevreleyen çit, kule ve kapı inşaatlarının tamamlanması ve Bölge Müdürlüğü, Polis ve Gümrük birimlerinin göreve başlaması suretiyle bölgenin resmen açılış tarihi olarak tespit edilmiştir.

Madde ondört ve onbeş ise, kanunun yürürlük ve yürütme ile ilgili düzenlemeler getirmektedir.

3.1.1.2. D.P.T. Kuruluş ve Görevleri Hakkında K.H.K

Bu K.H.K.'nin karar tarihi 8.6.1984, karar sayısı KHK/223 tür. 18.6.1984 tarihli ve 18435 sayılı mükerrer R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun Hükmünde Kararname ile D.P.T. bünyesinde Serbest Bölgeler Başkanlığı kurulmuş ve görevleri belirtilmiştir (68).

Serbest bölgelerin işletilmesi ve yürütülmesi amacıyla her serbest bölgede bulundukları ilin Valiliklerine bağlı olmak üzere bir serbest bölge müdürlüğü kurulur. Bu müdürlüklerin kuruluş, görev, yetki ve çalışma esasları Bakanlar Kurulunca düzenlenir hükmü getirilmiştir.

3.1.1.3. Bankalar Kanununda Yapılan Değişiklik

7129 sayılı Bankalar Kanununun, 74'ncü maddesinde değişiklik yapan 25.4.1985 tarih ve 3182 sayılı kanun, 2.6.1985 tarih ve 18742 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Değişik 74'ncü madde ile Türk Bankacılık

(68) S.B.B., Acıklamalı Serbest Bölgeler Kanunu ve ilgili Mevzuat No: 10, Temmuz 1991, s. 136.

sistemine "Off-Shore ve Serbest Bölge Bankacılığı" kavramları girmiştir. Değişik 74'ncü madde şu şekildedir;

"Serbest Bölgelerde Bankacılık"

Madde 74; serbest bölgelerde banka kurulması veya şube açılması ve bu suretle faaliyet gösterilmesi, bu kanun hükümlerine tabi olur.

Ancak Bakanlar Kurulu serbest bölge bankacılık faaliyetleri için istisnalar ve off-shore bankacılık faaliyetleri içinde yeni düzenlemeler getirmeye yetkilidir.

Türkiye'de fiilen bankacılık faaliyetlerinde bulunmamakla beraber, sadece serbest bölgelere münhasır, bankacılık işlemleri yapmak üzere şube açılmasına veya müstakil banka kurulmasına, Bakanlar Kurulunca açılış ve kuruluş şekil ve şartları belirtilmek suretiyle izin verilir.

Yapılan bu değişiklikle serbest bölgelerde yürütülecek bankacılık faaliyetlerinin 7129 sayılı Bankalar kanununa tabi olduğu belirtilmekle beraber, bu konuda yeni düzenlemeler yapma yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Bu yetkiye dayanarak Bakanlar Kurulu 18.9.1990 tarih ve 90/999 sayılı ve 30.11.1990 tarih ve 90/1210 sayılı kararla bu konuda yeni düzenlemeler yapmıştır. Ayrıca T.C.Mer-

kez Bankası konuyla ilgili iki tebliğ yayınlamış ve off-shore bankacılıkla ilgili bir yönetmelik yayınlanmıştır. Bu karar, tebliğ ve yönetmeliğe ilerde değinilecektir.

3.1.1.4. 1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun'daki Düzenleme

3217 sayılı ve 11.6.1985 tarih ve 18781 sayılı R.G. de yayımlanarak yürürlüğe giren kanun ile 1918 sayılı kanuna Ek-8'nci madde ilave edilmiştir. Bu ek madde ile; serbest bölgeden Türkiye'nin diğer kesimlerinden serbest bölgelere gümrük muamelesine tabi olmaksızın mal getirilmesi veya bu fiillere teşebbüs edilmesi kaçakçılık sayılmıştır.

3.1.2. Kararname, E.t.Y.K.K. Kararı, Y.P.K. Kararları

3.1.2.1. Kararnameler

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun 2. maddesi ve yine 7129 sayılı Bankalar Kanununun 74'ncü maddelerinin verdiği yetkiye dayanarak Bakanlar Kurulu çeşitli Kararnameler çıkarmıştır. Bakanlar Kurulu eski 6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun verdiği yetkiye dayanarak çıkardığı ve halen yürürlükte olan Kararnamelerde vardır. Bu ka-

rarnameler kısaca aşağıda ele alınmıştır.

83/7285 Sayılı Kararname

Bu kararname 12.11.1983 tarih ve 18219 sayılı R.G. de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararname ile Antalya ve Mersin Limanları serbest bölge olarak tesbip edilmiş, alt yapı hizmetlerinin Bayındırlık Bakanlığı tarafından, idari ve teknik hizmetlerin Serbest Bölgeler Teşkilatınca yerine getirilmesi kararlaştırılmıştır.

85/9200 Sayılı Kararname

Bu Kararname 83/7285 sayılı kararnameye ektir. 14.3.1985 tarih ve 18694 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu ek kararname ile Antalya ve Mersin Serbest Bölgelerinin hudutları tespit edilmiştir.

85/9201 Sayılı Kararname

Bu kararname 15.3.1985 tarih ve 18695 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararname ile Adana/Yumurtalık ve izmir/Nemrut serbest bölgelerinin hudutları tespit edilmiştir.

85/9801 Sayılı Kararname

Bu kararname 7.9.1985 tarih ve 18861 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararname ile serbest bölge müdürlüklerinin kuruluş, görev, yetki ve çalışma esasları ile serbest bölgelerde Türk Lirasıyla yapılabilecek ödemelere dair kararın yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır.

86/11317 Sayılı Kararname

Bu kararname 31.12.1986 tarih ve 19328 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kararname ile Adana/Yumurtalık serbest bölge hudutları içinde kalan özel mülkiyete ait taşınmazların kamulaştırılması kararlaştırılmıştır.

86/10877 Sayılı Kararname

6.8.1986 tarihli bu kararname ile Antalya Serbest Bölgesinin A.S.B.A.Ş. (Antalya Serbest Bölge işleticisi Anonim Şirketi), Mersin Serbest Bölgesinin M.E.S.B.A.Ş. (Mersin Serbest Bölge işleticisi Anonim Şirketi) tarafından işletilmesine karar verilmiştir.

87/11401 Sayılı Kararname

Bu kararname 21.2.1987 tarih ve 17379 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararname ile İzmir/Gaziemir'de hudutları tespit edilen alan içerisinde serbest bölge kurulması ve bu alan içerisinde kalan özel mülkiyete ait taşınmazların kamulaştırılması kararlaştırılmıştır.

87/11908 Sayılı Kararname

Bu kararname 15.7.1987 gün ve 19518 mükerrer sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararname ile Antalya Serbest Bölgesinin sınırları yeniden tespit edilmiştir.

90/999 Sayılı Kararname

Bu kararname 18.9.1990 gün ve 20671 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararname Türkiye'de serbest bölgede bankacılık ve off-shore bankacılık esaslarını belirlediği için maddeler halinde daha detaylı incelenecektir.

"Madde 1; serbest bölgelerde, off-shore bankacılığı faaliyetlerinde bulunulmasında dahil, tüm bankacılık hiz-

metlerini yapmak üzere banka kurulması ve yabancı bankaların şube açması, 3182 sayılı Bankalar Kanununa tabi olmaksızın Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Bakanlığın iznine tabidir.

Madde 2; serbest bölgelerde banka kurulması veya şube açılması için gerekli şartları belirlemeye, bu suretle faaliyete geçecek bankaların diğer serbest bölgelerde de şube açmalarına izin vermeye birinci maddede belirtilen bakanlık yetkilidir.

Madde 3; serbest bölgelerde şube açan bankalar faaliyetleri bakımından dışarıda yerleşik sayılırlar.

Madde 4; serbest bölgelerde kurulan veya şube açan bankalar;

- a) Yapacakları bankacılık işlemlerinde Bankalar Kanununa tabi değildirler,
- b) Türkiye'de yerleşik kişilerden, (Türkiye'de kurulu bankalar hariç) mevduat kabul edemez, bono, tahvil ve benzeri kıymetler ihraç etmek suretiyle ödünç toplayamazlar,
- c) 1567 sayılı kanun ve buna ilişkin karar, tebliğ ve talimatlar ile 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ve Sermaye Piyasasına ve borsalara iliş-

kin sair mevzuat çerçevesinde menkul değer alıp satabilirler. Ancak borsa üyesi olamazlar, sermaye piyasasında aracılık faaliyetinde bulunamazlar.

Madde 5; Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, bu bankaların faaliyetleri ile ilgili olarak hesap ve kayıt düzenine dair usul ve esasları belirlemeye kuruluş ve faaliyete ilişkin işlemlerin bu karar hükümlerine uygunluğunu denetlemeye yetkilidir.

Madde 6; Türkiye’de kurulu bulunan bankaların serbest bölgelerde şu açmaları ve faaliyetleri, 3182 sayılı Bankalar Kanunu hükümlerine tabidir.

Madde 7; Bu karar yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 8; Bu kararı Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanlık yürütür".

90/450 Sayılı Kararname

Bu kararname 22.6.1990 tarihli ve 20525 sayılı R.G. de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. bu kararname ile Trabzon serbest bölgesinin kurulması ve sınırlarının tespiti yapılmıştır.

90/1210 Sayılı Kararname

Bu kararname 6.12.1990 tarih ve 20717 sayılı R.G.'-de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararname ile istanbul Ataköy Turizm Kompleksinde bulunan Galleria Ünitesindeki bazı bölümlerin off-shore bankacılığı faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla serbest bölge olarak tespit edilmiştir.

3.1.2.2. E.i.Y.K.K.'nın 85/22 Sayılı Kararı

Bu kararla Antalya ve Mersin Serbest Bölgelerinde ticari, sınai hizmetler ile ilgili faaliyet konuları tespit edilmiştir.

3.1.2.3. Y.P.K. Kararları88/90 Sayılı Karar

Bu kararla izmir/Gaziemir serbest bölgesi faaliyet konularının tespiti yapılmıştır.

90/T-32 Sayılı Karar

Bu karar ile Atatürk Havalimanı Serbest bölgesinin faaliyet konuları tespit edilmiştir.

90/T-47 Sayılı Karar

17.7.1990 tarihli bu karar ile Trabzon serbest bölgesinin faaliyet konuları tespit edilmiştir.

90/T-59 Sayılı Karar

6.8.1990 tarihli bu karar ile Adana/Yumurtalık serbest bölgesinin faaliyet konuları belirlenmiştir.

91/T-5 Sayılı Karar

22.1.1991 tarihli bu karar ile İstanbul/Trakya serbest bölgesinin faaliyet konuları tespit edilmiştir.

3.1.3. Yönetmelikler

Türkiye’de bu güne kadar serbest bölge ve kıyı bankacılığı ile ilgili olarak yayımlanan yönetmelikler ise şunlardır;

- Antalya serbest bölgesi yönetmeliği
- Mersin serbest bölgesi yönetmeliği
- Ege serbest bölgesi yönetmeliği
- Atatürk Havalimanı serbest bölge yönetmeliği
- Adana/Yumurtalık serbest bölge yönetmeliği

- İstanbul/Trakya serbest bölge yönetmeliği
- Trabzon serbest bölge yönetmeliği
- İstanbul Atatürk Havalimanı serbest bölgesi kıyı bankacılığı yönetmeliği.

3.1.4. Tebliğler

Türkiye’de kıyı bankacılığı ile ilgili olarak T.C. Merkez Bankası tarafından iki tebliğ yayınlanmıştır;

1 Nolu Tebliğ; Serbest bölgelerde Banka kurulması ve yabancı bankaların şube açma esaslarına dair 18.9.1990 tarih ve 90/999 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı hakkında 1 nolu tebliğ, bu tebliğ 6.12.1990 tarih ve 20717 sayılı R.G.’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Serbest bölgelerde (kıyı bankacılığı dahil) faaliyette bulunan bankaların karşılık yükümlülüklerinin düzenlenmesine dair T.C. Merkez Bankası tebliği, bu tebliğ 22.1.1991 tarih ve 20.763 sayılı R.G.’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

3.2. SERBEST BÖLGELERİN ÖRGÜTSEL YAPISI

Her türlü faaliyetin (sosyal, siyasi, ekonomik, askeri vs.) başarıya ulaşma şansı planlama ve koordinasyon

işlevleriyle yakından ilişkisi vardır. Planlama ve koordinasyon işlevlerinin bulunduğu yerde bu işlevleri yerine getirecek bir örgütsel yapı, işin gereği olarak ortaya çıkmaktadır. iktisadi faaliyetlerin bir türü olan serbest bölge faaliyetlerinin Türkiye’de hangi örgütsel model içerisinde yürütüldüğü bu bölümde incelenecektir. Burada konu merkez ve taşra örgütlenmesi olarak iki açıdan ele alınacaktır.

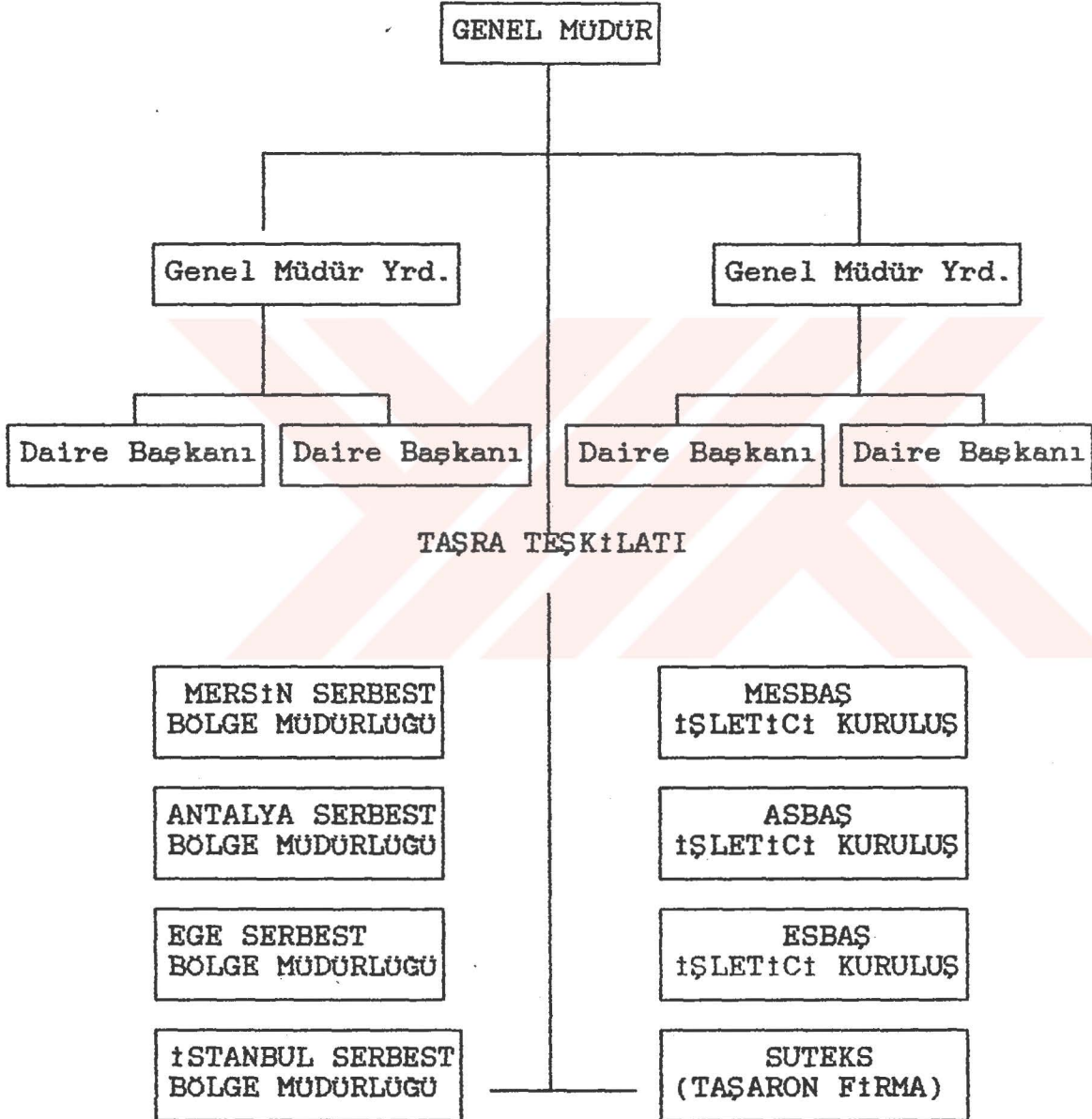
3.2.1. Merkez Örgütü

Serbest bölge faaliyetlerinde merkez örgütü 8.6.1984 tarih ve K.H.K./223 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde Serbest Bölgeler Başkanlığı kurulmuştur. Türkiye’de kurulacak tüm serbest bölgeler merkez teşkilatı olarak bu başkanlığa bağlanmıştır. Serbest Bölgeler Başkanlığı’nın görev ve yetkileri de bu K.H.K.’de belirtilmiştir.

Ağustos 1991 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren K.H.K./436 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile serbest bölgeler merkez teşkilatında değişiklik yapılarak D.P.T.’ye bağlı Serbest Bölgeler Başkanlığı kaldırılarak yerine Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’na bağlı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü’nün organizasyon şeması Tablo 6’da gösterilmiştir.

TABLO 6

SERBEST BÖLGELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ORGANİZASYON ŞEMASI

Tablo incelendiğinde serbest bölgeler genel müdürlüğünün merkez ve taşra teşkilatı olarak teşekkül ettiği, taşra teşkilatının ise bugüne kadar Türkiye’de kurulmuş dört serbest bölge; Mersin, Antalya, Ege, İstanbul, kurulma aşamasındaki serbest bölgelerinde Adana yumurtalık, İstanbul-Trakya, Trabzon ve İstanbul-Atatürk Hava Limanı Kıyı Bankacılığı Serbest Bölgeleri olduğu görülmektedir. Kurulma aşamasındaki dört serbest bölgenin organizasyonu tamamlanmadığından Tablo 6’ya dahil edilmemiştir.

3.2.2. Taşra Örgütü

Serbest bölgelerin taşra örgütü çeşitli birimlerden meydana gelmektedir.

3.2.2.1. Bölge Müdürlükleri

8.6.1984 tarihli KHK/223 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile, serbest bölgelerin işletilmesi ve yürütülmesi amacıyla her serbest bölgede bulundukları ilin valiliklerine bağlı olmak üzere bir serbest bölge müdürlüğü kurulmaktadır. Bu müdürlüklerin kuruluş, görev, yetki ve çalışma esasları Bakanlar kurulunca belirlenir hükmü getirilmiştir.

3.2.2.2. Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü

Bu müdürlük doğrudan Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na bağlı olup, bölgenin giriş ve çıkış gümrük işlemlerini yürütmektedir (69).

3.2.2.3. Gümrük Muhafaza Müdürlüğü

Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na bağlı serbest bölge Gümrük Muhafaza Müdürlük'leri bulunmaktadır.

3.2.2.4. Serbest Bölge Emniyet Amirliği

Serbest bölgenin güvenliği, il Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı Bölge Emniyet amirliği tarafından sağlanmaktadır.

3.2.2.5. Bölge işleticisi

Türkiye'de serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesi açısından üç model uygulanmaktadır. Bu üç model kamu ağırlıklı, karma ve özel sektör ağırlıklı olarak isimlendirilmektedir. Aşağıda kısaca bu modeller açıklanmaktadır.

(69) Selahattin Tuncer, "Mersin Serbest Bölgesi", Dünya Gazetesi, 19.2.1992.

i. Kamu Ağırlıklı Model

Bu model ilk olarak Antalya ve Mersin serbest bölgelerinin kurulmasında uygulanmıştır. Bu modelde arazi ve alt yapı hizmetlerinin finansmanı kamu tarafından karşılanmaktadır. Bu modelde alt yapıyı devlet üst yapıyı özel sektör yapmakta ve serbest bölge gelirlerinin % 30'u bu finansmanı sağlaması sebebiyle Kamu Ortaklığı idaresine verilmektedir. Bölge işleticiliğini özel sektör yapmaktadır (70).

ii. Karma Model

Bu model; Ege, Yumurtalık ve Trabzon serbest bölgelerinin kurulması sırasında uygulanmıştır. Karma modelde devlet sadece arazi tahsisi yapmakta alt yapı ve üst yapı finansmanını özel sektör sağlamaktadır. Böylece % 30'luk bölge geliri finansmanı yapan bölge işletici firmasına verilmektedir (71).

iii. Özel Sektör Ağırlıklı Model

Bu model istanbul - Trakya serbest bölgesinde uygu-

(70) Levent Akbay ve Levent Korkut, "Serbest Bölgeler Özelleşiyor", Dünya Gazetesi, 19.2.1992.

(71) a.g.e. s. 5.

lanan modeldir. Bu modelde; hem arazi, hem alt yapı hem de üst yapı finansmanı özel sektör tarafından karşılanmaktadır. Bölge kullanıcıları diğer iki modelden farklı olarak satın aldıkları parsellerin sahibi olmaktadır (72).

3.3. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞ VE ÇALIŞMA ESASLARI

3.3.1. Kuruluşa ilişkin Esaslar

Serbest bölgeleri kurmaya, kurdurmaya ve kimin tarafından nasıl işletileceğine karar vermeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Bölgelerin yerleri ve sınırları Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir.

Serbest bölgeler ile ilgili çalışmalar, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü tarafından yapılır. Konu ile ilgili diğer kuruluş teklifleride değerlendirilerek uygun bulunanlar Bakanlar Kuruluna sunulur.

Serbest bölgelerin kurulması, kamu kurum ve kuruluşlarıyla birlikte gerçek ve tüzel kişilere veya sadece

gerçek ve tüzel kişilere bırakıldığında, bu bölgelerde gerekli yapı ve tesislerin sağlanmasına dair hükümler sözleşmede gösterilir (73).

3.3.2. Yönetim Esasları

Serbest bölgeler merkezde Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü mahallinde ise bölge müdürlüklerince yönetilir.

Serbest bölgeler genel müdürlüğü; kalkınma plan ve programları çerçevesinde, serbest bölgelerin kurulması, yönetilmesi ve işletilmesi ile ilgili politika ve prensipleri tespit eder. Planlama ve koordinasyon faaliyetlerini yürütür. Serbest bölgelerde yapılan faaliyetleri ekonomik sektörler itibarıyla yönlendirir. Serbest bölgelerde yer alacak faaliyetler ve tesisler için ruhsat verir ve işletilmesi uygun görülmeyenlerin ruhsatlarını iptal eder.

Her serbest bölgede faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla mahallinde bir serbest bölge müdürlüğü kurulur. Her bir serbest bölge müdürlüğü, ilgili serbest bölgenin bulunduğu ilin valiliğine bağlıdır (74).

(73) S.B.B., Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No:3 Ekim 1985, ss. 10-11.

(74) a.g.e., s. 11.

3.3.3. İşletme Esasları

Her serbest bölgenin işleticisi, Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir. İşletici kamu kuruluşu, gerçek veya tüzel kişi olabilir. İşletici kuruluşun görevleri şunlardır;

- i. Serbest bölgenin yurt içi ve uluslararası tanıtımını yapar,
- ii. Serbest bölge için tahsis edilen kamu arazisini, müsteşarlık ile yaptığı sözleşme esaslarına göre kullanıcılara kiraya verir, kiralari tahsil eder ve ilgili işleri halleder,
- iii. Serbest bölge adresli malların kullanıcıya, serbest bölge çıkışlı malların ise gümrüğe veya gemiye teslimi ile ilgili hizmetleri yapar,
- iv. İşletici bu işleri kendi yapabileceği gibi kamu veya özel kuruluşlarada yaptırabilir,
- v. Serbest bölgelerin yangından korunması ve erken müdahale için gerekli tedbirleri alır, itfaiye gibi gerekli araçları mahallinde bulundurur,
- vi. Yaralanma ve hastalık gibi hallerde erken müdahale için gerekli tedbirleri alır,
- vii. P.T.T., Elektrik, su, gaz gibi hizmetlerle ilgili idarelere karşı sorumlu olup, ücretlerinin ödenmesi ve tahsilini sağlar,

- viii. Kullanıcıların faaliyetleri sırasında mevzuata uyup uymadıklarını denetler,
- ix. Serbest bölge müşterek alanlarının temizliğini sağlar.
- x. Sağladığı hizmetlerle ilgili tarifeleri sözleşme hükümleri çerçevesinde belirler ve uygular (75).

3.3.4. Faaliyetlerin Tespiti ve izin ile ilgili Esaslar

Serbest bölgelerde yer alacak faaliyet konuları Yüksek Planlama Kurulu tarafından belirlenir.

Serbest bölgede faaliyet gösterecek kullanıcılara ilişkin olarak yapılan değerlendirme olumlu olması halinde faaliyette bulunma ruhsatı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü tarafından verilir. Serbest bölgelerde faaliyette bulunacak kullanıcılar her serbest bölge için yeni bir ruhsat almaları gerekir. Verilen bu ruhsatlar, değerlendirmeye esas olan belgede yer alan hususların gerçekleşmemesi halinde Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü tarafından iptal edilir.

Devir, kiralama veya faaliyet konusunda değişiklik

yapmak Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün iznine bağlıdır (76).

3.3.5. Çalışma ve Sosyal Güvenlikle ilgili Esaslar

Türkiye genelinde tespit edilen asgari ücretler, serbest bölgelerde de aynen geçerlidir. İş kanununda tespit edilen haftalık çalışma saatleri bölgelerde de geçerlidir. Serbest bölge kullanıcıları yabancı yönetici ve uzman çalıştırabilirler.

Sendikalaşma ve toplu iş sözleşmeleri yapılması serbesttir. Serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren 10 yıl süreyle 2822 sayılı kanunun Grev ve Lokavt ile arabuluculuk hükümleri uygulanmaz. Ancak bu süre içinde toplu iş sözleşmelerinde çıkacak menfaat uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulu'na karara bağlanır. Sosyal güvenlik mevzuatı serbest bölgelerde de aynen geçerlidir (77).

3.3.6. Mal Giriş, Çıkış ve Üretimine ilişkin Esaslar

Serbest bölgeler gümrük hattı dışındadır. Gümrük Ka-

(76) a.g.e., s. 14.

(77) a.g.e., ss. 14-15.

nunu ile konulmuş kontrol ve esaslar bu bölgelerin içinde uygulanmaz. Sadece serbest bölgelerin gümrük hattını geçip, Türkiye’de kullanılmak üzere giren mallar, gümrük mevzuatına ve ilgili vergi ve harçlara muhataptır. Bu mallara ithalat işlemi yapılır ve deniz yolu ile gelen kısımdan rihtım resmi alınır.

Diğer serbest bölgelerden veya yurt dışından serbest bölgelere gelenler ile aksi istikamette gidenler ve Türkiye’den serbest bölgelere gelen mallar için bu işlemler sözkonusu değildir. Yukarıdaki muafiyetler hem yatırım hem de üretim aşaması için geçerlidir. Yurt içinden serbest bölgeye gönderilen mallar (değeri 500 A.B.D. dolarından aşağı olan ve uygun görülen mallar hariç) dış ticaret rejimine göre ihraç edilmiş sayılır. Serbest bölgeye Türkiye’den gelen mallar için Serbest Bölge Tesis ve Geliştirme Fonuna kesinti sözkonusu değildir (78).

3.3.7. Kambiyo, Bankacılık ve Sigortacılık ile ilgili Esaslar

Serbest bölgelerde faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişiler mal bedellerini, hizmet karşılığı ücretleri, işçi ücretlerini, kiralari ve hertürlü ödemeleri, T.C.

(78) a.g.e., ss. 15-16.

Merkez Bankası tarafından alım satım konusu olan döviz türleri üzerinden yaparlar. Gerektiğinde Bakanlar Kurulu ödemelerin Türk Lirası olarak yapılmasına karar verebilir.

Serbest bölgede faaliyet gösteren bankalar ile sigorta şirketleri Türk mevzuatına göre işlemde bulunurlar. Serbest bölgedeki hertürlü kazançları vergi, resim ve harçtan muaftır.

Serbest bölgelerde faaliyet için ruhsat alan bankalar bölge içinde şube açarak bu faaliyetlerini yürütürler ve faaliyetleri sırasında kendi leyhlerine nakden veya hesaben aldıkları paraların % 4'ünü Serbest Bölgeler Tesis ve Geliştirme Fonu'na yatırırılar.

Türkiye'de faaliyet gösteren ve Bakanlıkça kendilerine şube açma izni verilen bankaların her bir serbest bölge ile ilgili bankacılık işlemlerini yapabilmek için, serbest bölgeleri tesis ve geliştirme fonu'na 50.000 A.B.D doları ödemeleri ve serbest bölgede faaliyette bulunma ruhsatı almaları gerekir.

Türkiye'de fiilen bankacılık faaliyetinde bulunmakla beraber sadece serbest bölgelere münhasır bankacılık hizmetleri yapmak üzere şube açmak veya müstakil banka

kurmak isteyen yabancılar tarafından bakanlığa müracaat yapılır ve Bakanlar Kurulunca açılış ve kuruluş şekli ve şartları belirtilmek suretiyle izin verilir.

Bölgedeki bankalar, özellikle yurt içi serbest bölgelerdeki kullanıcılara kredi verebilirler (79).

3.3.8. Koruma, Güvenlik ve Denetim ile ilgili Esaslar

Herbir serbest bölge müdürü, bölgenin sınırları, giriş ve çıkış kapıları, gözetim kuleleri, rıhtım ve arazideki alt yapı tesisleri ile bina ve diğer yapı ve tesislerin mevcut durumlarının korunması, onarımı, değişikliklerin yapılmasıyla görevli olup, konuları Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'ne duyurur ve aldığı talimat uyarınca sonuçlandırır.

Bölge müdürlüklerinin, kendi bölgelerinin özel güvenlikleri ile ilgili talepleri, bağlı olunan valiliklere bölge müdürlerince intikal ettirilir.

Valilikler güvenlik konusunda bu bölgelerde özel tedbirler aldırabilirler. Serbest bölge sınırlarında giriş

ve çıkış kapılarında genel güvenlik ve koruma önlemleri valiliklerce alınır. Serbest bölgelerde polis teşkilatı kurulur.

Herhangi bir maddeyi gümrük muamelesine tabi olmaksızın bu kanun hükümlerine aykırı olarak, Türkiye gümrük hudutlarından bölgeye sokan veya bölgeden çıkaranlar ile bunlara teşebbüs edenlere kaçakçılık hükümleri uygulanır.

Bir serbest bölgede faaliyette bulunma ruhsatı alanlar, vergiden muaf olsalar bile, gerekli kanuni defterleri tutacaklardır. Serbest bölge müdürlüğünce istenecek hertürlü bilgiyi defterlerine kaydedecekler ve istenildiğinde vereceklerdir.

Serbest bölge müdürlüğü, kapılarda ve içeride kuraçağı sistem aracılığı ile;

- Serbest bölgeye giren ve çıkan malların cins, miktar, değer ve fiyatlarını,
- Geldiği ve gittiği yerleri,
- Stok miktarını,
- ilgili olduğu kişi ve kuruluşları,
- Hangi banka, sigorta, acenta ve gözetici şirketle iş yaptıklarını,

- Bu bölgedeki gerçek ve tüzel kişilerin yaptıkları transferleri,
- Fon giriş ve çıkışlarını,
- Arazinin kullanımını, kiralari,
- Ve gerekli gördüğü diğer konuları, izler ve kontrol eder.

ihtilaflar, mahallinde çözümlenememesi halinde, H.U.M.K.'na göre mahalli mahkemelerde halledilir. Gerekli denetim Başbakanlık Teftiş Kurulu tarafından gerçekleştirilir (80).

3.4. ÜLKEMİZDEKİ SERBEST BÖLGELER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

3.4.1. Kurulu ve Kurulma Aşamasına Gelmiş Serbest Bölgelerimiz

3.4.1.1. Mersin Serbest Bölgesi

Mersin serbest bölgesi MESBAŞ (Mersin Serbest Bölgesi işletici A.Ş.) tarafından işletilmektedir. MESBAŞ 10.Ekim.1986 tarihinde kuruluş ve tescil işlemlerini ta-

(80) a.g.e., ss. 21-22-23.

mamlayarak faaliyete geçmiştir (81).

MESBAŞ'ın toplam sermaye miktarı 3.660.000.000 TL'si olup 2.745.000.000 TL'si ödenmiş sermayedir. Şirket bünyesinde yabancı sermaye yoktur. Tablo-7.

Bölge serbest ticaret bölgesi niteliğindedir. Bölgenin net kullanılabilir alanı 480.000 m²'dir (82).

Bölge ileride genişleme imkanına sahip olup bu alanın 3.800.000 m²'ye çıkartılması planlanmaktadır (83).

Bölgenin arazi ve alt yapı finansmanını kamu, üst yapı finansmanını özel sektör (kullanıcılar) sağlamıştır. Bölge 3.1.1987 tarihinde faaliyete geçmiştir.

Aralık/1991 tarihi itibariyle doluluk oranı % 36 olup faaliyet ruhsatı alan kullanıcı sayısı 187'dir. Bu

(81) Selahattin Tuncer, "Mersin Serbest Bölgesinin Kuruluşu ve Çalışma Düzeni", İ.A.V. Mersin Serbest Bölgesi ve Geleceği Semineri 2. Tebliğ, Mersin: 19-20 Aralık 1986, s. 16.

(82) Timuçin Sanalan, "Doğu Akdenizdeki Serbest Bölgeler ve Mersin Serbest Bölgesi" İ.A.V. Mersin Serbest Bölgesi ve Geleceği Semineri 1. Tebliğ, Mersin: 19-20 Aralık 1986, s. 75.

(83) Necmettin Akten, "Serbest Bölgelerde Liman Hizmetleri", İ.A.V. Mersin Serbest Bölgesi ve Geleceği Semineri 3. Tebliğ, Mersin: 19-20 Aralık 1986, s. 16.

tarikh itibariyle alt yapı harcamalarına 8.500.000 A.B.D. doları, üst yapı harcamalarına 27.500.000 A.B.D. doları olmak üzere toplam 36.000.000 A.B.D. doları yatırım yapılmıştır. Bölgenin alt yapı yatırımları tamamlanmıştır. Tablo-8.

Faaliyet ruhsatı alan 187 kullanıcıdan 158'i yerli 29'u yabancı yatırımcıdır. Kullanıcıların faaliyet konularına göre dağılımı Tablo-9'da gösterilmiştir.

Bölgenin ticaret hacmi ise, 30.11.1991 tarihi itibariyle şöyledir;

- Türkiye'den bölgeye giren	
mal değeri	27.918.760 \$
- Bölgeden Türkiye'ye çıkan	
mal değeri	103.918.760 \$
- Yurt dışından bölgeye	
giren mal değeri	166.380.830 \$
- Bölgeden yurt dışına	
çıkan mal değeri	75.279.128 \$
- Bölgeden transit mal	
giriş çıkış değeri	334.342.160 \$
- Böylece bölgenin toplam	
ticaret hacmi	707.468.682 \$

olarak gerçekleşmiştir.

Mersin serbest bölgesi kurulurken ilk dört yıllık sürede Türkiye'nin ihracatına sağlayacağı katkı 1.5 Milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Fakat ilk dört yıldaki gerçekleşme 31 Milyon dolar olmuştur. Böylece tahminlere göre % 2'lik bir gerçekleşme olmuştur. Aynı dönemde Türkiye'ye 103 Milyon dolar mal girişı yapılmış, şu anki durumyla bölge ithalata yönelik çalışmıştır (84).

Bölgeden yapılan ticaretin ülkelere göre dağılımı da Tablo-10'da gösterilmiştir.

Mersin serbest bölgesi hakkında genel bilgiler verildikten sonra şimdi de bu bölge ile ilgili olarak uygulama sırasında ortaya çıkan aksaklıklara ve gündeme getirilen eleştirilere kısaca değinilecektir.

ilk eleştiri, işletme modeli üzerine gelmiştir; Mersin serbest bölgesinin arazi ve alt yapı finansmanı kamu tarafından karşılandığından, kullanıcılar kamuya ait açık araziyi kiralamakta ve bu alan üzerine yaptığı binayı, faaliyet ruhsat süresinin sona ermesiyle devlete

(84) Erol Taşyürek, Besinci Yılında Mersin Serbest Bölgesi, H.D.T.M., 1.1.1992, s. 5.

devretmektedir. Oysa İstanbul-Trakya serbest bölgesinde kullanıcılar aldıkları alan üzerinde mülkiyet iktisab edebilmektedirler. Mersin serbest bölge yatırımcıları bu uygulamanın bölgeye yapılacak yatırımları engeller nitelikte bulmaktadırlar (85).

İkinci eleştiri, bürokrasi ve kalifiye işgücü konusunda gündeme getirilmiştir. Birbirinden ayrı bakanlıklara bağlı birimler arasında koordinasyon eksikliği bulunduğu ve kamu kurum ve kuruluşlarındaki personelin serbest bölgeler konusunda yetersiz olduğu ileri sürülmüştür (86).

Üçüncü eleştiride ise; kullanıcılara üç yıllığına faaliyet ruhsatı verilirken, taahhütlerin ithalat ve ihracata göre tespit edildiği, ithalat taahhüdünü dolduran firmanın ya ek taahhüt vermek ya da ayrı firma kurarak yeniden faaliyet ruhsatı almak zorunda bırakıldığı bu tür tıkanıklıkların önlenmesi için taahhütlerin iptal edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür (87).

Son olarak da; Ortadoğunun en büyük ve modern tesislerine sahip Mersin Limanının tarifesinin yüksekliği

(86) Selahattin Akkuş, "Mersin Serbest Bölgesi Kullanıcılarının Bakan Çiller'den Talepleri", Dünya Gazetesi, 21.2.1992.

(87) Fahriye Kutlay, "Mersin Serbest Bölgesine Hız Kazandırılması İstendi", Dünya Gazetesi, 25.5.1990.

nedeniyle transit yük getiren gemilerin genelde Ürdün'ün Akabe limanını tercih ettikleri bu nedenle tarifenin düşürülmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

3.4.1.2. Antalya Serbest Bölgesi

Antalya Serbest Bölgesi ASBAŞ (Antalya Serbest Bölge işleticisi Anonim Şirketi) tarafından işletilmektedir. ASBAŞ 1986 yılında kuruluş ve tescil işlemlerini tamamlamış ve yapılan sözleşme gereği bölgeyi işletmektedir.

ASBAŞ'ın toplam sermayesi 1.250.000.000 TL'si olup, 625.000.000 TL'si ödenmiş sermayedir. Şirket bünyesinde ya,ancı sermaye yoktur. Tablo-7.

Bölge serbest ticaret bölgesi niteliğindedir. Bölgenin brüt alanı 574 dönüm net alanı 393 dönümdür (88).

Bölgenin arazi ve alt yapı finansmanını kamu, üst yapı finansmanını özel sektör (kullanıcılar) sağlamıştır. Bölgede ticari faaliyetler 23.2.1988 tarihinde başlamıştır (89).

(88) S.B.B., Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No: 5, Ankara: 1986, s. 3.

(89) S.B.G.M., Serbest Bölge Çalışmaları, Ankara, 1991, ss. 3-4.

Bölgede Aralık/1991 tarihi itibariyle doluluk oranı % 31'dir, faaliyet ruhsatı alan kullanıcı sayısı 69'dur. Bu tarih itibariyle alt yapı harcamalarına 4.500.000 A.B.D. doları, üst yapı harcamalarına 10.800.000 A.B.D. doları olmak üzere toplam 15.300.000 A.B.D. doları yatırım yapılmıştır. Tablo-8.

Faaliyet ruhsatı alan 69 kullanıcıdan 62'si yerli 7'si yabancı yatırımcıdır. Kullanıcıların faaliyet konularına göre dağılımı Tablo-9'da gösterilmiştir.

Bölgenin ticaret hacmi ise 30.11.1991 tarihi itibariyle şöyledir;

- Türkiye'den bölgeye giren	
mal değeri	5.003.701 \$
- Bölgeden Türkiye'ye çıkan	
mal değeri	5.003.701 \$
- Yurt dışından bölgeye	
giren mal değeri	26.353.489 \$
- Bölgeden yurt dışına	
çıkan mal değeri	10.518.610 \$
Bölgeden transit mal	
giriş çıkışı yoktur.	
- Böylece bölgenin toplam	
ticaret hacmi	54.500.085 \$

ulaşmıştır.

Antalya serbest bölgesinden yapılan ticaretin ülkelerle göre dağılımı Tablo-10'da gösterilmiştir.

Antalya serbest bölgesinin faaliyete geçtiği 1988 yılından bu güne kadar geçen süre içerisinde uygulamada karşılaşılan aksaklık ve sorunlar çeşitli vesilelerle gündeme gelmiştir. Gündeme getirilen bu konulara kısaca aşağıda değinilecektir.

Mersin serbest bölgesinde olduğu gibi Antalya serbest bölgesinde de temel eleştiri model üzerinde yoğunlaşmıştır. Arazi ve alt yapı finansmanını kamu sağladığı için, yap-işlet-devret modeliyle kullanıcıların kendilerine tahsis edilen parseller üzerine yaptıkları binalar 20 yıl dolduğunda devlete devredilmektedir. Daha öncede zikredildiği gibi İstanbul-Trakya serbest bölgesinde uygulanan modelin, Antalya serbest bölgesinde de uygulanması talep edilmekte yani kullanıcılar yaptıkları yatırımların maliki olmak istemektedirler (90).

İkinci bir eleştiri yine bürokrasi konusunda günde-

(90) Nazmi Civan, "Serbest Bölgelere Yatırım Heyacanı Kalmadı", Dünya Gazetesi, 6.3.1992.

me getirilmiştir. Esasen 24 saat hizmet esasına göre yürütülen serbest bölge faaliyetlerinin bürokratik işlemlerin fazlalığı sebebiyle aksamalar meydana geldiği özellikle bürokrasinin azaltılması gereği üzerinde durulmuştur (91).

Antalya serbest bölgesinde faaliyet geçiş tarihinden bu yana dört yıl geçmesine rağmen doluluk oranı % 31'de kalmıştır. Fakat bölgeye yabancı yatırımcıların ilgisi gün geçtikçe arttığı gözlenmektedir. Japon Mitsui ve yerli Sabancı grubunun bir konsorsiyum oluşturarak Antalya serbest bölgesinde elektronik malzeme üretim konusunda yatırım aşamasına geldiği yine italyan Agrinord firmasının ambalaj malzemelerinin üretimi, Alman Kabelwerk-Wagner firmasının elektrik-elektronik malzeme üretimi konusunda geniş çaplı yatırım aşamasına geldiği görülmektedir. Bu yatırımlar gerçekleştiğinde Antalya serbest bölgesinin ticaret hacminde önemli bir canlanma olacağı söylenebilir (92).

3.4.1.3. Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi

Türkiye'nin en büyük alana sahip olarak planlanan

(91) Osman Berberoğlu, "Serbest Bölgeler Yatırımcılar için Cazip Hale Getirilmeli", Dünya Gazetesi, 21.5.1991.

(92) "Serbest Bölgelere Yabancı ilgisi", Milliyet Gazetesi, 6.8.1991.

Adana-Yumurtalık serbest bölgesi tamamlandığında 52 Km²'lik bir alanı kapsayacaktır. Serbest bölgenin arazisi kamu tarafından karşılanmıştır. Bu nedenle sözkonusu alanla ilgili kamulaştırma işlemleri tamamlanmıştır.

Bölge ihracata yönelik serbest üretim bölgesi olarak planlanmıştır. Türkiye'nin kısaca G.A.P olarak bilinen Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesine entegre bir proje olarak planlanmıştır. Bu proje tamamlandığında ortaya çıkacak büyük boyutlardaki ekonomik hacim dikkate alınarak Adana, Yumurtalık serbest bölgesinin büyüklüğünde bu projeyle uyumlu olarak belirlenmiştir.

Yumurtalık serbest bölgesinin kuruluşu yap-işlet-devret modeline göre gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu projenin 6.000.000 m²'lik birinci bölümünün alt yapı harcamalarının 250-300 Milyon A.B.D. dolarına mal olacağı hesaplanmaktadır (93).

Projenin gerçekleştirilmesi için TEKFEN Yatırım inşaat A.Ş.'i ile bir protokol yapılmıştır. Protokol hükümlerine göre bu şirket öncülüğünde kurulacak işletici şirket, bölgenin alt yapı projelerini hazırlayacak, finansmanını sağlayacak, inşa edecek ve 20 yıl süreyle bölgeyi iş-

(93) S.B.B., Serbest Bölgeler Hakkında Sorular ve Cevapları No: 8, Ankara: 1987, s. 15.

letecektir. Bu amaçla TAYSEB (Toros Adana-Yumurtalık Serbest bölgesi Kurucu ve işletici A.Ş.) adını alan şirketin kuruluş ve tescili 17.5.1990 tarihinde tamamlanmıştır(94).

TAYSEB'in toplam sermayesi 2.500.000.000 TL'sidir. Sermayenin 625.000.000 TL'si ödenmiştir. Şirkette yabancı sermaye payı % 25'dir. Tablo-7.

Projenin büyüklüğü dikkate alınarak bölümlere ayrılmıştır. Birinci aşamada gerçekleştirilecek saha 600 Hektardır. Bu aşamada bu alanda alt yapı ve limanların yapımı gerçekleştirilecektir (95).

TAYSEB'in 30.11.1991 tarihi itibarıyla alt yapı harcamaları gerçekleşme miktarı 566.000 A.B.D. dolarıdır. Tablo-8.

Adana, Yumurtalık serbest bölgesinde alt yapı çalışmaları devam etmekte olup, kullanıcı başvuruları 1.4.1991 tarihi itibarıyla başlamıştır (96).

(94) Hacıbekiroğlu, a.g.e., s. 131.

(95) Timuçin Sanalan, "Serbest Bölgelerimiz ve İleriye Yönelik Bekleyişler", İGEME Dış Ticaret Forum, Temmuz 1987.

(96) Jale Karasahinoğlu, "Yumurtalık Serbest Bölgesi 1 Temmuzda Faaliyete Geçecek", Dünya Gazetesi, 16.5.1991.

3.4.1.4. Ege-Gaziemir Serbest Bölgesi

Gaziemir serbest bölgesi nitelik bakımından serbest üretim bölgesi olarak planlanmıştır. Adnan Menderes Havalimanına 4 Km. mesafede kurulmuştur. Brüt kullanılabilir alanı 2.100.000 m²'dir. Tablo 8.

Gaziemir serbest bölgesinin arazisini kamu, alt ve üst yapı finansmanını özel sektör karşılamaktadır. Bölge işletici firması ESBAS (Ege Serbest Bölgesi işleticisi A.Ş.) 1989 tarihinde tescil ve kuruluş işlemlerini tamamlamıştır. Şirketin sermayesi 2.500.000.000 TL.'sı olup, 2.410.000.000 TL.'sı ödenmiştir. Şirketteki yabancı sermaye payı % 96.4'dür, bu pay Amerika menşeyli EAC firmasına aittir. Bölge 15.8.1990 tarihinde faaliyete geçmiştir. Tablo-7.

Bölgede ilk aşamada 200.000 m²'lik alanın altyapı yatırımları bitirilmiştir. Şu ana kadar alt yapı yatırımları için 3.000.000 A.B.D. doları, üst yapı yatırımları için 1.700.000 A.B.D. doları harcama yapılmıştır. 30.11.1991 tarihi itibarıyla bölgede doluluk oranı % 39'dur. Bu tarih itibarıyla faaliyet ruhsatı alan kullanıcı sayısı 46 dır. Tablo-8. Ruhsat alan 46 kullanıcıdan 37'si yerli 9'u yabancı yatırımcıdır. Kullanıcıların faaliyet konularına göre dağılımı Tablo-9'da gösterilmiştir.

Bölgenin ticaret hacmi ise 30.11.1991 tarihi itibarıyla şöyledir;

- Türkiye'den bölgeye giren mal değeri	277.875 \$
- Bölgeden Türkiye'ye çıkan mal değeri	277.875 \$
- Yurt dışından bölgeye giren mal değeri	1.526.066 \$
- Bölgeden yurt dışına çıkan mal değeri	9.390 \$
Transit mal giriş ve çıkış yoktur.	
- Böylece bölgenin toplam ticaret hacmi	2.013.281 A.B.D. \$

oranında gerçekleşmiştir.

Gaziemir serbest bölgesinden yapılan ticaretin ülkelere göre dağılımı Tablo-10'da gösterilmiştir.

Gaziemir serbest bölgesi ile ilgili olarak uygulamada bazı sorunlarla karşılaşmıştır. İlk eleştiri yine model üzerine gelmiştir. İşletici firma ESBAŞ'ın teşekkül şekline de itirazlar gelmiş % 96 oranında yabancı sermaye ile kurulan işletici firmanın alt yapı finansmanını karşı-

layamadığı işlerin sürüncemede kaldığı ESBAŞ'a yerli sanayicilerinde ortak edilmesi imkanının sağlanması istenmiştir (97).

Bölgede alt yapı yatırımlarının gecikmesi sebebiyle ruhsat alan yedi deri imalat firmasından beşi yatırımdan vazgeçerek ruhsatlarını iptal ettirmişlerdir (98).

Uygulamada karşılaşılan bu sorunlarla ilgili olarak modelde de değişikliğe gidilmesi alt yapı hizmet ve finansmanının kamu tarafından yüklenilmesini ve alt yapı yatırımlarının bir an önce bitirilmesi istenmektedir.

3.4.1.5. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi

İstanbul Atatürk Havalimanı serbest bölgesi tamamen kamu ağırlıklı bir serbest bölgedir. Bölgenin arazi sahibi kamudur, alt ve üst yapı finansmanı kamu tarafından sağlanmıştır ve bölge işleticisi kamudur.

Bölge iki kısımdan oluşmaktadır. I. kısım 10'ar

(97) Serap Zeybek, "Ege Serbest Bölgesi Çıkmazda", Dünya Gazetesi, 1.8.1991.

(98) "Ege Serbest Bölgesinde Firmaların Şikayeti Artıyor", Dünya Gazetesi, 23.1.1991.

m²'lik 33 dükkandan, II. kısım ise 100'er m²'lik 47 dükkandan olmak üzere toplam 80 adet işyerinden müteşekkildir. I. kısım 1990'da, II. kısım 1991'de faaliyete geçmiştir. Bölgenin üst yapı harcama miktarı 2.900.000 A.B.D. dolarıdır. Tablo-8.

Bölgede doluluk oranı % 100'dür. I. kısımda faaliyet gösteren 33 kullanıcıdan 25'i yerli 8'i yabancı yatırımcıdır. II. kısımda faaliyet gösteren 47 kullanıcıdan 42'i yerli, 5'i yabancı yatırımcıdır. Tablo-9.

Bölgede 30.11.1991 tarihi itibariyle ticaret hacmi şöyledir;

- I. kısım için Türkiye'den	
bölgeye giren mal değeri	751.260 \$
- Bölgeden Türkiye'ye giren	
mal değeri	751.260 \$
- Yurt dışından bölgeye	
giren mal değeri	3.761.894 \$
- Bölgeden yurt dışına	
çıkan mal değeri	836.453 \$

dır.

- II. kısım için Türkiye'den	
bölgeye giren mal değeri	3.208.758 \$
- Bölgeden Türkiye'ye çıkan	
mal değeri	3.208.758 \$
- Yurt dışından bölgeye giren	
mal değeri	6.196.064 \$
- Bölgeden yurt dışına çıkan	
mal değeri	452.827 \$
- Böylece her iki kısım toplam	
ticaret hacmi	26.165.446 \$

olarak gerçekleşmiştir.

Bölgeden gerçekleştirilen ticaretin ülkelere göre dağılımı Tablo-10'da gösterilmiştir.

3.4.1.6. İstanbul-Trakya Serbest Bölgesi

Trakya serbest bölgesi İstanbul'un Çatalca ilçesine 1.5 Km. mesafede kurulmuştur. Bölgenin arazisi, alt yapı ve üst yapı finansmanı tamamen özel sektör tarafından karşılanmakta ve özel teşebbüs tarafından işletilmektedir. Bölgenin işletici firması İSBAŞ'tır. Şirket bünyesinde yabancı sermaye yoktur. Şirketin toplam sermayesi 2.500.000.000 TL.'si olup, 1.000.000.000 TL.'si ödenmiş sermayedir. Tablo-7.

Bölge serbest üretim bölgesi niteliğindedir, tekstil, konfeksiyon, trikotaj, elektrik, elektronik konularında üretim faaliyetleri planlanmaktadır.

Bölgenin net kullanılabilir alanı 240.000 m²'dir. 30.11.1991 tarihi itibarıyla bölgede doluluk oranı % 95'dir. Faaliyet ruhsatı alan kullanıcı sayısı 70'dir. Halen altyapı çalışmaları devam etmektedir. Tablo-10.

Bölge için 161 Milyon A.B.D. doları yatırım harcaması, 890 Milyon A.B.D. doları tutarında ticaret hacmi ve 12.000 kişilik istihdam sağlanması taahhüt edilmiştir (99).

Faaliyet ruhsatı alan 70 kullanıcıdan 64'ü yerli, 6'sı yabancı yatırımcıdır. Bu firmaların faaliyet konularına göre dağılımı Tablo-9'da gösterilmiştir.

Trakya serbest bölgesi daha faaliyete geçmeden tartışmalarıda beraberinde getirmiştir. Bölgenin İstanbul'un en önemli su havzalarından biri olan Büyük Çekmece Gölünün yanında bulunması sebebiyle ileride burada kurulacak sanayi tesislerinin su havzasında kirlenmeye sebep olacağı bu

(99) S.B.G.M., Serbest Bölgelerimiz, Ankara: Şubat 1992, s.3.

nedenle bu bölgede serbest bölge kurulamayacağı yönünde İSKİ Genel Müdürlüğü tarafından rapor tanzim edilerek H.D.T.M'na başvurarak bölgenin iptalini talep etmiştir. Konu halen incelenmektedir (100).

3.4.1.7. Ataköy Kıyı Bankacılığı Merkezi

İstanbul Ataköy Kıyı bankacılığı Merkezinin arazi, alt yapı ve üst yapı finansmanını sağlayan özel sektör, işletici ise kamudur. Kıyı bankacılığı faaliyetleri için Ataköy Galleria isimli iş merkezinde E-Blok 1. ve 2. katları tahsisi yapılmış fakat henüz faaliyete geçmemiştir. Tablo-7.

3.4.1.8. Trabzon Serbest Bölgesi

Trabzon serbest bölgesi Trabzon limanında kurulmuştur. Liman ve transit taşımacılığa ağırlık veren serbest antrepolar mevcuttur. Trabzon serbest bölgesinin arazisini kamu, alt yapı ve üst yapı finansmanını özel sektör sağlamak ve özel sektör tarafından işletilmektedir.

işletici firma olarak 1991 yılında tescil ve kuruluş işlemlerini tamamlayarak TRANSBAŞ kurulmuştur. TRANS-

(100) "Serbest Bölgeler Gözaltında", Panorama, 23.2.1992, ss. 18-19.

BAŞ'ın toplam sermayesi 1.500.000.000 TL.'si olup tamamı ödenmiş sermayedir. Şirketteki yabancı sermaye oranı % 66'dır. Tablo-7.

Trabzon serbest bölgesinin net kullanma alanı 38.000 m2'dir, alt yapı çalışmaları devam etmektedir. Tablo-8.

(TABLO - 7)
SERBEST BÖLGE KURULUŞ VE İŞLETME MODELLERİ,
İŞLETİCİ KURULUŞLARIN SERMAYE YAPISI

SERBEST BÖLGE İSMİ	Bölge Arazisinin Sahipliği	Altyapı Finansmanını Sağlayan	Üstyapı Finansmanını Sağlayan	Faaliyete Geçiş Tarihi	Bölgeyi İşleten	İşletici/ Kurucu-İşl. Kuruluş Yılı	Toplam Sermaye Miktarı (TL)	Yabancı Payı (%)	Yabancı Sermaye Miktarı (TL)	Ödenmiş Sermaye Miktarı (TL)
ANTALYA	Kamu	Kamu	Özel (KULLANICILAR)	14.11.1987	Özel (ASBAŞ A.Ş)	1986	1,250,000,000	—	—	625,000,000
MERSİN	Kamu	Kamu	Özel (KULLANICILAR)	03.01.1987	Özel (MESBAŞ A.Ş)	1986	3,660,000,000	—	—	2,745,000,000
ADANA- YUMURTALIK	Kamu	Özel (TAYSEB A.Ş)	Özel (KULLANICILAR)		Özel (TAYSEB A.Ş)	1990	2,500,000,000	25	625,000,000	625,000,000
EGE	Kamu	Özel (ESBAŞ A.Ş)	Özel (KULLANICILAR)	15.08.1990	Özel (ESBAŞ A.Ş)	1989	2,500,000,000	96.4	2,410,000,000	2,410,000,000
İSTANBUL- ATATÜRK HAVALİMANI	Kamu	Kamu	Kamu	24.09.1990	Kamu					
İSTANBUL- KIYI BANKACILIĞI	Özel	Özel (ATAKÖY A.Ş)	Özel (ATAKÖY A.Ş)		Kamu					
İSTANBUL- TRAKYA	Özel	Özel (İSBAŞ A.Ş)	Özel (KULLANICILAR)		Özel (İSBAŞ A.Ş)	1991	2,500,000,000	—	—	1,000,000,000
TRABZON	Kamu	Özel (TRANSBAŞ A.Ş)	Özel (TRANSBAŞ A.Ş)		Özel (TRANSBAŞ A.Ş)	1991	1,500,000,000	66	990,000,000	1,500,000,000

Kaynak : S.B.G.M., 1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara : No:1

Aralık 1991, s.9, Tablo-2

(TABLO - 8)
BÖLGELER BAZINDA YATIRIM HARCAMALARI
(30.11.1991 İTİBARIYLA)

SIRA NO	BÖLGE	Net Açık Alan (m2)	Doluluk Oranı (%) (Kullanılan Açık Alan/Top. Açık Al.)	Faaliyet Ruhsatı Olan Kullanıcı Say.	Altyapı Harcaması (\$)	Üstyapı Harcaması (\$)	Toplam Yatırım Harcaması (\$)	AÇIKLAMA
1	MERSİN	461,717	36	187	8,500,000	27,500,000	36,000,000	Altyapısı bitirilmiş ve ticari faaliyetlere 1987'de başlanmıştır.
2	ANTALYA	394,471	31	69	4,500,000	10,800,000	15,300,000	Altyapısı bitirilmiş ve ticari faaliyetlere 1987'de başlanmıştır.
3	EGE	2,100,000 (*)	39	46	3,000,000	1,700,000	4,700,000	İlk aşamada 200,000 m2'lik alanın altyapısı bitirilmiş ve 1990'da ticari faaliyetlere geçirilmiştir.
4	ADANA-YUMURTALIK	52,000,000 (*)			566,000		566,000	İlk aşamada, 1,000,000 m2'lik alanın altyapısı tamamlanacaktır. Halen altyapı çalışmalarına devam edilmektedir.
5	İSTANBUL-ATATÜRK HAVA LIMANI		100	80		2,900,000	2,900,000	İki kısımdan oluşmuştur. I. kısımda 10'ar m2'lik 33 dükkan, II. kısım için de 100'er m2'lik 47 dükkan olmak üzere toplam 80 adet işyerini kapsamaktadır. 1990'da I. kısım, 1991'de ise II. kısım işyerlerinde Ticari Faaliyetlere başlanılmıştır.
6	TRAKYA	240,000	96	70				Altyapı çalışmalarına devam edilmektedir.
7	TRABZON	38,000						Altyapı çalışmalarına devam edilmektedir.
8	KIYI BANKACILIĞI							İstanbul-Ataköy Galleria'da Kıyı Bankacılığı faaliyetleri için E Blok 1. ve 2. katları tahsis edilmiştir.
	TOPLAM:	55,234,188		452	16,566,000	42,900,000	59,466,000	

(*) Brüt Alan

Kaynak :S.B.G.M.,1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz,Ankara:No:1 ,Aralık 1991

(TABLO- 9)
KULLANICILARIN
FAALİYET KONULARINA GÖRE DAĞILIMI

SIRA NO	FAALİYET KONUSU	MERSİN			ANTALYA			TRAKYA			EGE			İST (I)			İST (II)			TOPLAM
		Yerli	Yabancı	Top.	Yerli	Yabancı	Top.	Yerli	Yabancı	Top.	Yerli	Yabancı	Top.	Yerli	Yabancı	Top.	Yerli	Yabancı	Top.	
1	İşletici	1		1	1		1													2
2	Kurucu-İşletici							1		1		1	1							2
3	Alım-Satım	90	24	114	20	6	26				14		14	22	8	30	39	5	44	228
4	Makina-Parkı				12		12													12
5	Bankacılık	12	1	13	9		9	1		1	2		2	2		2	3		3	30
6	Sigortacılık	4		4				1		1										5
7	Kiralama	13	2	15	10		10	3		3	2	1	3							31
8	Üretim	13		13	4	1	5	56	6	62	19	5	24							104
9	Depolama	20	2	22	4		4	1		1		1	1							28
10	Montaj-Demontaj	1		1	1		1	1		1										3
11	Bakım-Onarım	1		1	1		1					1	1							3
12	Diğer	3		3										1		1				4
	TOPLAM:	158	29	187	62	7	69	64	6	70	37	9	46	25	8	33	42	5	47	452

Kaynak :S.B.G.M.,1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara: No:1

Aralık 1991, s.11, Tablo-4

(TABLO-10)
TİCARET HACMİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI
(30.11.1991 İTİBARIYLA)

	MERSİN	ANTALYA	EGE	İSTANBUL ATATÜRK HAVA LİMANI	TOPLAM
I. OECD ÜLKELER	87,602,932	31,495,212	235,663	5,619,100	124,952,907
A.AT ÜLKELERİ	30,898,515	13,424,810		4,923,209	49,246,534
- ALMANYA	2,879,407	8,735,586		789,013	12,404,006
- BELÇİKA-LÜKS.	11,104,220		20,535	11,124,755	
- DANIMARKA					
- FRANSA	5,313,624	165,030		424,003	5,902,657
- HOLLANDA	3,985,026	571,345			4,556,371
- İNGİLTERE	2,890,124	730,521		61,013	3,681,658
- İRLANDA		1,152,532			1,152,532
- İTALYA	2,842,826	1,736,896		3,628,645	8,208,367
- YUNANİSTAN	986,721				986,721
- İSPANYA	851,207	332,900			1,184,107
- PORTEKİZ	45,360				45,306
B. DİĞER OECD ÜLKELERİ	56,704,417	18,070,402	235,662	695,891	75,706,373
- ABD	20,839,768	17,939,756	216,120	84,498	39,080,142
- JAPONYA	30,054,275			445,838	30,500,113
- İSVİÇRE	3,164,340			136,004	3,300,344
- AVUSTURYA		130,646	19,543	27,455	177,644
- DİĞERLERİ	2,646,034			2,096	2,648,130
II. İSLAM ÜLKELERİ	122,467,055	3,655,172		875,320	126,997,497
- İRAN	15,372,711			2,628	15,375,339
- İRAK	26,872,577	3,332,152			30,204,729
- SUUDİ ARABİSTAN	26,146,900	308,749		47,955	26,503,604
- KUVEYT	1,872,297	7,057			1,879,354
- K.K.T.C.	73,010	7,214		79,878	160,102
- LİBYA	338,178				338,178
- MİSİR	312,279			29,847	342,126
- CEZAYİR					
- TUNUS	1,286,310				1,286,310
- DİĞERLERİ	50,192,743			715,012	50,907,755
III. DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	54,558,785	507,033	1,129,746	381,209	56,576,773
- S.S.C.B.	45,174,667		1,129,746		46,304,413
- BULGARİSTAN	29,592				29,592
- ÇEKOSLOVAKYA	119,720	13,850		331,611	465,181
- MACARİSTAN	42,562				42,562
- POLONYA	84,978				84,978
- ROMANYA	9,170,266	493,183			9,600,449
- ARNAVUTLUK				49,598	49,598
IV. DİĞER ÜLKELER	66,713,638	1,215,126	170,047	4,358,037	72,456,848
- HİNDİSTAN	449,816			622	450,438
- ÇİN HALK CUMH.	14,644,396			822,907	15,467,303
- GÜNEY KORE	1,234,761	168,793		751,433	2,154,987
- TAYVAN	26,506,132	25,542		1,468,586	28,000,260
- HONG-KONG	3,985,026		128,947	529,259	4,643,232
- DİĞERLERİ	19,893,507	1,020,791	477,825	14,931,780	74,821,309
V. TÜRKİYE	41,784,162	17,627,542	477,825	14,931,780	74,821,309
TOPLAM:	373,126,522	54,500,085	2,013,281	26,165,446	455,805,334

Kaynak :S.B.G.M.,1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara: No:1

Aralık 1991,s.14,Tablo-7

3.4.2. Genel Değerlendirme

Türkiye’de kurulu veya kurulma aşamasına gelmiş serbest bölgeler hakkında kısaca bilgi verdikten sonra şimdide 30.11.1991 tarihine kadar faaliyete geçen serbest bölgelerden gerçekleştirilen ticaretin toplam hacmi, ülkelere, faaliyet konularına ve yıllara göre dağılımı hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Tablo-11, Grafik 1’de görüldüğü gibi 1988 yılından 30.11.1991 tarihine kadar Türkiye’den serbest bölgelere giren mal değeri 37.160.354 A.B.D. doları, bölgelerden Türkiye’ye çıkan mal değeri 127.330.229 A.B.D. dolarıdır. Yine bu tarihlerde yurt dışından bölgeye giren mal değeri 204.218.343 A.B.D. doları, aynı süre içerisinde bölgelerden yurt dışına çıkan mal değeri 87.096.408 A.B.D. dolarıdır. Söz konusu süre içerisinde bölgelerden yapılan transit mal giriş çıkış değeri 334.342.160 A.B.D. doları seviyesindedir. Böylece bölgelerin bu süre içerisindeki toplam ticaret hacmi 790.147.494 A.B.D. doları olarak gerçekleşmiştir.

Aynı süre içerisinde gerçekleşen toplam ticaret hacminin bölgelere göre dağılımı ise; Ege; 2 Milyon A.B.D doları, İstanbul Atatürk Hava Limanı; 26.1 Milyon A.B.D doları, Antalya; 54.5 Milyon A.B.D. doları; Mersin; 707.4 Milyon A.B.D. dolarıdır. Grafik-2.

Gerçekleşen toplam ticaret hacminin ülkelere göre dağılım oranları ise A.T. dışı O.E.C.D ülkeleri % 17, diğer avrupa ülkeleri % 12, A.T. Ülkeleri % 11, İslam Ülkeleri; % 28, Türkiye % 16, diğer ülkeler % 16 oranındadır. Grafik-3.

Bütün serbest bölgelerdeki kullanıcıları faaliyet konularına göre dağılımları ise alım-satım % 50, üretim % 23, kiralama % 7, bankacılık % 7, depolama % 6, diğerleri % 7'dir. Grafik-4.

(TABLO-11)
TİCARET HACMİNİN
YILLARA GÖRE DAĞILIMI (\$)

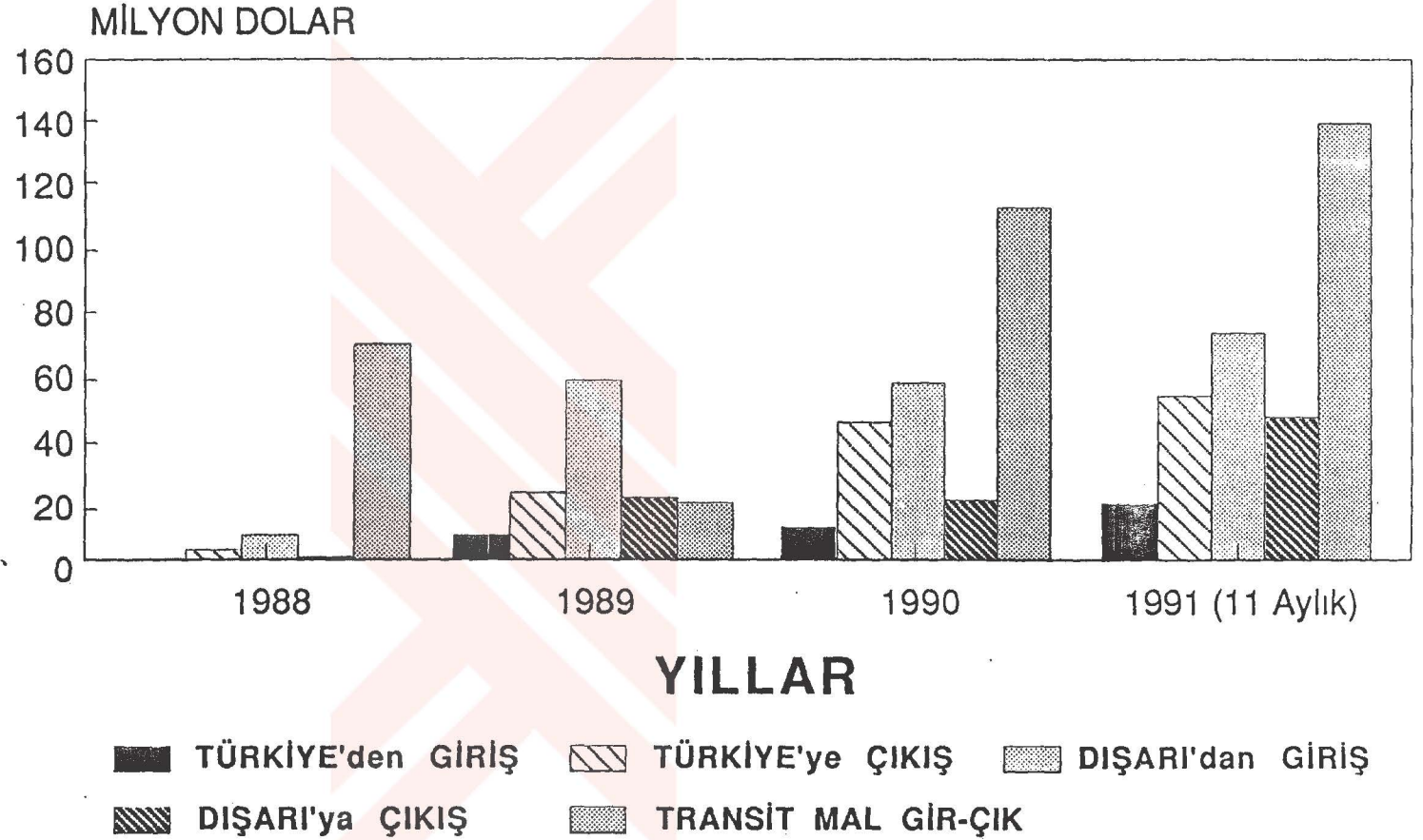
	1988	1989	1990	1991 (*)	TOPLAM
1. TÜRKİYE'den BÖLGE'ye GİREN MAL DEĞERİ	244,495	6,635,647	8,473,236	21,806,976	37,160,354
2. BÖLGE'den TÜRKİYE'ye ÇIKAN MAL DEĞERİ	3,965,527	21,010,550	47,603,149	54,751,003	127,330,229
3. YURTDIŞI'ndan BÖLGE'ye GİREN MAL DEĞERİ	7,646,282	62,172,654	60,150,212	74,249,195	204,218,343
4. BÖLGE'den YURTDIŞI'na ÇIKAN MAL DEĞERİ	685,748	18,678,661	20,481,213	47,250,786	87,096,408
5. TRANSİT MAL GİRİŞ-ÇIKIŞ DEĞERİ	70,606,726	17,319,981	109,813,506	136,601,946	334,342,160
TOPLAM:	83,148,778	125,817,493	246,521,316	334,659,906	<u>790,147,494</u>

NOT: (*) 11 Aylık

Kaynak :S.B.G.M.,1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara: No:1

Aralık 1991, s. 13, Tablo-6

YILLARA GÖRE TOPLAM MAL GİRİŞ-ÇIKIŞI

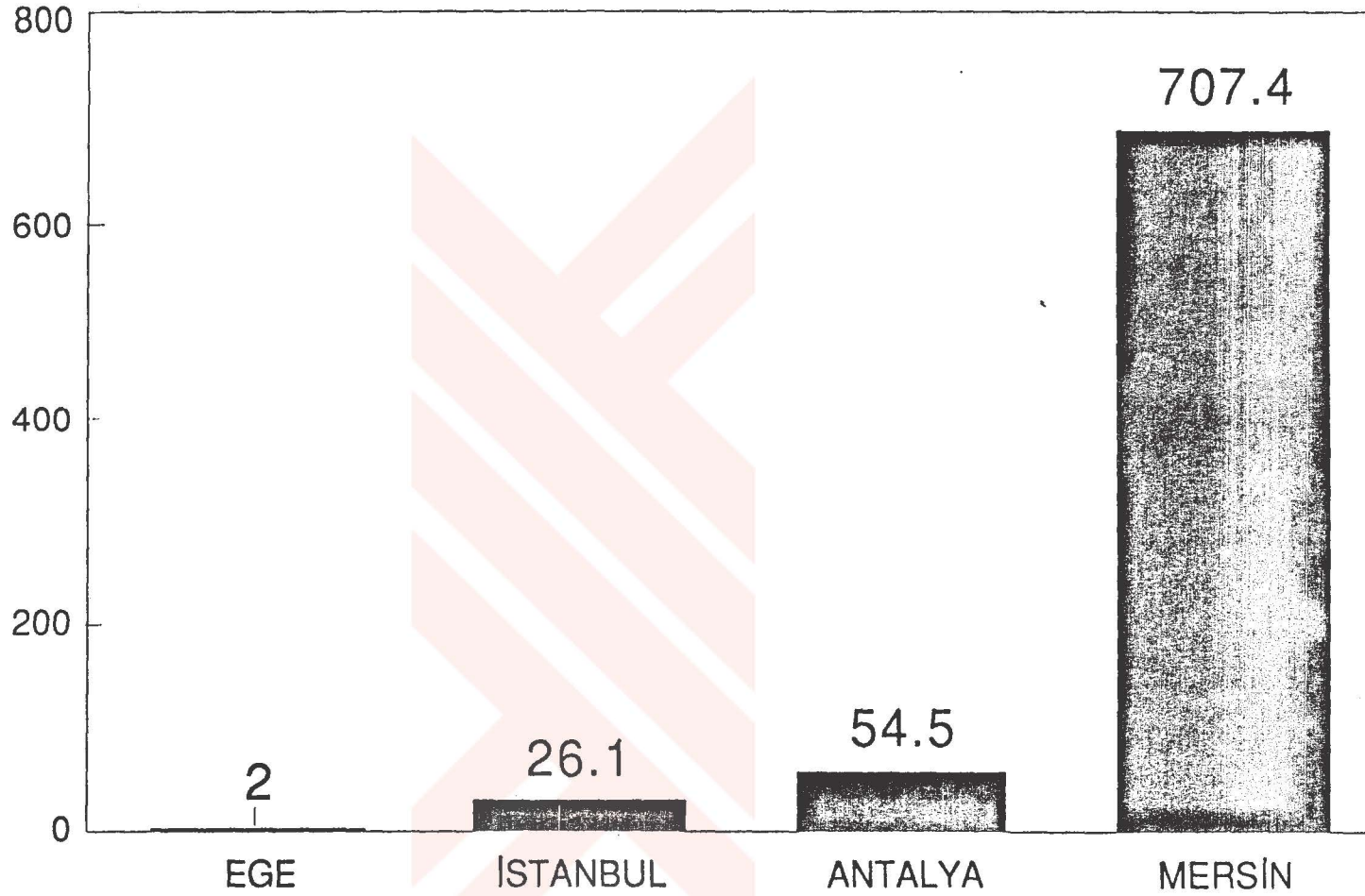
GRAFİK - 1

Kaynak :S.B.G.M.,1992'ye Girereken Serbest Bölgelerimiz, Ankara: No:1

Aralık 1991, s.23, Grafik-4

BÖLGELERE GÖRE TİCARET HACMI

MİLYON DOLAR

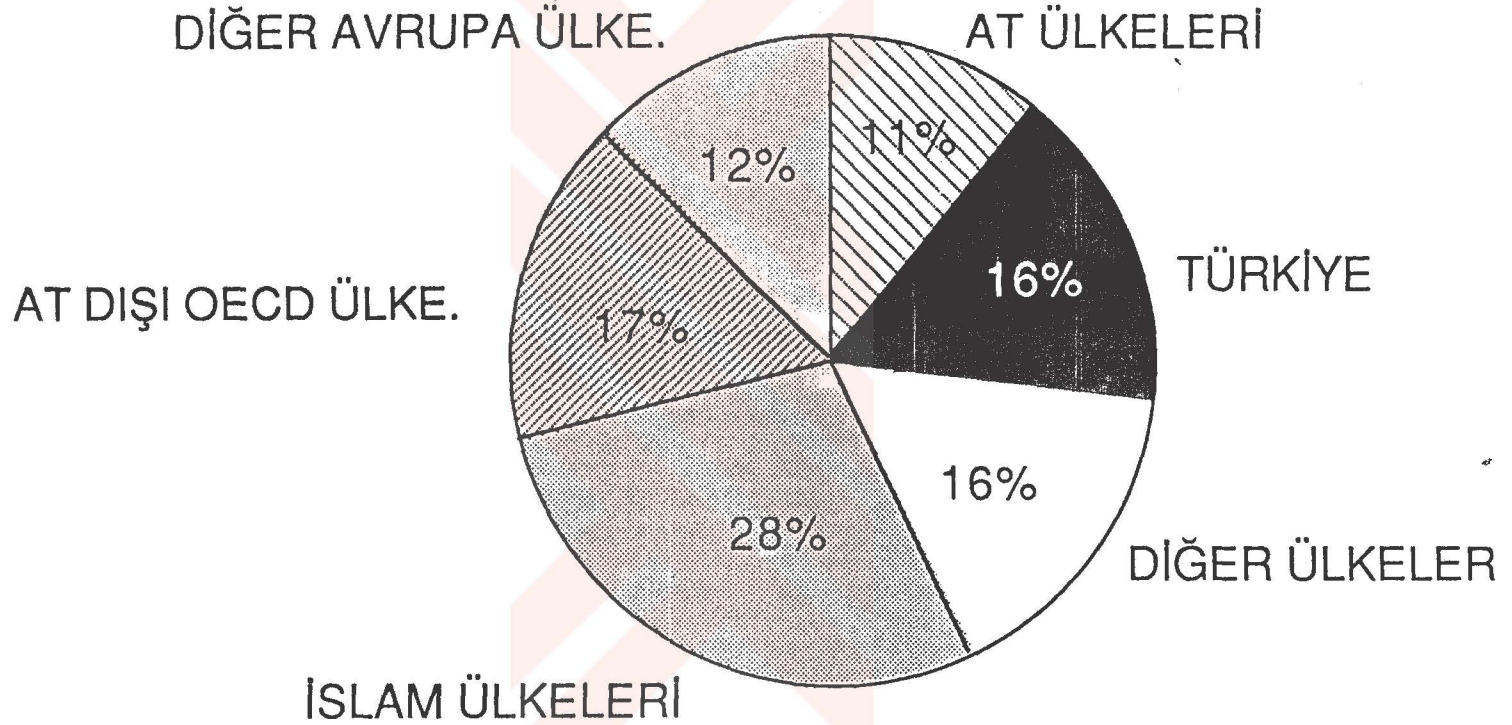
124

GRAFİK - 2

Kaynak :S.B.G.M.,1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara: No:1

Aralık 1991, s.21, Grafik-2

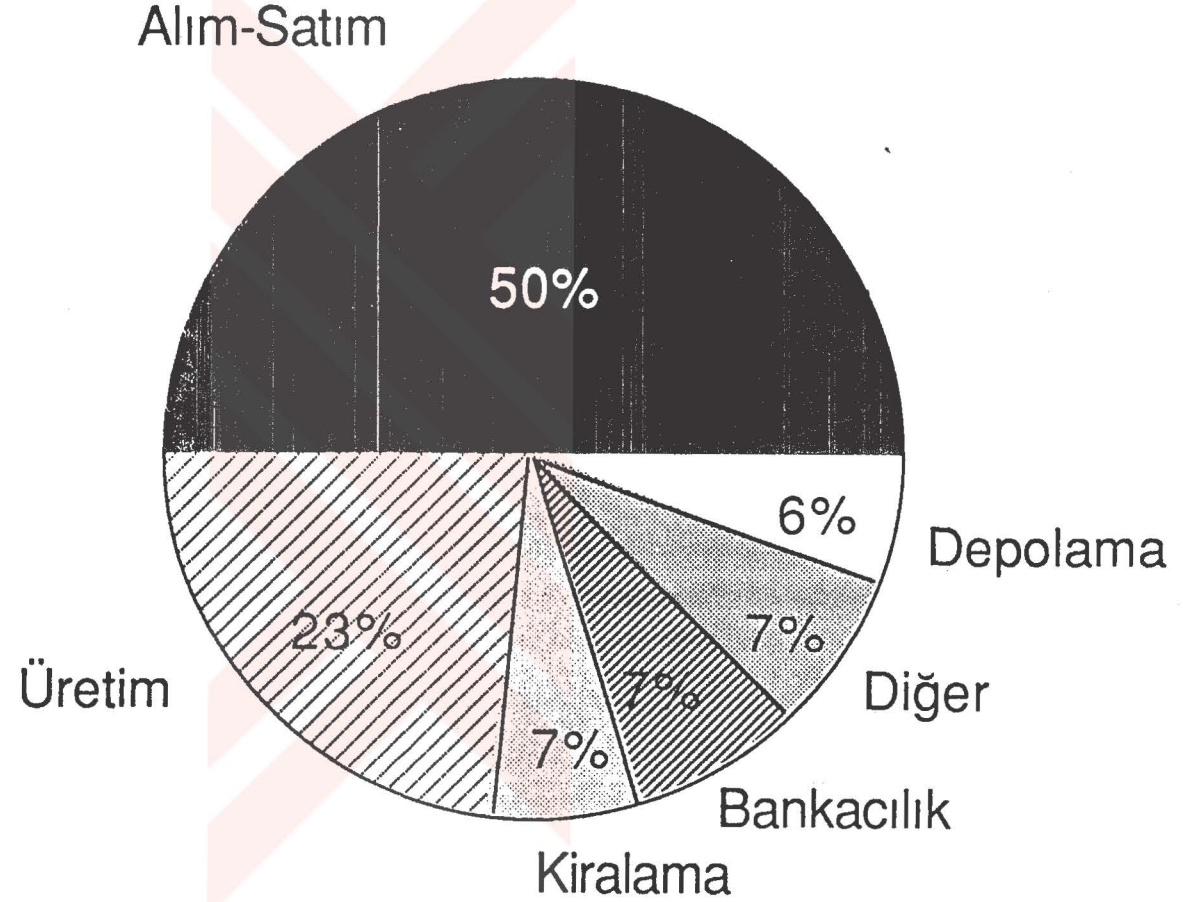
TİCARET HACMİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

GRAFİK - 3

Kaynak : S.B.G.M.,1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara : No:1

KULLANICILARIN FAALİYET KONULARINA GÖRE DAĞILIMI

GRAFİK - 4

Kaynak : S.B.G.M.,1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz,Ankara :No:1

Aralık 1991 ,s.20, Grafik-1

3.5. TÜRKİYE'DE SAĞLANAN TEŞVİKLER

3.5.1. Serbest Bölgelere Uygulanan Teşvikler

Kurumlar Vergisi Muafiyeti

Serbest Bölge Faaliyetleri sırasında elde edilen kurum kazançlarından vergi alınmadığı gibi bu kazançların ülkenin diğer kesimlerine transfer edilmesi halinde kurumlar vergisi ödenmemektedir.

Maas ve Ücret Vergileri Muafiyeti

Serbest Bölgede Kullanıcıların muhasebe defterlerinde kayıtlı olarak çalışan maaş ve ücretlilerin kazançlarından gelir vergisi alınmaz.

Diğer Gelirlerle ilgili Vergiler

Kurumlar Kazançlarıyla maaş ve ücret gelirlerinin yanısıra çeşitli isimler altında elde edilen gelirlerde vergiden muaftır. Gerek kurum kazançlarının ve gerekse kişisel gelirlerin serbest bölgelerde elde edildiğinin Kambyo Rejimine göre tevsik edilmesi halinde Türkiye'nin diğer yerlerine Transferi Gelir ve Kurumlar Vergisi Ödmeden

mümkündür (101).

Emlak Vergileri

Serbest Bölgelerde kullanıcılar kendi inşa ettikleri üst yapılarını mevzuatta belirlenen şartlarda başkalarına devir edebilirler. Bu işlemler vergiden muaftır(102).

Üretim Sırasında Alınan Vergiler

Serbest Bölgede üretim yapan firmalar bu üretimleri sırasında herhangi bir vergi, resim veya harç ödemezler (103).

İthal Vergi, Resim ve Harçları

Gümrük Vergisi

Serbest Bölgelere yurt dışından getirilen yatırım malı, ara malı ve tüketim malları gümrük vergisinden tamamen muaftır.

(101) S.B.B., Serbest Bölge Kullanıcılarının Yararlandıkları Kolaylıklar No. 9, Ekim 1987, s. 2.

(102) a.g.e., s. 2.

(103) a.g.e., s. 4.

Belediye Hissesi

Yurt dışından satın alınarak serbest bölgelere getirilen mallardan, gümrük vergisinin % 15'i oranında alınan belediye hissesi alınmaz.

Rıhtım Resmi

Serbest Bölgelere deniz yolu ile gelen mallardan rıhtım resmi alınmamaktadır. Ancak, bu mallar daha sonra Türkiye'nin diğer taraflarına gönderildiğinde, gümrükten geçerken daha önce deniz yolu ile gelen miktarından rıhtım resmi alınır. Reexport mallardan rıhtım resmi alınmaz.

Katma Değer Vergisi

Serbest Bölgelere yurt dışından getirilerek burada işlem gören ve görmeden satılan mallardan serbest bölgede ilave edilen katma değer için Katma Değer Vergisi ödenmez.

Damga Resmi

Yurt dışından satın alınarak serbest mallardan Damga Vergisi alınmamaktadır.

Diğer Kesintiler

Serbest Bölgelere getirilen mallardan yukarıda değinilen başlıca ithal vergi, resim ve harçlarının yanısıra diğer hiçbir vergi ve fon kesintisi yapılmamaktadır (104).

Tesvikler

Kendiliğinden Sağlanan Tesvikler

Yukarıdaki bölümde belirtilen hususlardanda anlaşılacağı gibi serbest bölge kullanıcıları mevcut teşvik mevzuatı içersinde yer alan bazı teşvik tedbirlerinden, bu bölgelerin vergisiz alan olması nedeniyle, herhangi bir teşvik belgesine gerek olmaksızın kendiliğinden yararlanmaktadırlar. Bunlar sırasıyla;

- Yatırım indirimi,
- Gümrük Muafiyeti,
- Bina inşaat Harcı istisnası,
- Vergi, Resim, Harç istisnası,
- Katma Değer Vergisi,
- Rıhtım Resmi Muafiyeti.

Yukarıdakilerin dışında teşvik mevzuatı çerçevesinde, D.P.T.'dan teşvik belgesi alan Serbest Bölge yatırımcılarının aşağıda belirtilecek Kaynak Kullanımı Destekleme Primi ve Teşvik Primi Tedbirlerindende yararlanmaları söz konusudur.

Kaynak Kullanımı Destekleme Primi

Teşvik mevzuatı çerçevesinde "Normal bölgeler kapsamında yer alan Mersin ve Antalya illerindeki Serbest Bölgelerde yatırım yapacakları için kaynak kullanımı destekleme primi oranı % 7'dir". Söz konusu prim tutarı bir milyar TL.'nin altında olan yatırımlarda alınan kredinin faizine ve bir milyar TL.'nin üzerindeki yatırımlarda ise yatırım tutarının gerçekleşen miktarına uygulanmaktadır.

Teşvik Primi

Yatırım projesi kapsamında yer alan ve yurt içinden temin edilen makina-ekipman için yatırımcıya, söz konusu makina ve ekipman bedelinin % 20'si, "İhracatı Teşvik Fonundan Teşvik Primi" olarak ödenir (105).

3.5.2. Kıyı Bankacılığına Sağlanan Teşvikler

27.2.1991 tarih ve 20799 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe giren "İstanbul Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgesi Kıyı Bankacılığı Merkezi Yönetmeliği" nin teşvikler madde başlığını taşıyan 10'uncu maddesinde kıyı bankacılığına sağlanan teşvikler şu şekilde sıralanmıştır;

- Bölge faaliyetleri nedeniyle elde edilen kazançlar her türlü vergi, resim ve harçtan muaf, olup kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuatada tabi değildir.
- Bankaların bölge faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazanç ve iratlar, Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinin Kambiyo Mevzuatına göre Tevsiki halinde de, gelir ve kurumlar vergisi ödemezler.
- Bankalar Serbest Bölge idaresine haber vererek kazançlarını istedikleri ülkeye transfer etmekte serbesttirler.

Yurt dışından bölgeye giterilen mallar için gümrük resmi, harcı, belediye resmi ve benzeri ödemeler yapılmaz.

- 3218 sayılı kanunun geçici 1. maddesi hükmü gereğince, Kıyı Bankacılığı merkezinin faaliyete ge-

çışinden itibaren 10 yıl süreyle 2822 Kanunun grev ve lokavt ile ara buluculuk hükümleri uygulanmaz.

- Ayrıca bankalar, Bakanlar kurulu Kararnamelerinde yer alan teşviklerden de yararlandırılabilirler.

3.6. SERBEST BÖLGELERİ TESİS VE GELİŞTİRME FONU

Serbest Bölgeleri tesis ve geliştirme fonu 6.6.1985 tarih ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun 7. maddesi ile kurulmuştur.

Bugüne kadar yürürlüğe giren Serbest Bölge Yönetmeliklerinin ilgili hükümlerine göre gelir ve gider bütçeleri ilgili bakan onayından geçirilerek uygulamaya konmaktadır. Fonun ilgili yıla ilişkin hesapları ertesi yıl Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu tarafından denetlenmekte, gerektiği taktirde T.B.M.M. Kamu iktisadi Teşebbüsleri Komisyonu'nun denetiminden de geçmektedir.

3.6.1. Fonun Kuruluş Amaçları

Serbest Bölgeleri tesis ve Geliştirme Fonunun amaçlarını kısaca şöyle sıralayabiliriz;

- Serbest Bölgeleri Tesis Etme,
- Bakım ve onarım giderlerini karşılama,
- Çalışan işçilerin eğitimi ve sosyal tesislerin yapılması,
- Serbest bölgedeki veya serbest bölgeye girdi veren yurtiçi müteşebbüslerin tesviki,
- Serbest bölgelerin modernizasyonu,
- Serbest bölgelerle ilgili araştırmaların finansmanı,
- Serbest bölgelerde vergi konusunda sağlanan kolaylıklar nedeniyle, belediye ve kamu kayıplarının nispeten karşılanmasıdır (106).

3.6.2. Fonun Kaynakları

Fonun gelirleri değişik kaynaklardan sağlanmaktadır. Bu gelir kalemlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Faaliyet ruhsatı ücretleri,
- Giriş izin belgesi ücretleri,
- Bölgeye getirilen malların C.I.F. bölgeden çıkarılan malların F.O.B. değeri üzerinden peşin olmak üzere % 05 oranında ödenecek ücretler,

(106) S.B.B., Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor, No.3, Ekim 1985, s. 21.

- Serbest bölgeyi işleten gerçek ve tüzel kişilerle yapılacak sözleşmelerde yer alacak ödemeler (bölge işleticileri ile bölgede bulunan banka ve sigorta şirketlerinin brüt aylık gelirlerinden alınan % 4' paylar ile serbest bölge kurucu ve işleticilerinin yıllık net karları üzerinden alınan % 25'lik paylar),
- Diğer gelirler (kira, faiz, gecikme zamları gibi) (107)

3.6.3. Yıllara Göre Gelir, Gider Karşılaştırması

Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonunun 2.12.1991 tarihi itibarıyla T.C. Merkez Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası, T.C. Ziraat Bankası nezdindeki hesaplarında 2.16 Milyon A.B.D. doları ve 782 Milyon lira mevcutu bulunmaktadır. Bu mevcut yaklaşık 11.6 Milyar Türk Lirası tutmaktadır.

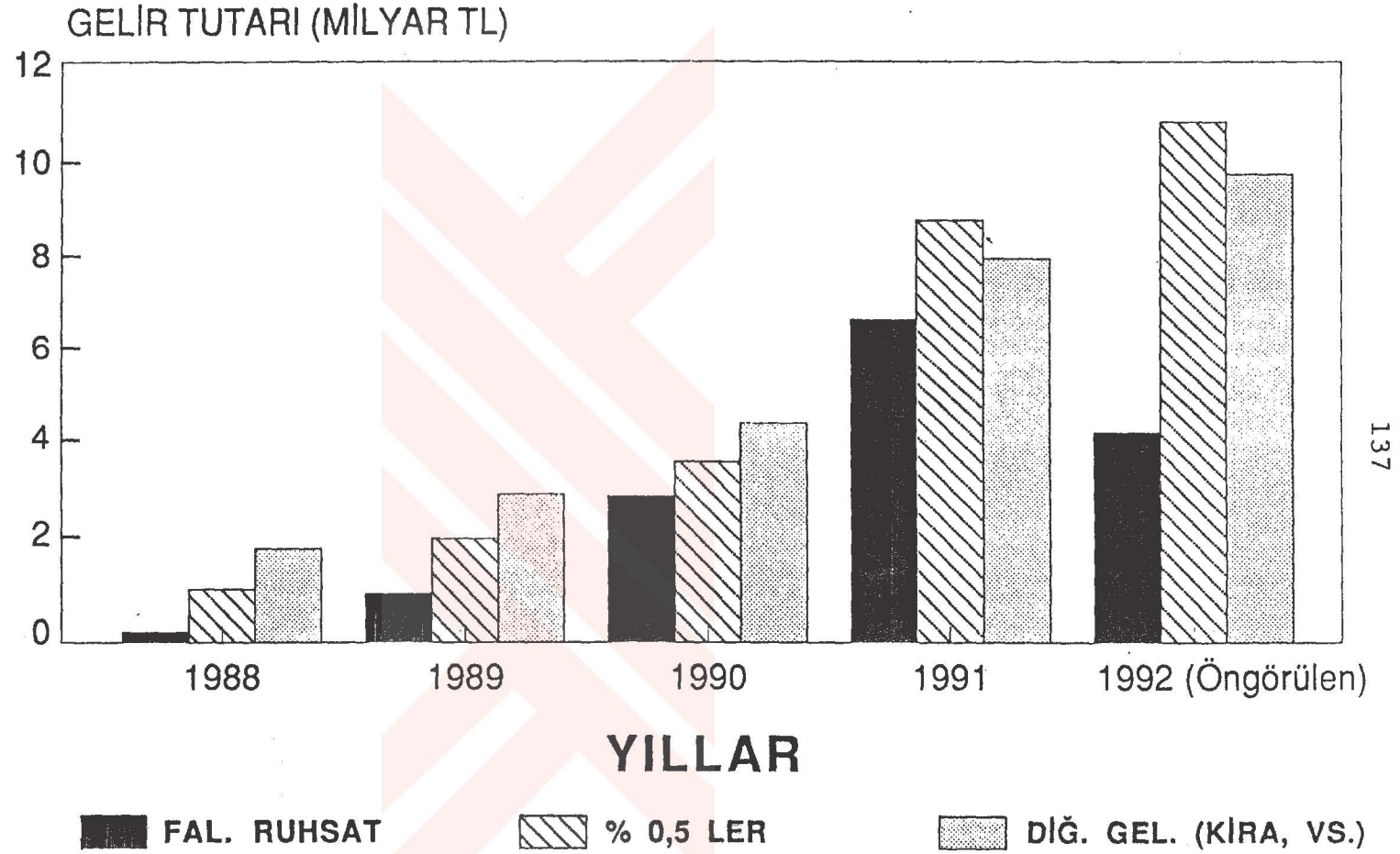
Kuruluşundan 31.10.1991 tarihine kadar fon'a 46.6 Milyar lira gelir sağlanmış, buna karşılık 12.4 Milyar Türk Lirası Genel Bütçe ve diğer fonlara aktarmalar olmak üzere toplam 31.6 Milyar T. tutarında harcama yapılmıştır.

(107) S.B.G.M., 1992' ve Giderken Serbest Bölgelerimiz
No. 1, Aralık 1991, s. 4.

Fonun yıllar ve 31.10.1991 tarihi itibarıyla gelirlerin, gelir çeşitlerine göre gerçekleşme oranı Grafik-5'-de, giderlerin çeşitlerine göre gerçekleşme oranı Grafik-6 da gösterilmiştir.

GELİR TUTARI (MİLYAR TL) GÖRE GERÇEKLEŞMESİ

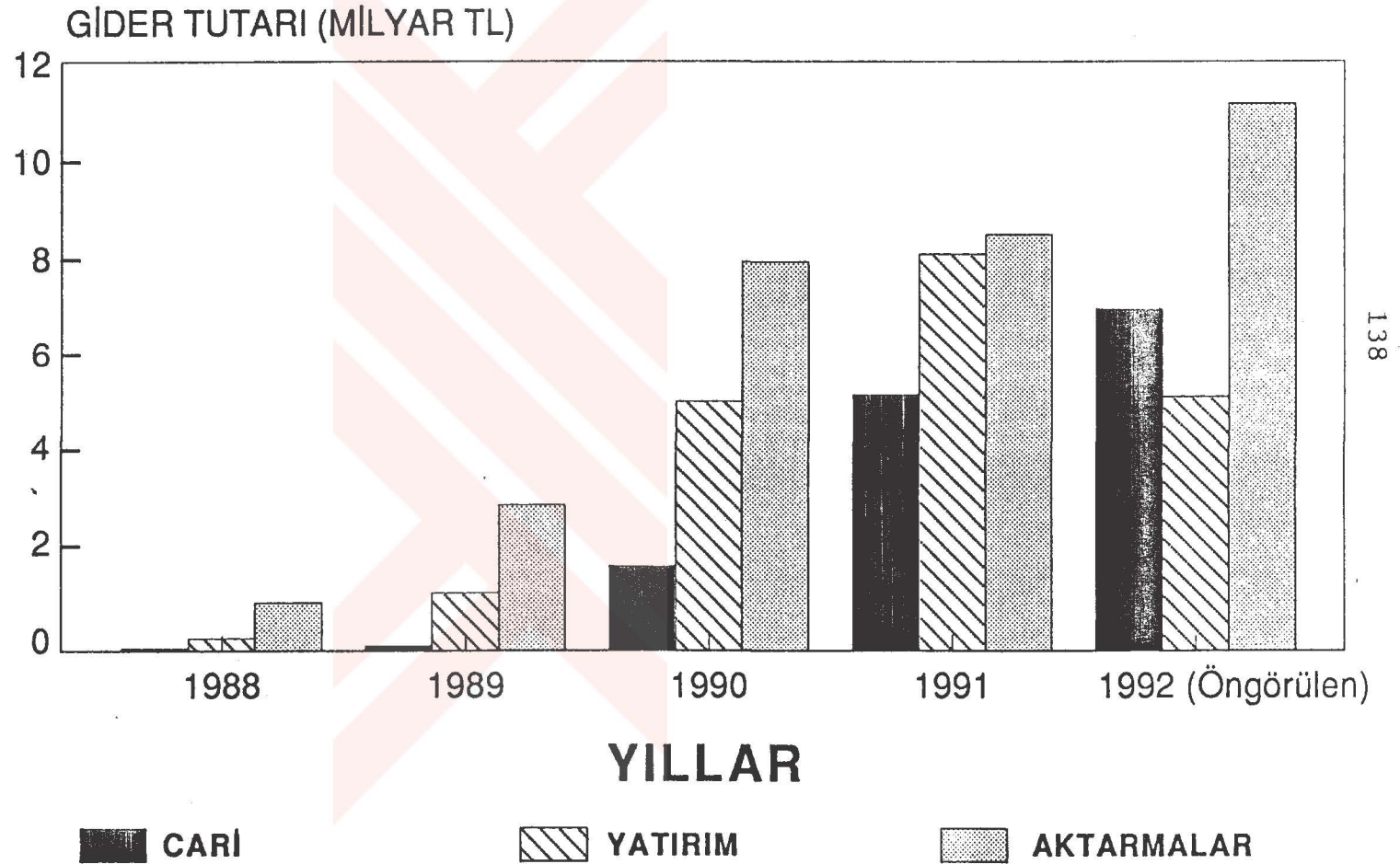

GRAFİK - 5

Kaynak : S.B.G.M.,1992'ye Girereken SERbest Bölgelerimiz, Ankara: No:1

Aralık 1991, s.27, Grafik-7

SBTG FONU'NUN GİDER ÇEŞİTLERİNE GÖRE GERÇEKLEŞMESİ

GRAFİK - 6

Kaynak : S.B.G.M.,1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara : No:1

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ
SERBEST BÖLGELERİN KARŞILAŞTIRMASI

Bu bölümde dünyadaki ve Türkiye'deki serbest bölgelerin; yönetim modeli, yarattıkları istihdam, bölgeye gelen yerli ve yabancı sermaye oranları ve sağlanan teşvikler açısından değerlendirmesi yapılacaktır.

4.1. YÖNETİM MODELLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA

Serbest bölgelerde başarılı olmayı belirleyen önemli etmenlerden birisi de yönetim modelidir. Her ülke kendi içinde bulunduğu şartlara uygun yönetim modelini bulmak ve uygulamak durumundadır. Konunun önemi açısından bu bölümde dünyadaki uygulamalarda başarılı olmuş iki yönetim modeli, Türkiye'de uygulanan modellerle mukayese edilecektir.

4.1.1. Shannon Serbest Bölgesinin Yönetim Modeli

1957 yılında İrlanda'nın Shannon havalimanı uluslararası hava trafiğindeki rolünü kaybetmesi ve burada çalışan 1500 kişinin işsiz kalması sebebiyle aynı yıl Shan-

non Serbest Hava Limanı Geliştirme Yönetimi (Shannon Free Airport Development Authority) kurulmuştur. Bu kuruluşun görevleri;

- Havayolu trafiğinin geliştirilmesi,
- Bir serbest üretim bölgesi kurulması ve geliştirilmesi,
- Depolama faaliyetlerinin geliştirilmesidir.

İrlanda Millet Meclisi bu konuda 1958 yılında iki ayrı kanun çıkartmıştır;

- Serbest Bölge Kanunu (The Customs Free Airport Act)
- Finansman Kanunu (The Finance Act).

Shannon serbest bölgesi 1958 yılında dünyada ilk serbest üretim bölgesi olarak kurulmuştur. 1959 yılında İrlanda Millet Meclisinden bölgenin kuruluş Kanunu (The Shannon Free Airport Development Company Limited Act) çıkarılmıştır. Bölgenin yönetimi şirketleştirilerek amaçlarının gerçekleştirebilmesi için yetki ve finansal destek sağlanmıştır.

Şirket bir yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir. Yönetim kurulunda daima hükümete ve endüstri kesimine

ait temsilciler yer alır. Şirket politikası hükümet politikaları çerçevesinde kalınarak sürdürülür. Şirketin organizasyon yapısı Tablo-12'de gösterilmiştir. Organizasyon değişik birimlerden meydana gelmektedir. Bu birimlerin fonksiyonel yapıları kısaca aşağıda açıklanmıştır.

Endüstriyel Gelişim Bölümü; endüstriyel araştırmalar yapmakla, endüstri kuruluşlarını değerlendirmekle bu kuruluşlarla ilişki kurup, kuruluş işletmeleri arasında çıkan sorunların çözümüne yardım sağlamakla görevlidir.

Tanıtım Bölümü; şirketin basın ve kamuyla ilişkisini düzenler.

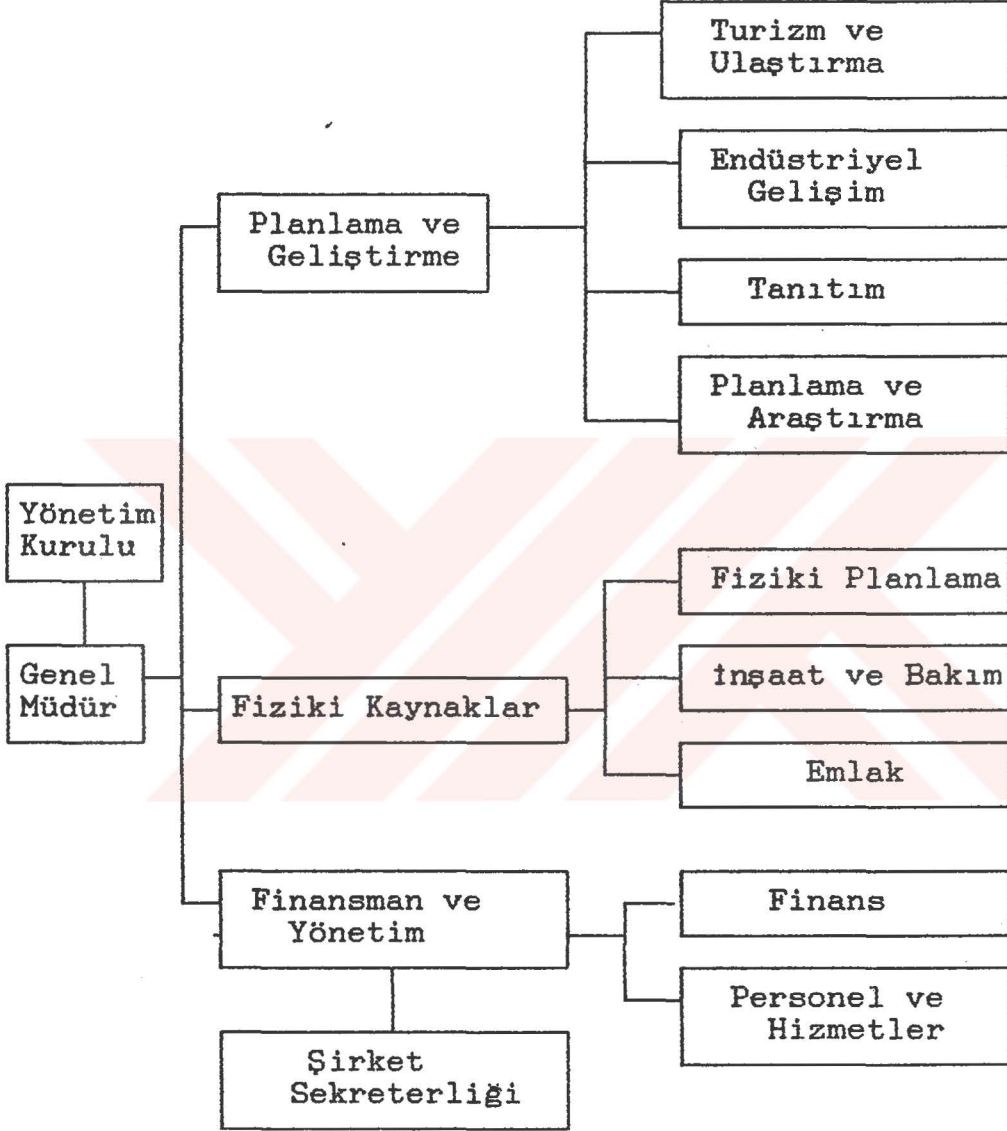
Planlama ve Araştırma Bölümü; şirketin diğer bölümlerine ekonomik ve sosyal planların hazırlanmasında tavsiyelerde bulunur.

Turizm ve Ulaştırma Bölümü; Shannon Havalimanındaki uçuş ve yolcu trafiğini düzenlemekle görevlidir.

İnşaat ve Bakım Bölümü; şirkete ait tüm inşaat projelerinin planlama ve yönetimini üstlenir, gayrimenkullerin bakımını yapar.

TABLO-12

SHANNON SERBEST ÜRETİM BÖLGESİ YÖNETİM ŞEMASI

Kaynak : Engin, Erdoğan. Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No. 1110.1985, s. 79.

Emlak Bölümü; Kira toplama ve benzeri faaliyetlerden oluşan şirket mallarının yönetiminden sorumludur.

Fiziki Planlama Bölümü; Shannon'un geliştirilmesi ile ilgili tüm planları uygulamaya konulması ve koordine edilmesiyle görevlidir.

Finans Bölümü; şirketin muhasebesini ve finansal denetimini yürütür.

Sekreterlik; şirketin bütün kanuni işlemlerini düzenler.

Personel ve Hizmet Bölümü; personele ilişkin işleri ve genel hizmetleri yürütür. Bundan başka işçi işveren ilişkileri, işçi alım ve eğitim konularında endüstriyel kuruluşlara yardım ve tavsiyelerde bulunur (108).

4.1.2. Masan Serbest Bölgesinin Yönetim Modeli

Masan serbest bölgesi Güney Kore'de 1970 yılında Pusan şehrine 60 Km. mesafede 175 Hektar alan üzerine kurulmuş bir serbest üretim bölgesidir.

Masan serbest bölgesinin yönetim şeması Tablo-13'de gösterilmiştir. Masan yönetim modeli aşağıdaki fonksiyonel birimlerden oluşmaktadır.

İdari İşler Bölümü; personel yönetimi, finansal konular güvenlik ve diğer kuruluşlara ilişkin konuları yürütür.

Yatırım Yönetim Bölümü; endüstriyel başvuruların alınması ve değerlendirilmesinden sorumludur. Ayrıca ithalat, ihracat konularında izin verme bölgedeki şirketlerin zaman zaman ortaya çıkan sorunlarında bilgi ve tavsiye sağlama konularıyla ilgilenir.

Teknik Kontrol ve İnşaat Bölümü ise bölge yönetim dairesine teknik bilgi sağlar. Endüstriyel proje uygulamalarının teknik yönden incelenmesi, ithalat ve ihracatın teknik denetimi konularıyla ilgilenir. Ayrıca bina ruhsatlarının verilmesi, inşaat denetimini, liman bakım ve onarımı faaliyetlerini yürütür. Yatırım bilgi görevlisi ise müdüre gerekli konularda rapor verir (109).

TABLO-13
MASAN SERBEST BÖLGESİ
YÖNETİM ŞEMASI

ENDÜSTRİYEL BÖLGE
YÖNETİM MÜDÜRÜ

ENDÜSTRİYEL BÖLGE
YÖNETİM MÜDÜR YARDIMCISI

MASAN YÖNETİM
DAİRESİ MÜDÜRÜ

YATIRIM BÖLGE
GÖREVLİSİ

İDARİ İŞLER
MÜDÜRÜ

YATIRIM YÖNETİMİ
BÖLÜMÜ

TEKNİK KONTROL VE
İNŞAAT BÖLÜMÜ

GMRÜK
AİRESİ

PERSONEL
YÖNETİMİ

POSTAHANE

GİRİŞ-ÇIKIŞ
KONTROL OFİSİ

KARANTİNA

POLİS

İTFAİYE

Kaynak : Huriye Aklar, "Serbest Bölgeye Teorik Bir Yaklaşım ve Mersin Serbest Bölgesi", (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimlerler Enstitüsü İktisat Bölümü İktisat Politikası Anabilimdalı, 1990), s. 130.

4.1.3. Masan ve Shannon Yönetim Modelleri ile Türkiye'deki Yönetim Modellerinin Karşılaştırılması

Türkiye'deki yönetim modeli daha önceki bölümlerde incelendiğinden tekrar edilmeyecektir.

Dünyadaki uygulamalardan iki başarılı yönetim modeli Shannon ve Masan serbest bölgeleri ile Türkiye'deki yönetim modelleri karşılaştırıldığında şu farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

- Türkiye'de serbest bölgelerin merkez teşkilatı dışında bölge işletici şirketi açısından tek bir model yoktur. Üç değişik model birden uygulanmaktadır. işletici firmalar tamamen kamu, kamu ve özel sektör katılımlı veya tamamen özel sektör ağırlıklı olabilmektedir. Bu değişik yönetim modelleri beraberinde birbirinden farklı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Shannon ve Masan serbest bölgeleri işletici şirketleri kamu ağırlıklıdır. Fakat yönetime endüstri temsilcilerinin katılımı sağlanmaktadır.
- Shannon ve Masan yönetim modellerinde fonksiyonel birimler bir arada toplandığından koordinasyonun

sağlıklı yapılmasını sağlamaktadır. Türkiye’de fonksiyonel birimler değişik idari makamlara bağlı ve tek bir çatı altında olmadığından koordinasyon bozukluğu ortaya çıkmakta bürokrasi artmakta işlemlerdeki hızlılık azalmaktadır.

- Shannon yönetim modeli incelendiğinde tanıtım, araştırma geliştirme, finans, fiziki planlama, personel ve hizmetler gibi uzmanlaşmış birimler kurulduğu görülmektedir. Türkiye’deki serbest bölge yönetim modelinde ise uzmanlaşmış birimlerin oluşturulmadığı görülmektedir. Bu durum uygulamada tanıtım eksikliği, planlama aksaklıkları ve finans sorunlarına sebebiyet vermektedir.

4.2. DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE’DEKİ SERBEST BÖLGELERİN İSTİHDAM AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Dünyada serbest bölge uygulaması yapan ülkelerin serbest bölgelerde yarattıkları istihdam kapasitesi ile ülkemizde halen kurulmuş ve kurulma aşamasına gelmiş serbest bölgelerde ulaşılmak istenilen istihdam kapasitesinin mukayesesi yapılacaktır.

Serbest bölge uygulaması yapan ülkelerdeki yaratı-

lan istihdam kapasiteleri şu şekildedir; Çin; 15.000, Hong Kong; 70.000, Hindistan; 12.000, Malezya; 101.000, Pakistan; 400, Filipinler; 24.700, Güney Kore; 120.000, Singapur; 105.000, Sri Lanka; 25.600, Tayvan; 83.400, Tayland; 600, Endonezya; 7.700, Dominik Cum.; 20.500, Haiti; 87.900 Porto Riko; 4000, El Salvador; 2.900, Honduras; 1.000, Guatemala; 600, Meksika; 129.000, Panama; 700, Brezilya; 60.000, şili; 600, Kolombiya; 3700, Mısır; 12.300, Ürdün; 600, Suriye; 600, Tunus; 24.000, Liberya; 800, Mauritius; 28.900, Senegal; 300 (110).

Türkiye’de Kasım 1991 tarihi itibariyle kurulmuş ve kurulma aşamasına gelmiş serbest bölgelerde yaratılan istihdam kapasitesi hakkında bilgi verilecektir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Kasım 1991 tarihi itibariyle faaliyete geçen serbest bölgelerimizde kaç kişinin çalıştığı kesin olarak tespit edilememiştir. Fakat bu tarih itibarıyla serbest bölgelerde faaliyet ruhsatı almış 452 firmanın vermiş bulundukları taahhütlerde 22.000 kişiyi istihdam etmeyi taahhüt etmişlerdir (111).

(110) Tekeli ve ilkin, ss. 72-73-74-75.

(111) S.B.G.M., 1992’ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Yayın No: 1, Aralık 1991, s. 2.

Ülkemizde serbest bölgelerde oluşturulması planlanan istihdam kapasitesi ile diğer bölgelerde yaratılan istihdam kapasiteleri mukayese edildiğinde Hong Kong, Singapur, Güney Kore, Meksika, Brezilya gibi serbest bölge uygulamalarında başarılı olmuş ülkelere nazaran yetersiz olduğunu söyleyebiliriz.

4.3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELERE GELEN YERLİ VE YABANCI SERMAYENİN KARŞILAŞTIRILMASI

Dünyada serbest bölge uygulaması yapan ülkelere gelen yabancı sermaye ve yerli sermaye oranları şu şekildedir; Hindistan; yerli sermaye miktarı % 60, yabancı sermaye miktarı % 40, Malezya; yerli sermaye miktarı % 10, yabancı sermaye miktarı % 90, Filipinler; yerli sermaye miktarı % 51 yabancı sermaye miktarı % 49, Güney Kore; yerli sermaye miktarı % 16, yabancı sermaye % 84, Singapur; yerli sermaye % 30, yabancı sermaye % 70, Siri Lanka; yerli sermaye % 30, yabancı sermaye % 70, Tayvan; yerli sermaye % 15, yabancı sermaye % 85, Tayland yerli sermaye % 80, yabancı sermaye % 20, Endonezya; yerli sermaye % 30, yabancı sermaye % 70, Dominik Cum. % 100 yabancı sermaye, Haiti; % 100 yabancı sermaye, Jameika; % 100 yabancı sermaye, Portoriko; % 100 yabancı sermaye, Kostarika; % 100 yabancı sermaye, Meksika; % 100 yabancı sermaye, Şili;

% 100 yerli sermaye, Mısır % 2 yerli, % 98 yabancı sermaye, Ürdün % 100 yerli sermaye, Suriye % 100 yerli sermaye, Mauritius; % 49 yerli, % 51 yabancı sermaye, Senegal; % 30 yerli, % 70 yabancı sermaye (112).

Türkiye’de serbest bölgelere bu güne kadar gelen sermaye oranları incelendiğinde % 10 yabancı % 90 yerli sermaye olduğu görülmektedir. Dünyadaki serbest bölgelere gelen yabancı sermaye oranları Türkiye’deki serbest bölgelere gelen yabancı sermaye oranları ile karşılaştırıldığında bu oranın düşük olduğu görülmektedir.

4.4. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELERE SAĞLANAN TEŞVİKLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA

Serbest bölge faaliyetlerini yürüten ülkelerin serbest bölgelere sağladıkları teşvikler daha önceki bölümlerde anlatıldığından bu bölümde detaylı olarak açıklanmayacaktır.

Serbest bölgelerle ilgili olarak Dünyadaki ve Türkiye’deki teşvik sistemleri karşılaştırıldığında Türkiye’deki teşvik sisteminin yetersiz olmadığı, hatta bazı ülke-

(112) Tekeli ve ilkin, ss. 72-73-74-75.

lerin teşvik sistemlerinden daha kapsamlı olduğu görülmektedir.

Bilhassa gelişmiş ülkelerde serbest bölge faaliyetlerinden elde edilen kazançlardan düşük orandada olsa gelir ve kurumlar vergisi alındığı görülmektedir.

Oysa ülkemizde serbest bölgelerde elde edilen kazançlardan gelir ve kurumlar vergisi alınmamaktadır.

Ülkemizde serbest bölgelerde faaliyette bulunacak firmalar bazı şartlarla ülkenin genel teşviklerinden de yararlandırılmaktadır.

Ülkemize özgü diğer bir uygulamada "Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu" dur. Kaynağı serbest bölge faaliyetleri sırasında yapılan kesintiler olan bu fonun amacı serbest bölgelerin geliştirilmesi belli şartlarda kullanıcılarında fon kaynaklarından teşvik yoluyla faydalandırılmasıdır.

SONUÇ

Ülkemizin Serbest Bölgeler konusuna yaklaşımında iki temel amaç bulunmaktadır. Öncelikli amaç ülkeye döviz ve yabancı sermaye girişinde artış sağlamak diğer amaç ise üretim ve ticaret hacmini geliştirerek katma değer artışı sağlamaktır.

Bu amaçlara ulaşabilmesi için ülkemiz diğer ülkelerinden de faydalanmalıdır.

Ülkemizdeki serbest bölgeleri üç ana grupta toplayabiliriz. Bunlar serbest ticaret, serbest üretim ve kıyı bankacılığı bölgeleridir.

Ülkemizde faaliyete geçmiş bulunan Mersin, Antalya, Ege-Gaziemir ve Atatürk hava limanı serbest bölgelerinden Mersin serbest bölgesi, serbest ticaret ve transit liman olarak planlanmıştır. Ülkemizdeki serbest bölgeler içerisinde en yüksek ticaret hacmine ulaşan ve en başarılı serbest bölge Mersin serbest bölgesidir. Buna rağmen diğer ülkelerdeki başarılı serbest bölgelerle karşılaştırıldığında Mersin serbest bölgesinin başarılı olduğu söylenemez. Mersin serbest bölgesinde hali hazırda doluluk oranı

% 30 düzeyde kalmıştır ve bu % 30 doluluk oranı içerisinde yabancı sermaye payı % 10 civarındadır.

Mersin serbest bölgesi planlanırken ilk dört yıllık süre içerisinde Türkiye'nin ihracatına katkısı 1,5 Milyar ABD doları olarak hesaplanmıştır. Fakat aynı süredeki katkı 31 Milyon ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Gerçekleşme oranı % 2 seviyesindedir. Bu oran tahminlerin çok gerisindedir. Bu dönemde Mersin serbest bölgesinden 103 Milyon ABD doları düzeyinde Türkiye'ye mal çıkışı yapılmıştır. Bu durum tahminlerin aksine Mersin serbest bölgesinin ithalata dönük çalıştığını göstermektedir.

Antalya serbest bölgesi içinde benzer olumsuzluklar sözkonusudur. Antalya serbest bölgesinde doluluk oranı % 31 düzeyindedir. Faaliyet ruhsatı olan 69 kullanıcıdan 7 si yabancı yatırımcıdır. Yabancı sermaye girişi % 10 civarındadır. Bölge 1988 yılında faaliyete geçmiştir. 1991 yılına kadar geçen üç yıllık sürede ulaşılan ticaret hacmi 54.500.000 ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu gerçekleşme oranı, aynı süre için planlanan oranın çok gerisindedir.

Diğer faaliyete geçmiş serbest bölgelerden biride Ege-Gaziemir serbest bölgesidir. Bölge 1990 yılında faaliyete geçmiştir. Ege serbest bölgesi serbest üretim bölgesi

olarak planlanmıştır.

Bölgede ruhsat alan 46 kullanıcından dokuzu yabancıdır. Bölgenin bir yıllık ticaret hacmi 2 Milyon ABD doları civarındadır. Bölgede doluluk oranı % 39'dur.

Faaliyete geçmiş Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesinde doluluk oranı % 100'dür. Yabancı sermaye oranı ise % 30 civarındadır. Bölgenin I. Kısmı 1990 II. kısmı 1991 yılında faaliyete geçmiştir. Bölgenin 1991 yılı sonu itibarıyla ticaret hacmi 26 Milyon ABD doları civarındadır.

Faaliyete geçmiş serbest bölgelerimizin dışında, Adana-Yumurtalık, İstanbul-Trakya, Trabzon ve Ataköy Kıyı Bankacılığı merkezi serbest bölgelerinin de kuruluş çalışmaları devam etmektedir.

Ülkemizde faal halde bulunan serbest bölgelere gelen yabancı sermaye % 10 civarındadır. Bu oran serbest bölge uygulamalarında başarılı olmuş Singapur'da; % 70, Güney Kore'de; % 84, Malezya'da; % 90, Tayvan'da; % 85, Endonezya'da % 70, Hindistan'da; % 60 oranındadır.

Bu karşılaştırmalarda da görüldüğü gibi ülkemiz serbest bölgelere yabancı sermayeyi getirme yönünde başarısız olmuştur.

Ülkemizdeki serbest bölgelerde yürütülmesi planlanan üretim faaliyetlerine bağlı olarak, yüksek teknoloji girişide sağlanamamıştır.

Serbest bölgeler için planlanan istihdam kapasitesinin gerçekleşme oranıda düşük seviyede kalmıştır.

Kanaatimizce ülkemiz serbest bölgeleri uygulamaya koyarken konuyu iyi etüt etmemiş, dünyadaki başarılı ve başarısız uygulamaları mukayese ederek başarılı bir model geliştirememiştir.

Öncelikle model konusu yeniden ele alınmalıdır. Organizasyon bozuklukları giderilmeli, bürokrasi azaltılması, uyumlu bir koordinasyon sistemi geliştirilmelidir.

Teşvik politikası yeniden gözden geçirilmelidir. Geniş ve hemen sağlanan teşvikler yerine, zaman içerisine yayılmış üretime ve amaçlara uygun yabancı sermayenin gelmesini sağlayacak ve spekülatif yatırımları engelleyici esnek teşvik politikasının uygulamaya konulması daha yararlı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

AGAÇHAN, İhsan. Dünyada Serbest Bölgeler ve Türkiye, İstanbul : Mayıs 1983.

AKBAY, Levent - KORKUT, Levent. "Serbest Bölgeler Özelleşiyor", Dünya Gazetesi, 13.03.1991.

AKKUŞ, Selahattin. "Mersin Serbest Bölgesi Kullanıcılarının Bakan Çillerden Talepleri", Dünya Gazetesi, 21.02.1992.

AKLAR, Huriye. "Serbest Bölgeye Teorik Bir Yaklaşım ve Mersin Serbest Bölgesi" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990).

ALPAR, Cem. Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, Ankara: Dost Kitabevi, 1985.

ALPAR, Cem. Cokuluslu Sirketler ve Ekonomik Kalkınma, Üçüncü Baskı, Ankara: Turan Kitabevi, 1980.

AKTEN, Necmettin. "Serbest Bölgelerde Liman Hizmetleri",
i.A.V. Mersin Serbest Bölgesi Geleceği Semineri 3.
Tebliğ, Mersin: 19-20 Aralık 1986.

ALAYBEYOĞLU, Yalçın. Kıyı Bankacılığı ve Serbest Bölgeler-
de Yapılan Diğer Bankacılık Hizmetlerinin Tabi Ol-
duğu Esaslar, Ankara: D.P.T. Yayınları, Şubat 1991.

BALTACIOĞLU, İlhan. Serbest Bölgeler ve Kıyı Bankacılığı,
İstanbul 1991.

BERBEROĞLU, Osman. "Serbest Bölgeler Yatırımcılar için Ca-
zip Hale Getirilmeli" Dünya Gazetesi, 21.05.1991.

BİLG, A. Gürol. "Serbest Bölgeler ve Mersin Serbest Bölge-
si", Dünya Gazetesi, 21.07.1990.

BERKSOY, Taner. Az Gelişmiş Ülkelerde ihracata Yönelik Sa-
navileşme, İstanbul: Belge Yayınları, 1982.

CİVAN, Nazmi. "Serbest Bölgelere Yatırım Heyecanı Kalmadı"
Dünya Gazetesi, 06.03.1992.

ÇİLLER, Tansu. "Serbest Bölgeler ve Dünyadaki Uygulama",
i.A.V., Türkiye'de ve Dünyada Serbest Bölgeler Se-
mineri, Mersin: 1992.

ERDOĞAN, Engin. Serbest Bölgeler ve Türkiye'de Bir Model Denemesi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No. 110, 1985.

ERKAL, Hüsnü - TATLIDİL, Rezzan. Serbest Bölgelerde Uygulanacak Tesvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi, Ankara: TOBB Yayını, No. 175, 1990.

F. Fröbel, J. Heinrichs ve O. Kreye, Uluslararası Yeni İş Bölümü ve Serbest Bölgeler, çev. Yılmaz Öner, İstanbul : Belge Yayınları, Mart 1982.

HACİBEKİROĞLU, Resmiye . "Serbest Bölgeler" (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991).

İNCEKARA, Ahmet. Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler Mevzuatı, İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 1986.

İSBAŞ. Aylık Bülten, İstanbul : Yıl 1 - Sayı 8, Kasım 1991.

İSBAŞ. Aylık Bülten, İstanbul: Yıl 1 - Sayı 7, Ekim 1991.

İSBAŞ. Aylık Bülten, İstanbul : Yıl 1 - Sayı 6, Aralık 1991.

İSBAŞ. Aylık Bülten, İstanbul : Yıl 1 - Sayı 3, Haziran 1991.

İ.T.O. Serbest Bölge Tanımı Dünyada - Türkiyede, İstanbul: Ekonomi Yayınları Dizisi No. 14, Ekim 1983.

İ.T.S.O. Serbest Bölgeler ve İskenderunun Ekonomik Yapısı, İskenderun : 1989.

KARASHİNOĞLU, Jale. "Yumurtalık Serbest Bölgesi 1 Temmuz-da Faaliyete Geçecek", Dünya Gazetesi, 16.05.1991.

KOÇAK, Yakup. "Serbest Bölgeler ve Kıyı Bankacılığı", Dış Ticaret Forum Dergisi, İGEME, İstanbul : Ağustos 1987.

KOÇAK, Yakup. Serbest Bölgeler ve Kıyı Bankacılığı", İGEME Ankara: Şubat 1988.

KUŞÇULU, Nuh. "Serbest Bölge, Reexport ve Switch Muameleleri", 2. Türkiye İktisat Kongresi Tebliği, İzmir : 2-7 Kasım 1981.

KUTLAY, Fahriye. "Mersin Serbest Bölgesine Hız Kazandırılması istendi", Dünya Gazetesi, 25.05.1991.

ÖNEY, Ayhan. İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü, Üçüncü Baskı, Ankara: Turan Kitabevi, 1978.

SANALAN, Timuçin. "Doğu Akdenizdeki Serbest Bölgeler ve Mersin Serbest Bölgesi", İ.A.V. Mersin Serbest Bölgesi ve Geleceği Semineri 1. Tebliği, Mersin: 19-20 Aralık 1986.

SANALAN, Timuçin. "Serbest Bölgelerimiz ve İleriye Yönelik Bekleyişler", İGEME Dış Ticaret Forum, Temmuz 1987.

ŞAHİN, Hüseyin. "Serbest Bölge", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi Sayı. 3, 1991.

ŞENGEZER, İskender. "Serbest Bölgeler" İGEME, 1988.

ŞENYÜZ, Hanife. "Gümrüksüz Satış Mağazalarına ilgi", Dünya Gazetesi, 24.05.1991.

TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim. Dünyada ve Türkiyede Serbest Üretim Bölgelerini Doğuş ve Dönüşümü, Ankara: Yurt Yayınları No. 16, Kasım 1987.

TUNCER, Selahattin. "Mersin Serbest Bölgesi", Dünya Gazetesi, 19.02.1992.

TUNCER, Selahattin. "Mersin Serbest Bölgesinin Kuruluşu ve Çalışma Düzeni", İ.A.V. Mersin Serbest Bölgesi ve Geleceği Semineri 2. Tebliğ, Mersin : 19-20 Aralık 1986.

T.C., D.P.T., S.B.B., Serbest Bölgeler Hakkında Sorular ve Cevapları No: 8, Ankara : Mart 1990.

T.C., H.D.T.M., S.B.G.M., Serbest Bölge Çalışmaları, Eylül 1991.

T.C., H.D.T.M., S.B.G.M., Serbest Bölge Çalışmaları, Ankara: 1991.

T.C., D.P.T., S.B.B., Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No: 5, Ankara: 1986.

T.C., D.P.T., S.B.B., Serbest Bölge Kullanıcılarının Yararlandıkları Kolaylıklar No: 9, Ankara: Ekim 1987.

T.C., D.P.T., S.B.B., Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No: 3, Ankara: Ekim 1985.

T.C., H.D.T.M., S.B.G.M., 1992'ye Girerken Serbest Bölgelerimiz, Ankara: Yayın No: 1, Aralık 1991.

T.C., D.P.T., S.B.B., Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No: 2, Aralık 1990.

T.C., D.P.T., S.B.B., Acıklamalı Serbest Bölgeler Kanunu ve ilgili Mevzuat No: 10, Ankara : Temmuz 1991.

T.C., D.P.T., S.B.B., Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No: 3, Ankara : Ekim 1985.

ZEYBEK, Serap. "Ege Serbest Bölgesi Çıkmazda", Dünya Gazetesi, 01.08.1991.

Dünya Gazetesi. "Ege Serbest Bölgesinde Firmaların Şikayeti Artıyor", İstanbul, 23.01.1991.

Panorama. "Serbest Bölge Göz Altında", İstanbul, 23.02.1992.

Milliyet Gazetesi. "Serbest Bölgeye Yabancı ilgisi", İstanbul: 06.08.1991.

Dünya Gazetesi. "Mesbaş", İstanbul, 08.06.1991.